

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

20. (130.) évfolyam, 2. szám

Megjelent: 2025. április

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Farkas Szabolcs

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5767

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,

a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 3500 Ft

Egy évre: 19 500 Ft

SZTNH – 2025/2

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Buzás-Fekete Blanka, Girmann Zsuzsanna,
Gyevainé Virág Dóra, dr. Lábodý Péter, dr. Mikló Katalin,
dr. Sulyok Ádám, dr. Szakács Lilla Fanni, dr. Zábori Zoltán*

20. (130.) ÉVFOLYAM 2. SZÁM

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

20. (130.) ÉVFOLYAM 2. SZÁM

2025. április

Prof. dr. Barta Judit

**Az építészeti alkotások szerzői jogi védelme a megváltoztatással és a lebontással
szemben a hazai és a német joggyakorlat tükrében**

Nagy Adrienn

A mesterséges intelligencia szerzői jogi vonatkozásai

Békés Gergely

**Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia Szerzői jog és
iparjogvédelem rovatából – A hangfelvétel-előállítók szomszédos joga**

Válogatás az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szakvéleményeiből

Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből

Könyv- és folyóiratszemle

Summaries

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeiket, alcímeiket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, tel.: 06 1 474 5767.

TARTALOM

Az építészeti alkotások szerzői jogi védelme a megváltoztatással és a lebontással szemben a hazai és a német joggyakorlat tükrében	
PROF. DR. BARTA JUDIT	7
A mesterséges intelligencia szerzői jogi vonatkozásai	
NAGY ADRIENN	22
Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – A hangfelvétel-előállítók szomszédos joga	
BÉKÉS GERGELY	51
Válogatás az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szakvéleményeiből	67
– ISZT-10/2021 – Szakértői vélemény találmányi díj kérdésében	67
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből	91
– SZJSZT-06/2022 – Szakirodalmi mű és jogtulajdonának szakértői vizsgálata	91
– SZJSZT-07/2022 – Számítógépi programalkotás és adatbázis szerzői jogi védelme	95
– SZJSZT-07/2022/02 – Számítógépi programalkotás és adatbázis szerzői jogi védelme	111
Könyv- és folyóiratszemle	115
– Reidar Müller: Tűz és jég. A földi éghajlat története (Dr. Osman Péter)	115
– Fritz Breithaupt: A narratív agy. Miért gondolkodunk történetekben? (Dr. Osman Péter)	126
Summaries	137

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

CONTENTS

Copyright protection of architectural works against alteration and demolition in the light of Hungarian and German case law	
PROFESSOR DR JUDIT BARTA	7
Copyright aspects of artificial intelligence	
ADRIENN NAGY	22
Entries from the copyright and industrial property section of the IJOTEN online legal encyclopedia – Neighbouring rights of phonogram producers	
GERGELY BÉKÉS	51
Selection from the expert opinions of the Body of Experts of Industrial Property	67
Selection of advisory opinions of the Body of Experts on Copyright	91
Review of books and periodicals	115
Summaries	137

CONTENT

La protection des oeuvres architecturales par le droit d'auteur contre les altérations et les démolitions à la lumière de la pratique juridique hongroise et allemande	
PROFESSOR DR JUDIT BARTA	7
Les implications de l'intelligence artificielle en termes du droit d'auteur	
ADRIENN NAGY	22
Entrées de la rubrique du droit d'auteur et de la propriété industrielle de l'encyclopédie de la science juridique en ligne IJOTEN – Droits voisins des producteurs phonographiques	
GERGELY BÉKÉS	51
Sélection des avis d'expert du conseil pour la protection de la propriété industrielle	67
Avis d'expert choisis du corps des experts en droits d'auteur	91
Revue des livres et périodiques	115
Summaries	137

INHALT

Urheberrechtlicher Schutz von architektonischen Werken gegen Veränderung und Abriss im Lichte der ungarischen und deutschen Fallrecht	
PROFESSOR DR. JUDIT BARTA	7
Urheberrechtliche Aspekte der künstlichen Intelligenz	
ADRIENN NAGY	22
Einträge aus der Rubriken über das Urheberrecht und das gewerbliche Eigentum der online rechtswissenschaftlichen Enzyklopädie IJOTEN – Nachbarrechte von Tonträgerherstellern	
GERGELY BÉKÉS	51
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Gewerblichen Rechtsschutz	67
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Urheberrecht	91
Übersicht von Büchern und Zeitschriften	115
Summaries	137

AZ ÉPÍTÉSZETI ALKOTÁSOK SZERZŐI JOGI VÉDELME A MEGVÁLTOZTATÁSSAL ÉS A LEBONTÁSSAL SZEMBEN A HAZAI ÉS A NÉMET JOGGYAKORLAT TÜKRÉBEN**

A tanulmány két olyan jogkérdéssel foglalkozik, amelyek az utóbbi időben visszatérően felmerültek, és az érintettek, de még a gyakorló jogászok számára is fejtörést okoztak.

Az építőipari beruházások jelentős része napjainkban, több okból, nem az új épületek megvalósítására, hanem a meglévők korszerűsítésére, átalakítására, bővítésére irányul. Egyik ok, hogy az EU részéről megjelent az elvárás, hogy a tagállamok a lakó- és kereskedelmi célú épületek felújítását, az épületállomány energiahatékonyságának javítását célzó beruházásokat preferálják. A meglévő épületállomány korszerűsítése változtatással jár, ami érintheti a szerzői jogot is, azon belül az alkotó tervező személyhez fűződő jogait, a jog-sértés elkerülése – a szerzői jogi előírások és az irányadó joggyakorlat összetettsége miatt – alapos ismereteket igényel.

Az elmúlt időszakban több olyan építészeti alkotás, műszaki létesítmény lett lebontásra ítéelve, amely a szerző és a közvélemény kedélyét is felkavarta. Rendre felmerült az a kérdés, hogy a szerzői jog nyújthat-e védelmet ilyen esetben.

A tanulmány a szerzői jogi szempontú válaszadás során értelmezi és összeveti a többértű törvényi szabályokat, összeveti azt a hazai bírói gyakorlat eredményeivel és, ahol lehet, illetve érdemes, kitekint a német szerzői jogi eredményekre.

Az építészeti alkotások, műszaki létesítmények és azok terveinek szerzői jogi védelmét a tanulmány evidenciaként kezeli, így erre külön nem tér ki.¹

* Tanszékvezető egyetemi tanár Miskolci Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar CTI Kereskedelmi Jogi Tanszék, egyetemi tanár Nemzeti Közszerzői Jogi Tanszék

** A tanulmány megírását a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

¹ Lásd ehhez a kortárs szakirodalomból: Csillag György: Az építészeti alkotások szerzői jogi oltalma. Építészeti Tájékoztatói Központ, Budapest, 1987, p. 257; Faludi Gábor: Az építészeti művek a Szerzői Jogi Szakértői Testület gyakorlatában. In: Legeza Dénes (szerk.): A szerzői jog gyakorlati kérdései. Válogatás a Szerzői Jogi Szakértői Testület szakvéleményeiből (2010–2013) fennállásának 130. évfordulója alkalmából. SZTNH, Budapest, 2014, p. 118–150; Grad-Gyenge Anikó: Szerzői jogi útmutató az építészeti gyakorlat számára. MMA MMKI, 2021; Bakos Kitti, Nótári Tamás: Az építészeti alkotások szerzői jogi védelmének fejlődéstörténete. Magyar Jog, 58. évf. 9. sz., 2011; Bakos Kitti, Nótári Tamás: Szellemi tulajdon – építészeti alkotás. Lectum Kiadó, Szeged, 2011, p. 174; Kiss Zoltán Károly: A vizuális művészetek és a jog 2. Az építészet, a fotóművészet és az alkalmazott művészetek jogi szabályozása. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Média- és Hírközlési Intézet, Budapest, 2021: <https://nmhh.hu/dokumentum/227454/mk42.pdf>; Barta Judit: A tervezői tevékenység komplex bemutatása valamint az építészeti, műszaki alkotások és terveik szerzői jogvédelme. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2018, p. 515.

1. Az építészeti alkotások megváltoztatása

A mű egységének védelme mint személyhez fűződő jog általában és az építészeti alkotások, műszaki létesítmények vonatkozásában

A mű egységes, a maga teljességében való megjelenése a nyilvánosság előtt a szerző törvényben biztosított joga (integritáshoz/egységhez való jog), amely a szerző személyhez fűződő jogainak egyike,² „azt igyekszik biztosítani, hogy a szerző személyiségének művében való megnyilvánulása olyan formában maradjon meg, ahogyan azt a szerző eltervezte.”³ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) 13. § ezt az alábbiak szerint biztosítja: „A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, vagy a mű más olyan megváltoztatása vagy a művel kapcsolatos más olyan visszaélés, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.”

Az Szt. módosított 13. §-ának a miniszteri indokolása alapján történő értelmezés szerint⁴ a mű mindenfajta eltorzítása és megcsonkítása önmagában sérelmes, a mű egyéb megváltoztatása, az azzal való visszaélés pedig akkor jogsértő, ha az sérelmes a szerző becsületére és jó hírnevére.⁵

Az Szt. a mű egységének általános védelmén túl további különös szabályozást is tartalmaz az egyes műfajokra, ezen belül az építészeti alkotások terveire vonatkozóan. A X. fejezet 67. § (1) bekezdése szerint a mű jogosulatlan megváltoztatásának minősül az építésze-

² Pogácsás Anett jogtörténeti kontextusba helyezve részletesen elemzi az integritás jogát és annak alakulását a bírói gyakorlat tükrében „A digitális mű integritásvédelmének aktuális kérdései” című tanulmányában. In: *Grad-Gyenge Anikó, Kabai Eszter, Menyhárd Attila* (szerk.): *LiberAmicorum. Studia G. Faludi Dedicata. Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére.* ELTE, Állam-és Jogtudományi Kar, Budapest, 2018, p. 320–324: http://faludi65.hu/res/pdf/27_Pogacsas_Anett.pdf; Sági Edit különböző szerzői műtípusok, köztük építészeti alkotások szűrőjén át vizsgálja a mű egységének védelmét. Lásd Sági Edit: *Mennyire egységes a mű egységének védelme?* Miskolci Jogi Szemle, 15. évf. 1. sz., 2020, p. 169–182: https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/10863/13_s%C3%A1pedit_t%C3%B6rdelt.pdf.

³ Lásd 3279/2024. (VII. 24.) AB határozat [44] pont.

⁴ Az Szt. 13. § módosításáról és annak értelmezéséről ír részletesen *Grad-Gyenge Anikó*: Első oldal c. cikkében. Infokommunikáció és Jog, 2013. 1. sz. *Ujhelyi Dávid* részletesen és nemzetközi összefüggésben is értekezik a mű egységéhez fűződő jogról, továbbá az Szt. 13. §-ának értelmezéséről *Do you want some "Tegridy"?* A paródia célú felhasználások megítélése a szerzői személyhez fűződő jogok tükrében. c. tanulmányában. In *Medias Res*, 2020. 1. sz., p. 121–122.

⁵ A becsület megsértése alatt a szerző művéhez való személyes kötődésének, a műhöz fűződő érzelmeinek indokolt sérelmét érthetjük a mű olyan megváltoztatása miatt, amelyet a szerző nem tud elfogadni, abba nem tud belenyugodni, az bántja. A szerző hírnevének megsértése alatt a mű olyan megváltoztatását kell érteni, amely hátrányosan befolyásolja a mű alkotójának közmegítélését. Az integritással kapcsolatos hírnévsértéshez nem elegendő az, hogy valamely építészeti-műszaki tervező szerző híres, neve van a szakmában és a szélesebb publikum előtt, hanem az is szükséges, hogy a változtatással érintett alkotást hozzá kössék.

ti alkotás vagy műszaki létesítmény tervének *a szerző hozzájárulása nélkül történő olyan megváltoztatása, amely a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásolja.*⁶

Az Szjt. 67. § (1) bekezdése akkor szolgálja a gyakorlati alkalmazhatóságot, ha azt úgy értelmezzük, hogy *a szerző hozzájárulása szükséges, ha tervezést igénylő változtatást eszközölnek az építészeti alkotás vagy műszaki létesítmény külső megjelenésén vagy rendeltetésének megváltoztatásához.*

Az Szjt. 67. § szövegéből kiindulva a külső megjelenést vagy a rendeltetést nem befolyásoló, de tervezést igénylő változtatásokhoz, illetve a tervezést nem igénylő változtatásokhoz nem szükséges az eredeti szerző-tervező előzetes hozzájárulása.⁷ Ez nem jelenti egyben azt is, hogy az ilyen változtatások korlát nélkül megvalósíthatók. Ezek is lehetnek jogsértők, méghozzá az Szjt. 13. § alapján, ha ezek a mű megcsonkításával, torzításával vagy egyéb olyan megváltoztatásával járnak együtt, amely sérti a szerző jó hírnevét, becsületét.

Az Szjt. 67. § alkalmazása kapcsán merül fel a gyakorlatban az a kérdés, hogy a szerző megtagadhatja-e a hozzájárulását a tervezést igénylő változtatás vonatkozásában.

A válaszhoz ki kell térni a téma tulajdonjogi jelentőségére. A tulajdonjog a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) alapján a legteljesebb jogi hatalom a dolog, jelen esetben az építészeti alkotás, műszaki létesítmény felett, jogosultság a használatra, hasznosításra, azzal való egyéb módon történő rendelkezésre.

A tulajdonból fakadó részjogosítványok gyakorlása és a szerzői jogok védelme az építészeti alkotások és műszaki létesítmények funkcionális jellege és az ebből fakadó változtatási

⁶ Lásd a SZJSZT 24/2006 számú szakvéleményét.

⁷ Pl. korszerűsítési igények, mint nyílászárók cseréje, hőszigetelés, hűtő-fűtő rendszer cseréje, napelemek elhelyezése, légkondicionáló elhelyezése; a kivitelezés során is felmerülhetnek építetói (tulajdonosi) igények, pl. a kivitelezés előrehaladásával, az anyagi források szűkülése miatt, egyszerűbb, olcsóbb megoldások alkalmazása, illetve ha a tervező nem értette meg maradéktalanul az elvárásokat, vagy az igények változtak stb.

igények miatt gyakran kerül szembe egymással. Az évek alatt formálódott bírói gyakorlat szerint ilyenkor *érdekösszeméréssel* lehet megállapítani, hogy melyik jog élvez elsőbbséget.⁸

A Fővárosi Ítélőtábla Pf. 20.559/2021/5. számú ítéletében, összegezve a kialakult bírósági gyakorlatot, kifejtette, hogy „az azonos rangú magánjogok (értsd tulajdonjog és szerzői jog) ütközése esetén a jogvita csak a rendeltetésszerű joggyakorlás alapelvéből kiindulva bírálható el, és *minden egyes ügyben egyedileg, a konkrét tényállás ismeretében dönthető el*, hogy a kifogásolt magatartás következtében sérült-e az érintett jogok egyenlősége, egyensúlya, illetve hogy ehhez milyen jogkövetkezmény fűzhető”.

Az érdekösszemérést tehát minden ügyben egyedileg kell elvégezni, körültekintően meg kell vizsgálni mindkét jogosult érdekeit, érveit, indokait és az ügy körülményeit. Szükségnek tartjuk megjegyezni, hogy tekintettel a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről szóló 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendeletre, miszerint a SZJSZT nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, nem tart helyszíni szemlét és nem idézhető, az egyik fél (a tulajdonos vagy a szerző) egyoldalú kérelme alapján jár el, a másik fél álláspontját nem ismeri, ezek miatt is legfeljebb elvi szinten foglalkozhat, szerzői jogot érintő változtatás esetén, az érdekösszemérés kérdésével. Az érdemi jogkérdésben történő állásfoglalás a bíróság feladata.

⁸ EBH2005. 1201. és BH2016. 306. számú ügy, a Fővárosi Ítélőtábla Pf. 20.559/2021/5. számú, valamint a Fővárosi Ítélőtábla Pf. 20.125/2024/7. számú ítélete lényegében azt szögezi le, hogy egy építészeti alkotás megváltoztatásának jogszerűsége megítélésénél abból kell kiindulni, hogy a dolog célszerű és zavartalan használatához fűződő dologi jog érvényesülését biztosítani kell. A tulajdonosi jogok rendeltetésszerű gyakorlása, azaz a jogos tulajdoni igényből fakadó változtatás nem járhat a tervező szerzői jogainak a sérelmével. A BDT2010. 3229 számú ügyben a Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a tulajdonos hasznosítási, gyakorlati érdekeit a szerzői jog érvényesítésekor és a sérelmek vizsgálatakor érdekösszeméréssel figyelembe kell venni. A tulajdonost megilleti az a jog, hogy a tulajdonában álló épületet átépítse, ennek során külső megjelenését, építészeti kialakítását, rendeltetését módosítsa, vagy azt akár elbontsa. A tulajdonos használati jogának rendeltetésszerű gyakorlásához kapcsolódó átépítés, az ebben megvalósuló felhasználási magatartás ezért nem eredményezheti a tervező szerzői jogainak sérelmét (lásd BH2005. 427. számú döntést). Az adott ipari létesítmény esetében ráadásul a funkció a külső megjelenéssel szemben hangsúlyozott szerepet kapott, ezért a bíróság szerint minimális fokú változtatás (nyaktaggal való kapcsolódás egy másik új épülethez) nem sérti az integritáshoz fűződő jogot. Lásd még Egri színházat érintő ügy, Legfelsőbb Bíróság Pf. IV. 24 712/2001/6. sz. ítéletét: a színház átépítése és korszerűsítése kapcsán szerzői jogvita alakult ki. Kérdés volt a tulajdonosi jogok szerzői jogokhoz viszonyulása. A Kúria véleménye szerint a tulajdonost megilleti az a jogosultság, hogy a tulajdonában álló épületet, ha annak reális igénye felmerül, átalakítsa, bővítse, funkcióját, rendeltetését megváltoztassa, vagy akár az épületet lebontsa. Ezek a rendelkezések önmagukban nem sértik a tervezőt megillető szerzői jogokat. A per során igazolást nyert, hogy a színpad és a járulékos technika elavult mivolta, a díszletek elhelyezésének problémája, a kiszolgáló helyiségek állapota és méretei indokolják a korszerűsítést. A színház külső megjelenésének, építészeti stílusának megváltoztatásával kapcsolatban is felmerült a társadalmi igény. A Heves Megyei Önkormányzat tulajdonosi jogait rendeltetésszerűen gyakorolta, szerzői jogi jogsértést nem követett el. Erről részletesen ír Barta Judit: Az építészeti alkotások és tervek jogi védelmének fejlődése egy színház történetén keresztül. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, 23. évf. 2. sz., 2005, p. 405–419.

Az indokolt tulajdonosi igény esetében, ha annak megvalósítási formája nem ütközik az Szjt. 13. §-ába, nem tagadható meg a szerző Szjt. 67. § szerinti hozzájárulása, az indokolatlan elzárkózás vagy a nyilatkozat elmulasztása a Magyar Építész Kamara (MÉK) Etikai-fegyelmi Szabályzata szerint etikai vétségnek is minősülhet.⁹

A közzétett bírósági ítéletek alapján az is körvonalazódik, hogy az építészeti alkotások, műszaki létesítmények Szjt. 67. § szerinti, a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásoló megváltoztatása esetén a szerző hozzájárulásának be nem szerzését, önmagában, a bíróságok nem tekintik jogsértésnek. A MÉK Etikai-fegyelmi Szabályzata konkrétan nem írja elő, hogy a beavatkozó tervezőnek ilyen esetben meg kell keresnie a szerző-tervezőt, de a szabályzat 14. § (1) bekezdésében megfogalmazott generális elvárás, miszerint a kamarai tag tartsa tiszteletben elődei és kollégái alkotásait mint építészeti, műszaki, szakmai, kulturális értékeket, vonatkoztatható erre az esetre is.

Kérdés akkor, hogy *kinek a kötelezettsége a szerző-tervező hozzájárulásának a beszerzése?* A változtatást megrendelő személynek vagy az építészeti-műszaki tervezőnek? Az Szjt. alapján mindkettőjüknek vagy bármelyiküknek,¹⁰ az etikai szabályok alapján az építészeti-műszaki tervezőnek. A kérdést a változtatásra irányuló tervezési szerződés megkötése során kell a feleknek tisztáznia.

A mű integritásához fűződő jogot, tervezést igénylő változtatásnál, közösen sérti meg a beavatkozó építészeti-műszaki tervező és az épület tulajdonosa vagy az, akit feljogosított a változtatást realizáló terv megrendelésére. A kivitelező általában nem minősül jogsértőnek, mert a változtatásnak ő csak eszköze, „tudatlan” végrehajtója, a változtatás azonban nem tőle ered.¹¹

Elképzelhető azonban olyan eset, amikor a kivitelező a kiviteli dokumentációtól a megrendelő utasítása nélkül, saját megfontolásból, olyan módon tér el, ami eltorzítja vagy a szerző becsületére, jó hírnevére sérelmes módon változtatja meg az épületet, építményt. Ennek leginkább az olcsó vagy egyszerűsítő, akár szakmaiatlan megoldások választása az oka. Ilyen esetekben a kivitelező követi el a szerzői jogi jogsértést, mert itt nem csak végrehajtó, hanem a változtatás gondolata és annak jellege is tőle ered.

Indokolt kitérni arra, hogy ha a tulajdonos által eszközölt változtatás utóbb nem minősül jogellenesnek, akkor a tervet készítő építészeti-műszaki tervező tevékenysége sem lehet jogsértő.¹²

⁹ MÉK Etikai-fegyelmi Szabályzat 16. § (5) és (7) bekezdés: https://mek.hu/media/files/2021/kuldottgyules/1014/10_EFSZ_mod_20211015-.pdf.

¹⁰ Az Szjt. 13. § és 67. § alapján személyhez fűződő szerzői jogi jogsértést követ el, aki a szerző hozzájárulása nélkül a művet megváltoztatja, megcsonkítja, eltorzítja. Tervezést igénylő esetekben ez a személy az építészeti-műszaki tervező és az, akinek a megrendelésére vagy utasítására az építészeti-műszaki tervező dolgozik, végrehajtja a szerzői mű megváltoztatását. Lásd például a Kúria Pfv. 21.647/2019/8. számú ítéletét.

¹¹ Lásd a Kúria Pfv. 21.586/2019/5. számú döntését.

¹² BH2005. 421.

Változtatást érintő kikötések a tervezési szerződésben

Tekintettel arra, hogy az építészeti alkotások, műszaki létesítmények funkcionális alkotások, meghatározott célból, használatra készülnek, évtizedekig fennmaradhatnak, gyakran merülnek fel velük kapcsolatban változtatási igények, így már a tervezési szerződések kötése során fel szokott merülni az, hogy a tervezési szerződésben az építészeti-műszaki tervező járuljon hozzá művének mindenfajta későbbi megváltoztatásához, vagy mondjon le szerzői jogairól. Az Szjt. 9. § (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a szerző személyhez fűződő jogait nem ruházhatja át, azok másként sem szállhatnak át, és a szerző nem mondhat le róluk. Az idézett passzus alapján a szerző lemondása személyhez fűződő szerzői jogairól, közelebbről az integritáshoz fűződő jogáról, contra legem, azaz érvénytelen kikötés. Sági Edit is kiemeli, hogy bár az Szjt. a felhasználási szerződés tartalmát illetően megengedően szabályoz, azonban ez „nem terjed ki minden releváns szerzői jogi elemre. Egyrészt például a szerződés nem tartalmazhat érvényesen olyan kikötést, amelynek következményeként a szerző valamely személyhez fűződő joga esne korlátozás alá, vagy arról lemondana”.¹³

Amennyiben a szerző előre hozzájárul művének bármilyen/mindennemű megváltoztatásához, ide nem értve az átdolgozást, ez joghatásában hasonló ahhoz, mintha lemondana az integritáshoz fűződő jogáról. A SZJSZT 02/2001 számú szakvéleménye, bár nem bír kötelező erővel, kifejtette, „... a személyiségi jogok sérelmére alkalmas változtatásokhoz általános jelleggel előre nem járulhat hozzá a szerző, mert ez az e jogokról való előzetes lemondást jelentené. Más kérdés, hogy magának a jognak a gyakorlása természetesen nem kötelező annyiban, hogy a szerző maga jogosult eldönteni, elfogad-e olyan konkrét, egyértelműen azonosított változtatásokat, amelyek a mű külső megjelenését vagy a rendeltetésszerű használatát érinthetik.”

A német bírói gyakorlatban kifejezetten találunk olyan ítéleti rendelkezést, amely szerint igaz, hogy a szerző szerződésben adhat a kedvezményezettnek módosítási jogot, és jóhiszeműen el kell tűrnie bizonyos tulajdonosi szükséges változtatásokat, de a személyiség szerzői jogi védelmének lényege, hogy az sérthetetlen, és előzetes általános hozzájárulás tárgyát nem képezheti.¹⁴

A tervezési szerződésben tehát lehet hozzájárulást adni a változtatásokhoz, de a megengedett változtatásokat valamilyen módon ajánlott meghatározni a későbbi jogviták elkerülése végett (pl. héjazatcsere, tetőtéri ablakok elhelyezése érdekében tetőszerkezet megváltoztatása vagy tetőtérbeépítés, az eredetileg nyitott terasz lefedése az építészeti stílus megőrzése érdekében).

¹³ Sági Edit: A felhasználási szerződések érvénytelensége. Miskolci Jogi Szemle, 14. évf. 1. sz., 2. kötet, 2019, p. 104: https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/6635/9_sapiedit.pdf.

¹⁴ Landgericht Hannover (2007. 07. 3) 18 U 384/05 számú ítélet: <https://voris.wolterskluwer-online.de/browse/document/3ce30fea-b7e7-4e23-ab6a-e737ed3393fd>. A szóban forgó ügyben a múzeum eredeti építésztervezője és annak önkormányzati tulajdonosa közötti vállalkozási szerződés kikötését vizsgálta a bíróság, mert az önkormányzat egy másik tervezővel változtatásokat eszközölt, bővítést rendelt meg.

mellett, a homlokzat változtatása energetikai okokból, akadálymentesítés, a stílus megtartásával indokolt bővítés stb.).

Változtatás az Szjt. 50. § alapján

Az Szjt. a szerzői vagyoni jogokhoz tartozó felhasználás körében is érinti az integritáshoz fűződő jogot. Az Szjt. 50. § rendelkezik arról, hogy ha a szerző a mű felhasználásához hozzájárult, a felhasználáshoz elengedhetetlen vagy nyilvánvalóan szükséges, a mű lényegét nem érintő változtatásokat köteles végrehajtani. Ha e kötelezettségének nem tesz eleget vagy nem tud eleget tenni, a felhasználó a változtatásokat a hozzájárulása nélkül is végrehajthatja.

Az Szjt. alapján a változtatás a szerzőnek itt nem joga, hanem kötelessége annak érdekében, hogy a mű alkalmas legyen a felhasználásra. Ha a szükséges változtatásnak a szerző nem tud vagy nem akar eleget tenni, a felhasználót illeti e jog. Az Szjt. érintett rendelkezése *elsősorban a tervekre vonatkozatható*.

2. Az építészeti alkotások lebontása és annak szerzői jogi aspektusai

A szerzői jog évszázadokat felölelő története során egy építészeti alkotás vagy műszaki létesítmény teljes elbontását, annak megsemmisítését nem tekintették szerzői jogi jogsértésnek, az sem jogsértő változtatásnak, sem jogsértő torzításnak nem minősült, még akkor sem, ha a szerző ezt esetleg a legszívfájdítóbb beavatkozásnak tekintette. Ez az általános megközelítés azonban egyes esetekben vitatható és igazságtalan. Lehetnek olyan helyzetek, amikor egy építészeti alkotás, műszaki létesítmény lerombolása a szerzői jogok megsértésének leg súlyosabb formáját meríti ki.

Sok-sok kiváló, a maga nemében páratlan építészeti alkotás esett már áldozatul bontásnak, az utóbbi években Magyarországon több épületet (pl. Kerényi József kecskeméti könyvtárépülete, Bodonyi Csaba edelényi művelődési háza, Virág Csaba budai, Országos Villamos Teherelosztó Központjának épülete)¹⁵ is erre a sorsra ítélték, igaz egyesek a szakmai, vagy társadalmi összefogás eredményeként közjogi védettséget kaptak, megmenekültek. Magyarországon az elterjedt gyakorlat az, hogy egy épületet, építményt, ha arra érdemesnek tartják, közjogi eszközökkel, pl. műemlékvédelem, helyi védelem óvnak meg, vagy esetleg a szakmai, társadalmi felháborodás segít megmenteni átmenetileg. De megvédhető-e egy építészeti alkotás, műszaki létesítmény a szerzői jog pajzsával, ha az építészeti érték magas alkotói szintet képvisel, de nem élvez közjogi védelmet? A szerzői jog eddig erőtlen

¹⁵ Sulyok Miklós: „Múltunkat és jövőnket egyszerre bontjuk” – Új csarnokot építhetnek az edelényi művelődési ház helyére: <https://epiteszforum.hu/multunkat-es-jovonket-egyszerre-bontjuk--uj-csarnokot-epithetnek-az-edelenyi-muvelodesi-haz-helyere>; Sulyok Miklós: Mégis lebontják? - Végveszélyben Virág Csaba vári épülete: <https://epiteszforum.hu/megis-lebontjak--vegveszelyben-virag-csaba-vari-epulete->.

volt ebben a kérdésben, és nem csak Magyarországon, hanem a környező országokban is.¹⁶ Láthattuk, hogy a Ptk. tulajdonjogi rendelkezései erőteljesen védik a tulajdonos érdekeit, a Ptk. 5:13. § (1) bekezdése hangsúlyozza, hogy a tulajdonost tulajdonjogának tárgyán teljes és kizárólagos jogi hatalom illeti meg, igaz, hogy a jogszabályok és mások jogai által megszabott korlátok között. Az elbontás, megsemmisítés olyan egyedi beavatkozás, amelyre vonatkozóan nincsenek konkrét szerzői jogi szabályok, azaz a nyilvánvaló jogi korlát hiányzik. Ez a konkrét védelmi hiátus vezetett oda – bár volt már kísérlet a szerzői jogi védelemre való hivatkozásra¹⁷ –, hogy elterjedt a nézet, hogy a szerzői alkotásnak minősülő épületet, építményt, műszaki létesítményt a tulajdonosa szerzői jogi akadályok nélkül lebonthatja.¹⁸

Kutatva az építészeti alkotásokat a magyarhoz nagyon hasonló felfogásban védő német, osztrák és svájci joggyakorlatot, végül Németországban találtunk olyan példát, amely friss szemlélettel és kellő megfontolással közelít e kérdéshez.

A német szerzői jogi törvény¹⁹ (UrhG) 2. § (1) bekezdés 4. pontja védi a képzőművészeti alkotásokat, köztük az építészeti alkotásokat. Az UrhG 14. §-a védi a szerzőnek a mű változatlan fennmaradásához fűződő érdekét. Németországban szintén elterjedt az a jogi felfogás, hogy az UrhG 14. § nem védi a szerzőnek a mű létezéséhez, fennmaradásához fűződő érdekét, elutasítva e rendelkezésnek a mű megsemmisítésére való alkalmazását.

A hamburgi tartományi bíróság az Astra ház-ügyben hozott döntése²⁰ is ezt a megközelítést tükrözi. A felperes építész szerzői joggal védett épületet tervezett Hamburgban. Az

¹⁶ Isi Metzstein angol építész megalapította a kedvenc whiskyje után elnevezett Macallan-klubot, amelynek tagjai a tervező közreműködése nélkül lebontott vagy megcsonkított épületek építészei, amelyek „a brutális, idő előtti ’selejtezés’ áldozatai, tanúi az állandóság törekénységének, amely a századot jellemzi”: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2012/jan/22/isi-metzstein>.

¹⁷ Az SZJSZT-1/2006 számú ügyben az egyik fő kérdés az volt, hogy a tulajdonos jogosult-e lebontani egy épületet, a lebontásnak mi a viszonya a szerzői integritás jogához. A tényállás szerint a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tulajdonában áll a Budapest I. ker., Országház utca 28–32., illetve Üri utca 49–53. szám alatti épületegyüttes. A megkeresés tárgyát az az épületrész képezte, amely a fenti épületegyüttes második világháborúban elpusztult, másik két épületrészt „összekötő” eleme helyére épült 1966-ban, az akkori építészeti ízlésnek megfelelő háromszintes, lapostetős, vasbeton kivitelben. A „épületrész” tervezését és kivitelezését a KÖZTI végezte el. Az MTA fel kívánta újítani a tulajdonában álló épületegyüttest, és ennek során a KÖZTI által tervezett épületrészt le kívánta bontani, mert helyén az eredeti, 18. századi, barokk stílusú épületrészt kívánta visszaépíteni. A szakértői testület, a bírói gyakorlat eredményeire figyelemmel, azt a megállapítást tette, hogy az épület lebontása a tulajdonos tulajdonjogából fakadó joga, az nem sérti a szerző integritáshoz fűződő jogát. Megjegyezzük, a SZJSZT nevében eljáró tanács peren kívüli megkeresés esetén is csak szakvéleményt alakít ki a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, nem tart helyszíni szemlét. A szakvélemény megállapításai nem kötelező erejűek, szerzői jogvita, jogkérdés érdemében bíróság hozhat döntést. Neves budapesti színház épületében megvalósított, művészi falimozaiak gipszkarton fallal történő takarása és sérülés okozása miatt indult eljárás, a Fővárosi Törvényszék 3/B.P.23.692/2020/5. számú ítélete és a Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.559/2021/5. számú ítélete.

¹⁸ Lásd például a BH2005. 427. szám alatt és a Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.125/2024/7. szám alatt közzétett döntésében szereplő idevágó megállapítást.

¹⁹ Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (UrhG). Ausfertigungsdatum: 09.09.1965.

²⁰ Landesgericht Hamburg 2004.12. 03-án hozott ítélete – 308 O 690/04 Astra Hochhaus.

épület egyedi kialakítása a söröspohár tulipánkehelyhez hasonlító formáját vette mintául. Ez a helyforma jellegzetes, egyedi formát adott az épületnek. Az alperes megvásárolta az ingatlant, és jelentősen át kívánta alakítani azt. Csak a fő tartószerkezetet, vele a konzolos födémekeket kívánta megőrizni. Az épület tehát részlegesen elbontásra került a tervek szerint. A felperes a mű integritásához fűződő szerzői jogaira hivatkozva kívánta ezt megakadályozni. A bíróság először részletesen megvizsgálta az építészeti terveket, a műszaki leírást, és megállapította, hogy az szerzői alkotás. A bíróság ezt követően megvizsgálta a bontási terveket, és arra következtetésre jutott, hogy a szerzőnek el kell fogadnia az épület részleges elbontását, mert az nem jelenti az épület becsületsértő eltorzítását. Az UrhG 14. §-a a mű integritását védi, de nem biztosítja magának a műnek a megőrzését. A szerzői alkotások teljes megsemmisítésére nem vonatkoztatható a 14. §-ban foglalt változtatás, torzulás elleni védelem. Az adott ügyben a részleges bontással a műnek minden meghatározó tervezési eleme megszűnik, a fennmaradó tartópillérek már nem emlékeztetnek az építész munkájára, így annak eltorzításáról nincs szó.

A bíróság álláspontja szerint nem lehet szó műről, ha minden meghatározó tervezési elem eltávolítanak, és csak egy váz marad meg, ami önmagában nem jogosult szerzői jogi védelemre. A szerzői jog által védett épület ezzel eltűnik.²¹

Egy 2019-ben hozott szövetségi bírósági döntés²² azonban újfajta, érzékenyebb megközelítést vezetett be a német szerzői jog gyakorlatába. Az ítélet bár nem egy épület lebontásáról szól, hanem Nathalie Braun Barends művész két fényinstallációjának eltávolításáról az azoknak otthont adó meglévő épület bontása és átépítése során, mégis iránymutatónak tekintik azt az építészeti alkotások tekintetében is.

A mannheimi Műcsarnok három épületrészből áll. Az építészéről, Hermann Billingről elnevezett Billing-épület (adminisztrációra szolgál) 1907-ben épült. Az Athéné szárny egy összekötő épület a Billing-épület és az 1980–1983 között épült Mitzlaff-épület között.

Az eljárás egyik tárgya a Billing-épület tető- és kupolaterületére készített „PHaradies” fényinstalláció. 2010-től kezdődően az alperes felújíttatta az épület tetejét, ezen intézkedések során eltávolította a világítóberendezés valamennyi elemét, és nem állította azt vissza.

Az eljárás másik tárgya a HHole (for Mannheim) multimédiás és többdimenziós térbeli installáció, amely az Athéné szárnyban található. A műalkotás az épület mind a hét épület-

²¹ Az ügyet ismerteti: Anja Binder, Heidi Messer: Urheberrecht für Architekten und Ingenieure, 2. Auflage, Verlag C.H. Beck, München, 2014, p. 139: https://www.soldan.de/media/pdf/80/a6/b2/9783406647222_LP.pdf; Teilabriss: Verletzung Urheberrecht des Architekten? https://www.baunetz.de/recht/Teilabriss_Verletzung_Urheberrecht_des_Architekten_44652.html.

²² A HHole (for Mannheim) és a „PHaradies” munkák szerzői joga kontra a mannheimi Kunsthalle üzemeltetője [2019. február 21-i ítéletek, lajstromszám: I ZR 98/17 – HHole (Mannheim) – és I ZR 99/17 („PHaradies”)]. Az ügy olyan horderejű, hogy a döntést ismételt hivatkozzák a bírósági ítéletek és különféle írások: <https://rsw.beck.de/aktuell/daily/meldung/detail/bgh-gibt-mannheimer-kunsthalle-im-streit-um-entfernung-zweier-kunstinstallationen-ueberwiegend-recht>; <https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Freddok%2Fbecklink%2F2006489.htm&anchor=Y-300-Z-BECKLINK-N-2006489>.

szintjén különböző részeket tartalmaz, amelyek a padlómennyezetben lévő nyílásokkal kapcsolódnak egymáshoz, úgy, hogy a földszinten lévő fénykivetítő felfelé vetíti az ég felé minden nyíláson keresztül. 2012-ben az alperes úgy döntött, hogy lebontja a Mitzlaff-épületet, és új épülettel helyettesíti, érintve az Athéné szárnyat, amelyben néhány padlófödém és a korábbi tetőt is eltávolították, egységes, kb. tizenkét méter magas helyiséget hozva létre. Az alperes az átalakítási intézkedések során eltávolította a művet.

A felperes a műveinek eltávolítását szerzői jogai megsértésének tekintette, kérte azok újbóli felállítását, illetve végleges megsemmisülés esetén nagy összegű kártérítést követelt.

A regionális bíróság az I. ZR 98/17. számú eljárásban és a I ZR 99/17. számú eljárásban a szerzői jogi jogsértést nem állapította meg. A tartományi felsőbíróság pedig elutasította a felperes fellebbezését. A felperes felülvizsgálati kérelemmel élt a szövetségi bíróság felé, és részben sikerrel járt az I ZR 98/17. számú eljárásban.

A szövetségi bíróság szerint az UrhG 14. §-a értelmében a szerzőnek joga van megtiltani művének minden olyan torzítását vagy egyéb megsértését, károsodását, amely veszélyeztetheti a műhöz fűződő jogos szellemi vagy személyes érdekeit. Ez a rendelkezés a szerző személyhez fűződő jogának kifejeződése, amelynek célja a szerző és a mű közötti szellemi és személyes kötelék védelme.

Az eljáró bíróság emlékeztet arra, hogy a UrhG 14. §-t illetően kétféle felfogás van. Az egyik, hogy az nem véd a mű megsemmisítésével szemben, a másik álláspont szerint az eredeti mű megsemmisítését az UrhG 14. §-a értelmében vett legsúlyosabb sérelemnek kell tekinteni. Egy mű megsemmisítése megghiúsíthatja vagy akadályozhatja a mű (mint az alkotó személyiségének kifejeződése) folyamatos hatását. A pusztulás megszakítja a szellemi köteléket a szerző és műve között. A szövetségi bíróság ez utóbbi állásponttal értett egyet.

Az UrhG 14. § szövege és rendszere szerint az a mű megsemmisítésére is vonatkozik. Igaz, hogy az UrhG 14. §-ában szereplő „torzítás” fordulat feltételezheti a mű fennmaradását, azonban a torzítás csupán egyik esete a mű elleni sérelemnek. A passzus szövege, az általános nyelvtani értelmezés alapján, ettől tágabban fogalmaz, abba beleértendő a megsemmisítés mint a mű károsodásának másik esete. A jogszabály nem zárja ki azt a feltételezést, hogy a mű megsemmisítése az UrhG 14. §-a alapján megtiltható. Az UrhG kormányzati tervezetének indokolása megállapítja, hogy nem tűnik helyénvalónak a képzőművészeti alkotások megsemmisítésének tilalmát belefoglalni a törvénybe, amennyiben megőrzésükhöz közérdek fűződik; a kulturálisan értékes műalkotások megőrzése nem a magánjogi szerzői jog, hanem a műemlékvédelem feladata, amely a közjog területéhez tartozik. A bíróság szerint ebből az érvelésből azonban csak arra lehet következtetni, hogy a képzőművészeti alkotás megőrzéséhez fűződő közérdek nem szerzői jogi kérdés. De nem jelenti azt, hogy a szerzőnek a művéhez fűződő szellemi és személyes érdekei, amelyeket az UrhG 14. §-a véd, nem igazolhatják a megsemmisítés tilalmát.

A bíróság kitért az alkotmányos vonatkozásokra is, hangsúlyozta, hogy az alkotmányosan védett művészi szabadság nemcsak a szerző alkotói folyamatát (munkaterület) érinti, hanem az úgynevezett hatássférát, vagyis az építészeti mű észlelésének lehetőségét is. A mű megszüntetése megszakítja a szellemi köteléket a szerző és műve között.

A szerzőjog-védelem azonban nem korlátlan. Annak vizsgálata során, hogy a megsemmisítés veszélyeztetheti-e a szerzőnek a műhöz fűződő jogos személyes és szellemi érdekeit, átfogóan mérlegelni kell a szerző és a mű tulajdonosának érdekeit is.

Az érdekek mérlegelése során a szerző oldalán figyelembe kell venni, hogy a megsemmisített mű volt-e az egyetlen példány, vagy vannak-e más példányai. Figyelembe kell venni továbbá a mű tervezési szintjét, készültségi fokát, valamint azt, hogy célmentes művészeti tárgyról van-e szó, vagy alkalmazott művészetként haszonelvű célt szolgál. A tulajdonos részéről ha egy épület vagy az épületen található műalkotás érintett, fontosak lehetnek a szerkezeti okok vagy a használat megváltoztatásához fűződő érdek. A tulajdonosnak a földterület vagy épület eltérő használatához vagy fejlesztéséhez fűződő érdekei általában elsőbbséget élveznek a szerzőnek a mű megőrzéséhez fűződő érdekeivel szemben kivéve, ha az eset egyedi körülményei mást jeleznek. Ennek megfelelően a tartományi felsőbbbíróság nem alkalmazta tévesen a jogot, amikor abból indult ki, hogy az alperesnek a létesítmények eltávolításához fűződő érdeke, ami ráadásul közérdek, elsőbbséget élvez a felperes mű megőrzéséhez fűződő egyéni szerzői jogi érdekével szemben.

A szerzőnek a mű egyetlen példánya megőrzéséhez fűződő érdekét ebben az esetben is ellensúlyozta az épület tulajdonosának (Mannheim városának) azon érdeke, hogy a Műcsarnok épületeit és kiállítótereit a múzeum jelenlegi céljához igazítsa, és a rendelkezésre álló helyet időről időre más műalkotások bemutatására használja. A műalkotás jellege nem tette lehetővé az épület tulajdonosa számára, hogy a műalkotás károsítása nélkül végezze el a szükséges szerkezeti változtatásokat.

Dr. Tillman Prinz, a német szövetségi építészakamara ügyvezetője szerint a mű megsemmisítése ellenére ez a döntés mégis minden szerző számára sikertörténet, mert elismerésre került, hogy az UrhG 14. § alapján fel lehet lépni egy szerzői alkotás megsemmisítése ellen. Az eddigi joggyakorlatban egy szerzői joggal védett mű teljes megsemmisítése még odáig sem vezetett, hogy a bíróság mérlegelte volna a tulajdonos és a szerző érdekeit egymással szemben, eleve a tulajdonos jogait hangsúlyozták. Az ítélet alapján az épület tulajdonosának a jövőben megfelelő indokot kell felhoznia a bontás igazolására.²³

²³ Tillman Prinz: Paukenschlag gegen die Abrissbirne. Deutsches Architektenblatt: <https://www.dabonline.de/2019/11/30/urheberrecht-urteil-kunst-architektur-abriss-zerstoerung/>.

A szövetségi bíróság ismertetett döntését számos későbbi ügyben hivatkozták, ami bizonyítja annak jelentőségét. Ezek közül kiemelendőnek tartjuk az OLG Celle határozatát.²⁴ A szóban forgó ügyben a Lange építész által Hannoverben tervezett Andreas-Hermes-Platz, azaz egy tér megváltoztatásáról és a téren lévő szökőkút („víztükrör”) elbontásáról volt szó. Az eljárás során elismert tény volt, hogy a tér kialakítása képzőművészeti alkotás, az, különös tekintettel a szökőkútrendszerre, a szerzői alkotástól elvárt, magas kreativitási szintet mutat. A pert az építész örökösei indították, a német jogi felfogás szerint az örökösök egyetemes jogutódok a polgári jogi szabályok alapján, így a szerzői jogoknak és igényeknek is jogosultjai.

A felperesek szerint, a Szövetségi Bíróság I ZR 98/17 számú ítélete alapján, az UrhG 14. §-a védelmet biztosít a mű megsemmisítése ellen. A szökőkút eltávolítása, mint Lange professzor tervének központi eleme, a megtervezett tér mint mű károsodását jelenti. Az eljáró bíróság szerint szükséges elvégezni a szerző és a mű tulajdonosa érdekeinek átfogó mérlegelését a Szövetségi Bíróság által kidolgozott elvek szerint. A felperesek részéről figyelembe kell venni, hogy a szóban forgó tér kialakítása kiemelkedő tervezői munka, nagyon egyedi és egyéni, az a szökőkút eltávolításával elveszítené lényeges elemét. A kör alakú szökőkút szigorú, monumentális geometriáját az aszimmetrikusan átszelő gyalogoshíd és a titokzatos kinézetű, elszórt köelemek megtörik, mindez a szemlélő fantáziáját a lehetséges funkció és jelentés elgondolkodtatására ösztönzi. A köelemek tükröződése a vízfelszínen fokozza ezt a hatást. A szökőkút különösen szokatlan méreteivel és különleges, játékos elemeivel (szigetek, gyalogoshíd) lenyűgöző. A tér egészének kialakítása a szökőkút eltávolítása következtében komoly változáson menne keresztül. Ha egy mű részleges megsemmisítése következtében a mű töredékei megmaradnak, ez bizonyos körülmények között jobban sértetheti a szerző személyhez fűződő jogát, mint a mű teljes megsemmisítése. A szerző érdekei különösen sérülnek, ha a nézők a fennmaradó töredékeket az eredeti szerzőhöz rendelik, és nem ismerik fel, hogy a szerző nem így hozta létre a művet, ahogy most megjelenik.

Az alperes részéről döntő fontosságú figyelembe venni a szökőkút által elfoglalt terület eltérő hasznosításához fűződő érdekét. Az alperesnek azonban még nincsenek végleges tervei arra vonatkozóan, hogy a szökőkút eltávolítását követően hogyan alakítja a teret és a szökőkút területét. Ennek eredményeként az érdekek átfogó mérlegelése során a szerzőnek a felperesek által közvetített érdeke szerint a mű megőrzése jelenleg fontosabb, mint az alperesnek a tér újraterveléséhez fűződő érdeke. Az alperesnek a tér átalakítására vonatkozó

²⁴ OLG Celle 2024.02.27-i 13 U 57/23 számú ítélete: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Text=13%20U%2057/23>. A döntéssel foglalkozik Marcus Beckmann cikke: <https://www.beckmannundnord.de/serendipity/index.php?/archives/6787-OLG-Celle-Bei-Werken-der-Baukunst-gehen-die-Interessen-des-Eigentumers-an-anderweitiger-Nutzung-oder-Bebauung-des-Grundstuecks-den-Interessen-des-Urhebers-an-der-Erhaltung-regelmaessig-vor.html> és a Bild című újságban Jana Godau „Gericht verbietet Brunnen-Abriß” című cikke, 2024. 03. 01: <https://www.bild.de/regional/hannover/regional/hannovers-stadt-plan-gescheitert-gericht-verbietet-brunnen-abriss-87357232.bild.html>.

elképzelése nem elegendő ahhoz, hogy felülírja a szerzőnek a műve megőrzéséhez fűződő érdekét.

Tekintve ezt az újfajta megközelítést alkalmazó német szerzői jogi gyakorlatot, magától értetődik a kérdés, hogy vajon az Szjt.-ben találunk-e olyan passzust, amelyre alapozva el lehetne indulni egy hasonló jogalkalmazási irányba.

A német UrhG 14. §-hoz nagyon hasonló rendelkezést tartalmaz az Szjt. már hivatkozott 13. §-a,²⁵ amelynek a szövege nem zár ki egy hasonlóan nagyvonalú megközelítést, mint amit a német szövetségi bíróság alkalmazott: az általános nyelvtani értelmezés alapján a mű torzításának, megcsonkításának vagy a szerző becsületét, jó hírnevét sértő megváltoztatásának tilalma kiterjedhet a megsemmisítésre mint a mű károsodásának egyik és legsúlyosabb esetére. Az Szjt. 13. § sem zárja ki azt a feltételezést, hogy a mű megsemmisítése megtiltható, mert az adott mű megsemmisítése megghiúsíthatja vagy akadályozhatja a mű (mint az alkotó személyiségének kifejeződése) folyamatos hatását, megszakítja a szellemi köteléket a szerző és műve között.

Természetesen, a tulajdonos jogos érdekének vizsgálata a hazai joggyakorlat alapján sem mellőzhető, a szerző és a tulajdonos érdekeinek mérlegelése tehát az adott ügy vonatkozásában szükséges. Ennek eredménye lehet akár az is, hogy a jogvita a tulajdonos javára dől el.

A fentiekkel összefüggésben említést érdemel egy nemrég zajlott szerzői jogi per.²⁶ Az indítványozó édesanyja 1966-ban kötött szerződés alapján megtervezte és kivitelezte az egyik budapesti színház épületének előterében lévő (és 2009-ig látható) mozaikburkolatot. A teljes falfelületet fedő mű körülbelül 410 m²-es, az érintett épületrész tulajdonosa Budapest Főváros Önkormányzata. A színház belső terét 2009-ben felújították és átalakították, ennek során a mozaikburkolatot elfedték, a felperes állítása szerint olyan módon, hogy azt eközben megrongálták. Az ügy szépséghibája, hogy a felperes mintegy tíz évvel később, 2020. február 13-án nyújtotta be keresetét – a leirat szerint nem adta ennek indokát – az Szjt. 13. §-ában biztosított (integritáshoz való) jog sérelmére hivatkozva, kérve a jogsértés megállapítását és a mű eredeti minőségben történő láthatóvá tételét. A felperes érvelése alapvetően technikai jellegű volt, a szerző és műve közötti szellemi kötelék sérülésére, a művészi önkifejeződés megakadályozására, az alkotó szerző és a közönség közötti kapcsolat megszakadására nem történt hivatkozás. Nem hangzott el érv amellett sem, hogy egy alkotás eltakarása, lebontása, megszüntetése közvetíthet a közönség számára a mű értékét illetően olyan üzenetet, ami sértheti a szerző becsületét, jó hírnevét. A keresetet ráadásul a jogsértést követő 10 évvel később nyújtották be, ami kételyt ébreszt a szerző művéhez való kötődésében. Az ítéletábra

²⁵ Utalunk a SZJSZT egyik szakvéleményében megjelenő álláspontra is: SZJSZT-38/2007/1 számú szakvélemény szerint „a szerzői jog részjogosítványai közül csak a személyhez fűződő szerzői jogok közé tartozó ún. integritáshoz fűződő jog (Szjt. 13. §) igényel tárgyalást. Leszögezhető, hogy más olyan, a szerzői jog részét képező kizárólagos jog nincs, amely – akárcsak elvileg is – jogalapja lehet a szerzői mű tulajdonosi megsemmisítésével szemben való védekezésnek.”

²⁶ A Fővárosi Ítéletábra 8.Pf.20.559/2021/5. számú ítélete, valamint a Fővárosi Törvényszék 3/B.P.23.692/2020/5. számú ítélete.

is figyelembe vette ezt a körülményt. Az eljáró első- és másodfokú bíróság is vizsgálta a tulajdonosi jogok gyakorlásának rendeltetésszerűségét a felek által felsorakoztatott érveket egymással szembe állítva, végül a tulajdonos javára döntött. Az ítéletábra szerint a tulajdonos átalakításhoz fűződő érdeke az volt, hogy az épületet rendeltetésszerű és balesetmentes használatra kész állapotba hozza; a műalkotás, vagyis a mozaikburkolat a megalkotása óta eltelt időszakban ugyanis megrongálódott, balesetveszélyessé vált. Az átalakítás módszere, vagyis az eltakarás a műben nem keletkeztetett visszafordíthatatlan károkat, az a későbbiekben (a gipszkarton fal elbontásával) újra láthatóvá tehető. Az ítéletábra szerint „a sérelmezett átalakítás az alperes tulajdonosi jogainak rendeltetésszerű gyakorlása körébe vonható, igazolt érdek mentén történt”.

A felperes a Fővárosi Ítéletábra 8.Pf.20.559/2021/5. számú ítéletével szemben alkotmányjogi panaszt terjesztett elő, arra hivatkozva többek között, hogy a bírói döntésekben kifejtett jogértelmezés az Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdésében elismert, tulajdonhoz való jogát sérti.

A panaszt az Alkotmánybíróság befogadta, de elutasította,²⁷ megállapítva, hogy a szerzői jog részét képező integritáshoz való jog nem helyezhető el az Alaptörvény tulajdonhoz való jogot elismerő védelmi rendszerében. Az Alkotmánybíróság a jelen ügyben is irányadónak tekintette a 24/1996. (VI. 25.) AB határozatot, amelyben a véleménynyilvánítás, illetve a művészeti élet szabadságának viszonylatában ítélte meg a szerzői jog integritáshoz fűződő részjogosítványát, és arra jutott, hogy az a személyiségi joggal összefüggésben jelenik meg.

A tárgyalat téma szempontjából kiemelendő és egyfajta megerősítéssel bír ugyanakkor az Alkotmánybíróság határozata [37] bekezdésében megjelenő összefoglaló értékelés:

„A törvényi szintű, személyhez fűződő jog deklarálásán keresztül megvalósuló szellemi érdekvédelem (droit moral), amely a mű megalkotásával keletkezik, és a műre vonatkozóan illeti a szerzőt, *megjelenik a szellemi alkotáshoz fűződő alkotói alapjogi védelemben is. Az alkotás jog által elismert védelmén keresztül ugyanis az alkotó személyének és ennek az individuális kapcsolatnak a védelme is biztosított.*”

Összegzés

Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az építészeti alkotások és a műszaki létesítmények célhoz kötött, tartós funkcionális művek – létrehozásuk komoly anyagi áldozatot követel –, aminek természetes velejárója a megváltoztatás igényének felmerülése. A szerzői részjogosítványok és a tulajdonjogból fakadó dolog feletti hatalom így óhatatlanul szembe kerülhet egymással.

²⁷ 3279/2024. (VII. 24.) AB határozat.

Az építészeti alkotásokat és műszaki létesítményeket érintő megváltoztatás jogszerűségéhez több szempontra is figyelemmel kell lenni, az meglehetősen komoly körülmények között igényel:

- minden esetben tisztázni szükséges, hogy az adott épület, építmény valóban szerzői alkotás-e (az átlagos megoldásokon túl van-e egyéni, eredeti jellege, van-e benne kreatív alkotótevékenység);²⁸
- az Szjt. 67. § szerinti megváltoztatáshoz (külső megjelenés vagy a rendeltetés tervezést igénylő megváltoztatása) a szerző-tervező hozzájárulása szükséges. A szerző-tervező a jogos tulajdonosi igényből fakadó megváltoztatást nem utasíthatja el, kivéve ha annak módja az Szjt. 13. §-ba ütközne (megfontolandó más megoldás választása);
- minden olyan változtatás, amely nem meríti ki az Szjt. 67. §-t (nem igényel tervezést, vagy tervezést igényel ugyan, de az nem érinti a mű külső megjelenését vagy rendeltetését), akkor jogsértő, ha az Szjt. 13. §-ba ütközik;
- szerzői jogi jogvita esetén a bíróság érdekösszemérést alkalmaz (szerző és tulajdonos), majd az eredmény függvényében dönt arról, hogy történt-e szerzői jogi jogsértés.

Az építészeti alkotások, műszaki létesítmények lebontása, megszüntetése vonatkozásában a német Szövetségi Bíróság I ZR 98/17 számú ítélete egyfajta paradigmaváltást hozott a német szerzői jogi joggyakorlatban. Kinyilvánította, hogy a műemlékvédelemre, egyéb közjogi védelemre tartozik a kulturális értékek megőrzése. A szerzői jog ezzel szemben individuális védelmet biztosít. Az eredeti mű megsemmisítését az UrhG 14. §-a alapján *a legsúlyosabb károsodási formának* minősítette, oltalmazva a szerzőnek a művéhez fűződő szellemi és személyes érdekeit. Hivatkozott az alkotmányosan védett művészi szabadságra is azzal, hogy sérti a szerző azon érdekét, hogy munkáján keresztül befolyásolja a kulturális vagy társadalmi kommunikációs folyamatot, és továbbra is a műben éljen. Az ugyanis nemcsak a szerző alkotói folyamatát (munkaterület) érinti, hanem az úgynevezett hatássférát, vagyis a mű észlelésének lehetőségét is. Ugyanakkor a mű tulajdonosának érdekeit is figyelembe kell venni. Az ítéletet a német építészakamara is örömmel üdvözölte, vélelmezve azt, hogy az az építészeti alkotásokra is kihatással lesz. Ezt a feltételezést a hannoveri tér és szökőkút ismertetett ügye igazolta.

A magyar szerzői jogi szabályozás – különös tekintettel az alkotói alapjogi védelemre, amelybe a szerző és műve közötti individuális kapcsolat is beletartozik – nem zárja ki egy hasonló megközelítés alkalmazását.

²⁸ Amennyiben a felek között a szerzői alkotás megítélése kérdésében vita merül fel, kérhetik a SZJSZT szakvéleményét, vagy szerzői jogi pert indíthatnak.

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA SZERZŐI JOGI VONATKOZÁSAI*

1. Bevezetés

A mesterséges intelligencia napjainkban fokozott népszerűsége tett, illetve tesz is szert, az élet számos területének meghatározó szereplőjévé vált, és e területek fokozatosan bővülnek, valamint várhatóan bővülni is fognak, amihez hozzájárulnak a mesterséges intelligencia technológiai fejlesztéseibe történő nagyarányú befektetések is.¹

A mesterséges intelligencia rohamos ütemben történő térnyerése olyan kihívást jelent, amelyhez a jogi szabályozás felzárkóztatása nélkülözhetetlen, és éppen ezért a világ túlnyomó részén e terület szabályozására irányuló törekvések felgyorsultak. A szerzői jog is egy olyan területnek tekinthető, amelyet a mesterséges intelligencia jelenleg már nagymértékben behálózott, ebből adódóan számos olyan kérdés jelenik meg – ilyennek tekinthető például a mesterséges intelligencia által generált művek esetében a szerző személyének kiléte, valamint e művek szerzői jogi védelmének alakulása is –, amelyek megválaszolása szükséges, és amelyek megválaszolását megannyi szerző már megkísérelte.²

2. A mesterséges intelligencia vizsgálata szerzői jogi szempontból

2.1. Rövid betekintés a mesterséges intelligenciába

A mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) szerzői jogi szempontból történő elemzésének érthetőbbé tétele érdekében érdemes először röviden betekinteni az MI felépítésébe, illetve működésébe. Az MI-nek nincs általánosan elfogadott fogalma, azonban léteznek olyan meghatározások, amelyek alkalmasak arra, hogy megragadják magának az MI-nek a tartalmi lényegét.

A jelenlegi álláspontok szerint az MI-nek alapvetően három szintje különböztethető meg. Az első szint a szűk MI, amely csak meghatározott problémák, feladatok megoldására képes, ilyenek például az ügyfélszolgálatokon működő *chat botok*. Fontos megemlíteni, hogy

* A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott dolgozat szerkesztett változata.

¹ A mesterséges intelligencia használata és veszélyei elnevezésű dokumentum elérhető: <https://www.europarl.europa.eu/topics/hu/article/20200918STO87404/a-mesterseges-intelligencia-hasznalata-es-veszelyei>. A jelen dolgozatban felhasznált internetes források utolsó elérési ideje egységesen 2024. március 6. napja.

² *Stefán Ibolya tanulmánya* elérhető: https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/13836/21_stef%C3%A1nibolya_t%C3%B6rdelt.pdf.

a piacon jelenleg az előbbieken definiált szűk MI elérhető.³ Az erős vagy más néven általános MI már képes önálló irányításra és önismeretre, ebből adódóan olyan feladatokat is el tud végezni, amelyek a létrehozása során még nem voltak ismertek. Az utolsó típus a mesterséges szuperintelligencia, amely már az emberi intelligenciával úgymond azonos szinten tud működni.⁴

Az MI-nek több kategóriája létezik, a szerzői jog szempontjából leglényegesebb ezek közül a tartalom-előállító szolgáltatók vagy más néven a generatív mesterséges intelligenciák. Ezek olyan neurális hálózatokból tevődnek össze, amelyek *deep learninget* vagy más néven gépi tanulást valósítanak meg.⁵ A gépi tanulás segítségével az MI nem a programozó általi lépéseket követi, hanem képes tapasztalataiból, illetve hibáiból tanulni, és ezzel olyan kimenetet, vagyis eredményt hoz létre, amelyet a programozó előre nem tud megjósolni. Mind a mai napig tisztázatlan az, hogy a gépi tanulással működő programok milyen folyamat, „gondolatmenet” során jutnak el a létrehozott eredményekhez.⁶ Ezenfelül a gépi tanulás során az MI olyan adatkombinációkat használ, illetve értékkel, amelyek az ember számára érthetetlenek. A generatív MI-t mint szolgáltatást számos módon igénybe lehet venni, ilyenek például az utasítások,⁷ más néven *promptok*,⁸ amelyek alkalmazásával a felhasználó különböző utasításokkal, kérdésekkel tudja irányítani a generatív MI-t.⁹ A generatív MI a tanulási folyamat során a végeredményt előre nem látható módon alkotja meg, ebből adódóan az emberi alkotók által létrehozott művekhez hasonló, esetenként attól megkülönböztethetetlen eredmények is létrejöhetnek. Így ezen eredmények még akár helyettesíthető alkotásoknak is minősülhetnek a piacon.¹⁰

2.2. A szerzőség kérdése

Számos vita van arról, hogy a nem természetes személyek által létrehozott „művek” esetében lehet-e szerzőnek tekinteni az MI-t, illetve azon feltevés is megkérdőjeleződik, hogy az MI által készített alkotások egyáltalán műnek tekinthetők-e. Azon szerzők, akik a tanulmá-

³ Csősz Gergely: Áttekintés a generatív mesterséges intelligenciák szerzői jogi kérdéseiről. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) évf. 2. sz., 2023. április, p. 64.

⁴ Kovács Zoltán, Gurály Roland A mesterséges intelligencia és egyéb felforgató technológiák hatásait vizsgáló munkacsoport eredményei elnevezésű dokumentuma, amely a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat átfogó, külső kutatók által támogatott hároméves kutatási programjának a keretében készült. A dokumentum elérhető: https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/8708/1/kovacsoltan_guralyroland_7_26.pdf.

⁵ Csősz: i. m. (3), p. 68.

⁶ Kovács, Gurály: i. m. (4).

⁷ Csősz: i. m. (3), p. 70–73.

⁸ Az MI használója által bevitt utasítást vagy rövid kérdést jelent, amely irányítja az MI viselkedését, és ezzel befolyással van a generált eredmény milyenségére is.

⁹ Csősz: i. m. (3), p. 70–73.

¹⁰ Gyertyánfy Péter: A mesterséges intelligencia hatályos szerzői jogi törvényünk szerint. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) évf. 6. sz., 2023. december, p. 36.

nyaikban az MI szerzőségének a vizsgálatával foglalkoztak, legtöbbször ugyanazon „híres” *Naruto v. Slater*-ügyből¹¹ indultak ki.

David Slater egy fotós, akinek a fényképezőgépét egy *Naruto* névre keresztelt majom elvette, és szelfit készített saját magáról. A majom által készített egyik fényképet a fotós feltöltötte az internetre, majd ezt követően e fénykép a *National Geographic* folyóiratban is megjelent. Tekintettel arra, hogy a szelfi hatalmas népszerűségnek örvendett, a fotós többször is kísérletet tett arra, hogy meggátolja az újabb és újabb publikációkat, egyrészt jogdíjat kért, valamint polgári peres eljárást is indított.¹² Azonban az eljáró bíróság azt állapította meg, hogy mivel a szóban forgó képet nem természetes személy készítette – továbbá természetes személynek nem is volt az alkotási folyamatban a szerzőség megállapításához szükséges mértékű közrehatása –, ezen fotók a közkeletű részét képezik, tehát nincs szükség a képek felhasználásához engedély kérésére vagy díj megfizetésére.¹³ A PETA¹⁴ pedig polgári peres eljárást indított David Slater ellen, amelyben kérte annak megállapítását, hogy a fotók szerzői joga az azokat készítő majmot illesse meg. Figyelemmel arra, hogy a majom nem tekinthető természetes személynek, a bíróság megállapította, hogy így szerzői jogok jogosultja sem lehet.¹⁵

A *Naruto v. Slater*-ügy érdekes jogi kérdéseket, valamint problémákat vetett fel a nem természetes személyek szerzőségével kapcsolatban, amely kategóriába az MI is sorolható. Az MI tanulási folyamatok, valamint racionális megfigyelések következtében képes arra, hogy kiépítse saját készségeit, alkotói stílusát, ebből adódóan pedig képes az emberi intelligencia által ihletett alkotásokhoz hasonló műveket alkotni, létrehozva ezzel egyedi stílusjegyeit, alkotói stílusát.¹⁶ Ezenfelül e helyzetet tovább bonyolítja az is, hogy az MI által létrehozott alkotások száma a világban rohamosan és beláthatatlanul nő.

A gépi vagy mechanikus úton létrehozott alkotások, amelyek véletlenszerűen, minden alkotói hozzájárulás vagy közreműködés nélkül jöttek létre, a United States Copyright Office (a továbbiakban: U.S. Copyright Office)¹⁷ álláspontja szerint nem vehetők nyilvántartásba, amiből azt következtethet, hogy ezen alkotások nem kaphatnak szerzői jogi oltalmat sem.¹⁸

Az MI felhasználásával készített művek szerzői jogi védelmével kapcsolatban egy kettség jelenik meg az Egyesült Államokban, ugyanis egyes szerzők álláspontja szerint ha a kérdéses művek nem lennének szerzői jogi oltalom alatt, akkor a programozóknak nem

¹¹ *Naruto v. Slater*, No. 16-15469, 2018 WL 1902414 (9TH CIR. APR. 23, 2018). Elérhető: <https://cdn.ca9.uscourts.gov/datastore/opinions/2018/04/23/16-15469.pdf>.

¹² *Necz Dániel*: A mesterséges intelligencia hatása a szerzői jogra. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 13. (123.) évf. 6. sz., 2018. december, p. 8.

¹³ *Pogácsás Anett, Ujhelyi Dávid*: Szellemi alkotások joga. Pázmány Press, 2022, Budapest, p. 53.

¹⁴ People for the Ethical Treatment of Animals, egy amerikai állatvédő szervezet.

¹⁵ *Pogácsás, Ujhelyi*: i. m. (13), p. 53.

¹⁶ *Necz*: i. m. (12), p. 9.

¹⁷ Az Egyesült Államok Szerzői Jogi Hivatala.

¹⁸ A U.S. Copyright Office gyakorlatáról készült dokumentum itt érhető el: <https://www.copyright.gov/comp3/docs/compendium.pdf>.

lenne kézzelfogható ösztönzésük arra, hogy tovább folytassák az MI fejlesztését, létrehozását. Ebből az is következik, hogy az innováció megrekedne egy bizonyos szinten, mivel a fejlesztésre való törekvés csökkenése a vállalatokat eltántorítaná az MI kutatásától, valamint a fejlesztésén alapuló projektekbe történő befektetésektől. A másik álláspont szerint ha e műveket megilletné a szerzői jogi oltalom, akkor ez az MI által létrehozott alkotások piaci értékét csökkenthetné, mivel korlátlan kínálat jelenne meg a piacon, és ez negatívan hatna az emberi szerzőkre is. Az Egyesült Államokban a szerzőségből kiindulva számos javaslat jelent meg a szerzői jogi védelemnek az MI által készített művekre történő kiterjesztése érdekében.¹⁹ Az első javaslat alapján maga az MI lenne a mű szerzője vagy társszerzője, és így a mű tulajdonosa is kiindulva abból, hogy az Egyesült Államok szerzői jogi törvénye²⁰ nem határozza meg a szerző fogalmát úgy, hogy a szerzőnek embernek kell lennie, tehát úgy is értelmezhetjük, hogy e fogalom magában foglalja az MI-t is.²¹ A másik javaslat szerint pedig a *work for hire*²² doktrínáját kellene alkalmazni az MI-re, amelyben az MI lenne a munkavállaló, az MI tulajdonosa pedig a munkáltató, és az MI által létrehozott alkotás tulajdonosa a munkáltató lenne. Azonban e javaslatot elemző cikk szerzője erre rácsúszott azzal, hogy a szerzői jogi törvény meghatározza a *work for hire* fogalmát, és ahhoz, hogy egy mű ennek minősüljön, a feleknek írásbeli szerződésben kifejezetten meg kellene állapodniuk. Ebből adódóan a mesterséges intelligenciának ebben az esetben rendelkeznie kellene szerződéskötési képességgel, amellyel értelemszerűen nem bír.²³

Naqvi tanulmányában a megbízó és a megbízott közötti jogviszonyból kiindulva közelítette meg az MI szerzőségét. Alapvetően a megbízott és a megbízó közötti jogviszony egy bizalmi kapcsolat, amelynek alapja az, hogy az egyik fél eljár a másik nevében. Ebben az esetben a megbízó a megbízott „gyümölcsének” a tulajdonosa, tehát a megbízott a munkáját nem használhatja fel vagyónának gyarapodására. Figyelemmel arra, hogy a megbízott csak természetes személy lehet, így az MI-re önmagában a megbízottra vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók. Ellenben ha abból indulunk ki, hogy az MI mindig természetes személy(ek) irányítása alatt áll, akkor a megbízottra vonatkozó rendelkezések kiterjeszthetők az MI-t irányító személyekre, akiket megbízottnak lehet tekinteni. A megbízó így utasításain keresztül irányíthatja a mesterséges intelligenciát, amellyel a létrehozandó eredményt, vagyis a művet alakítani tudja. Ezen irányítás alatt arra kell gondolni, hogy utasításokat ad a természetes személynek, hogy miként programozza az MI-t. Ezenfelül az MI irányítása mögött a legtöbb esetben nem egyetlen természetes személy áll, hanem egy programozói csapat, akiknek az irányítását a megbízó látja el. Így a programozóknak nem lehet

¹⁹ Christian E. Mammen: AI and IP: Are Creativity and Inventorship Inherently Human Activities? Symposium: Intelligent Entertainment: Shaping Policies on the Algorithmic Generation and Regulation of Creative Works. FIU Law Review, 14. évf. 2. sz., 2020, p. 283–285.

²⁰ The Copyright Act of 1976. No. 90 Stat. 2546.

²¹ Mammen: i. m. (19), 283–285.

²² Ezen kifejezés Magyarországon a munkaviszonyban készített művek fogalmának felelhet meg.

²³ Mammen: i. m. (19), 283–285.

szerzői joguk az MI által létrehozott alkotás tekintetében, a szerzői jog a megbízót illeti meg. E tanulmány szintén foglalkozott a korábban említett „work for hire” kérdésével, azonban nem önmagából az MI-ből indult ki, hanem az ezt létrehozó természetes személy(ek)ből, azaz a programozó(k)ból. Tehát ha a munkavégzés során alkotás készül, és teljesülnek a törvényben előírt feltételek, a munkáltató lesz az MI által létrehozott alkotás szerzői jogának tulajdonosa, amire a fentiekből kiindulva már nem lehet rácsafolni azzal, hogy az MI nem rendelkezik szerződéskötési képességgel, mivel a munkáltató a programozóval szerződne.²⁴ Ezt követően felmerülhet a kérdés, hogy mikor nincs szerzői joga a megbízónak. E tanulmány szerzője a következőt javasolta: ha az MI-t fogyasztási cikként adják el, akkor a megbízó az ellenőrzését elveszíti, ilyenkor a végfelhasználó lesz a szerzői jog jogosultja.²⁵

Kaminski tanulmányában az MI-szerzőséget algoritmikus szerzőségnek nevezi, mivel az MI az algoritmus egy kifinomultabb és függetlenebb típusa, amely a programozóktól, valamint a felhasználóktól független kimeneteket – ez esetben alkotásokat – hoz létre. E tanulmány ütközteti a romantikus szerzőséget az algoritmikus szerzőséggel. A romantikus szerzőség egy „mélységesen” emberi szerzőt jelent, akinek a kreativitása az ember emberi mivoltából fakad, amely az emberi identitás lényeges eleme. Mivel az MI képes az emberével összetéveszthető alkotásokat létrehozni rövid idő alatt és végtelen mennyiségben, nehéz ezen gépekkel „felvenni a versenyt”, és ugyanolyan mennyiségben és idő alatt olyan művet alkotni, mint amire az MI képes. E szerző tanulmányában olyan művészeket is megemlít, akik az MI-t úgynevezett festőecsetként írták le, vagyis egy olyan eszköznek, amelyet az emberi szerző elképzeléseinek a megvalósítására használnak fel. Ezenfelül megemlíti a Pratt Institute elnevezésű, digitális művészetek tanszék vezetőjének a javaslatát is, amely szerint az MI-t létrehozó programozókat is megilleti az elismerés, mégpedig oly módon, hogy az MI által létrehozott alkotások társszerzőinek tekintik őket. Ebből is látható, hogy az MI szerzőségének az elemzése során eltérő álláspontok vannak mind a mai napig.²⁶

A U.S. Copyright Office kijelentette, hogy csak azon művek részesülhetnek szerzői jogi oltalomban, amelyeket természetes személy hozott létre,²⁷ de van olyan álláspont, amely alapján az Egyesült Államok szerzői jogi törvénye²⁸ értelmében az algoritmikus szerzőséget számos módon lehetne értelmezni, tehát az MI által létrehozott alkotás szerzője lehet: az MI-t létrehozó programozó, a számítógépet használó személy, az előbb felsorolt személyek együttesen és egyik sem, ami azt jelenti, hogy nem lenne a mű egyetlen személy tulajdoná-

²⁴ Zack Naqvi: Artificial Intelligence, Copyright, and Copyright Infringement. Marquette Intellectual Property Law Review, 24. évf. 1. sz., 2020, p. 26–30.

²⁵ Garrett Huson: I, Copyright. Santa Clara High Tech Law Journal, 35. évf., 2018, p. 72–74.

²⁶ Margot E. Kaminski: Authorship, Disrupted: AI Authors in Copyright and First Amendment Law. Symposium – Future-Proofing Law: From RDNA to Robots (Part 2). U.C. Davis Law Review, 51. évf. 2. sz., 2017, p. 593–597.

²⁷ i. m. (18).

²⁸ The Copyright Act of 1976. No. 90 Stat. 2546.

ban sem. Azonban azon kérdés, hogy ki lehet a mű szerzője, és ki jogosult a szerzői jogokra, nem az MI-technológia részleteinek a kérdése, hanem elméleti kérdés, hogy hogyan határozzuk meg a szerzőséget és a tulajdonjogot az Egyesült Államok szerzői jogi rendszerében, illetve szerte a világon. Elsőre úgy tűnik, hogy az emberi szerzőség az amerikai szerzői jog központi eleme, ugyanis a természetjog elmélete azt hangsúlyozza, hogy az emberi szerzőknek jutalom jár alkotásaikba fektetett munkájukért. Továbbá a személyhez fűződő jogok elmélete alapján a szerzők alkotásait személyiségük egy-egy aspektusával ruházzák fel, így ha ezen alkotásokat valamilyen módon megkárosítják, akkor a szerző személyisége sérülni fog. Ebből adódóan az előbb említett elméletek mindegyike a szerzői jog emberi mivoltától függ. A természetes jogok, valamint az erkölcsi jogok elmélete alapján, valamint a kommentátorok álláspontja szerint is az amerikai szerzői jogi törvénynek központi eleme az ember, valamint a szerzőség fogalma a romantikus szerző fogalmán nyugszik. Ha ebből indulnánk ki, akkor nehéz beilleszteni ezen sémába az algoritmikus szerzőséget. Az amerikai szerzői jogi törvény valójában oly módon állapítja meg a szerzőséget, hogy kiemelt teret enged az algoritmikus szerzőségnek, amelynek alapjául az utilitarista elmélet szolgál. Az utilitarizmus, szemben az erkölcsi jogok, valamint a természetes jogok elméletével, magára a társadalom jólétére összpontosít, ugyanis a célja az, hogy a szerzőket ösztönözze arra, hogy új műveket hozzanak létre a társadalmi jólét javára. Eszerint a közösség hasznot húz a szerzői jog által védett művekből. Ezen elmélet azt sugallja, hogy az algoritmus által létrehozott művek olyan értéket képviselnek a társadalom számára, mint a természetes személyek által alkotott művek. Fentiek alapján látható, hogy e tanulmány szerzője arra szeretne ráébreszteni, hogy az Egyesült Államok szerzői jogi törvényében a romantikus szerzőség fogalma elavult, továbbá az Egyesült Államokban az utilitarista elmélet az irányadó, amiből adódóan a szerzői jogba az algoritmikus szerzőség beleilleszthető, szemben a természetes jogok, valamint az erkölcsi jogok elméletével és a kommentátorok állásfoglalásával.²⁹

Az Egyesült Államokban ismert olyan állásfoglalás, amely négy modellt vizsgál az MI-vel kapcsolatos szerzői jogi problémák egy bizonyos szintű orvoslására. Valójában a javasolt modellek végső megoldásai szinte megegyeznek a korábban említett lehetőségekkel, azonban van némi különbség e modellek értékelésénél, illetve egy újabb modell is van.³⁰

Az első modell az MI által készített alkotások közkincsnek történő minősítése a Naruto v. Slater-ügyben eljáró bírósághoz hasonlóan.³¹ Ahogy már utaltunk rá, ha e művek nincsenek szerzői jogi oltalom alatt, akkor a programozóknak nincs arra motivációjuk, hogy az MI-t továbbfejlesszék, és az innováció megragadna egy bizonyos szinten. Ezen problémára a terjesztés jogát javasolják, azaz úgy kellene kezelni, mintha az MI kiadó lenne, amely csak

²⁹ Kaminski: i. m. (26), p. 597–599.

³⁰ *Gia Jung*: Do Androids Dream of Copyright? Examining AI Copyright Ownership. Berkeley Technology Law Journal, 35. évf. 4. sz., 2020, p. 1171.

³¹ *Ana Ramalho*: Will Robots Rule the (Artistic) World? A Proposed Model for the Legal Status of Creations by Artificial Intelligence Systems. Forthcoming in the Journal of Internet Law, 2017. július, p. 20.

akkor fenntartható, ha magának a szolgáltatónak egyedisége és hírneve van. Ezenfelül olyan oldalakat javasolnak, ahol az alkotók a rajongóktól közvetlenül szereznek bevételt előfizetések vagy egyszeri adományok formájában. E lehetőségnek vannak árnyoldalai is, ugyanis ha ezen művek letölthetőek egy kalózkodól, akkor a mű szerzői nem tudják polgári peres eljárás megindítását kezdeményezni a kalózkodó ellen, mivel e művek technikailag közkinccsek. Tehát ha ezen művek egy másik oldalról, ez esetben kalózkodól is letölthetővé válnak, akkor kevesebben fizetnek ezen művekért, tehát csökken a piaci ösztönzés is. A második modell a fentiekől eltérően szokatlan lehetőséget nyújt, mivel magát a mesterséges intelligenciát tekinti a mű szerzőjének. Azon személyek, akik e modellt támogatják, leginkább egy távoli jövőre gondolnak, ahol a robotok rendelkezhetnek teljes joggal az általuk létrehozott alkotások felett. Jung álláspontja szerint a modell elég hiányos, sok kérdéskörrel nem foglalkozik, többek között a felelősség kérdésével sem, a piacra is furcsa hatása lenne, valamint az sem világos, hogy a programozók, hogyan jutnának haszonhoz, ha az összes érdekeltség az MI körül lenne. A harmadik modell itt is a „*work for hire*” intézménnyel kapcsolatos „alkalmazott” fogalmának módosítását javasolja oly módon, hogy e definícióba beleférjen maga az MI is. Ez alapján szerzői jog jogosultja alatt magát a munkaadót értik.³² Azonban más álláspontok szerint a programozó is jogosultnak tekinthető, amivel az MI-ágazat fejlődése is biztosítva lenne, mivel a programozók az általuk létrehozott MI által megalkotott művek szerzői jogait megtarthatják. A nagyvállalatokon belül létrehozott MI-művek szerzői jogát pedig munkaszerződések útján lehetne rendezni, és így vagy a programozó, vagy a vállalat lehetne a tulajdonos. A programozók dönthetnek úgy is, hogy a szerzői jogokat a végfelhasználóknak adják licenccel.³³

A negyedik és egyben utolsó modell az Egyesült Királyság már hatályban lévő törvényének³⁴ a megoldását alkalmazná az Egyesült Államok szerzői jogával kapcsolatban. E törvény az MI által létrehozott alkotásokat úgy kezeli, mintha a programozóktól származnának, ezenfelül definiálja a számítógép által, emberi szerző nélkül előállított művet is.³⁵ Fontos megemlíteni, hogy e modell figyelembe veszi magát az időt és az erőforrásokat, amelyek egy ilyen MI létrehozásához szükségesek, ezért tekinti a programozót az MI által létrehozott alkotások szerzőjének akkor is, ha a tényleges alkotói munkát a gép végezte.³⁶ Azonban a modell kritikusaik álláspontja szerint kétértelműség jelenik meg a brit megoldásban, ugyanis a megfogalmazás jelentheti magát a programozót is, de a végfelhasználót is. Ennél a modellnél érdemes megemlíteni a védelmi időt is, amely ez esetben a művek létrehozása

³² Jung: i. m. (30), p. 1172–1173.

³³ Kalin Hristov: Artificial intelligence and the copyright dilemma. IDEA – The Journal of the Franklin Pierce Center for Intellectual Property, 57. évf. 3. sz., 2017, p. 445.

³⁴ Copyright, Designs and Patents Act 1988. Number: Chapter 48. (a továbbiakban: CDPA).

³⁵ Jung: i. m. (30), p. 1175.

³⁶ Andres Guadamuz tanulmánya elérhető: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2017/05/article_0003.html.

ének végétől számított ötven év. A védelmi idő mértéke kedvezően hat a programozóra, mivel nem részesülnek e művek védelemben a méltányosnál hosszabb ideig.³⁷

A modellek vonatkozásában Jung javasolt megoldása az, hogy az MI lenne az alkotás tényleges szerzője, a programozó pedig a szerzői jogok jogosultja. E megoldás segítséget nyújt arra, hogy az MI által létrehozott alkotásokat eltérően kezeljék. A programozót kell kifejezett szerzőként feltüntetni az alkotáson a kockázatok és előnyök méltányos elosztása érdekében, ami ösztönzőleg is hatna, mivel magából a létrehozott szoftverből nem tudna hasznot húzni, de a szoftver által létrehozott alkotásokból pedig igen (ezen alkotók már most is hasznot húznak a generált művekből).³⁸

Az MI programozójának szerzőségével kapcsolatban fontos kiemelni, hogy az Egyesült Államok esetjoga alapján egy mű megalkotásához szükséges forrásgyűjtés, valamint szakértői tanácsadás nem elegendő a szerzőség megállapításához, azonban Necz tanulmányában elemezte azon esetet, amikor az Egyesült Államok joggyakorlata a távoli szerzőknek is megadta a szerzőséget.³⁹ Ezen ügy a *Lindsay v. The Wrecked and Abandoned Vessel RMS Titanic-ügy*⁴⁰ volt, amelyben egy merülőcsapat a híres Titanic óceánjáró hajóroncsáról egy dokumentumfilm segítségével készített felvételeket. A dokumentumfilm lényegében meghatározta a felvételek készítésének a folyamatát, kitérve a kameraszövegekre és a beállításokra is, amely utasításokat a merülőcsapat csak végrehajtott. Az ügyben eljáró bíróság megállapította, hogy a kamerafelvételek szerzőjének ténylegesen a dokumentumfilmes tekinthető. Ezenfelül Necz tanulmányában kifejti, hogy mivel az MI a tanulási folyamatának következtében alakítja ki saját stílusjegyeit, alkotói stílusát, így nehezen lehet elképzelni olyan esetet, amikor a szoftverfejlesztő vagy más, a program működtetéséhez hozzájáruló személy hozná meg az alkotói döntéseket, mert az MI-technológiának nem ez a lényege. Tehát kiindulva a *Lindsay v. The Wrecked and Abandoned Vessel RMS Titanic-ügy*ből, az Egyesült Államok joggyakorlata az MI-vel egyetemben nem tekinti a szoftverfejlesztőket az MI által létrehozott alkotások szerzőjének.⁴¹

Az Egyesült Államok joggyakorlatával ellentétben a CDPA⁴² meghatározza azt, hogy a számítógéppel létrehozott mű tekintetében mely személyek esetében merülhet fel a szerzőség megléte. Ezenfelül e törvény a számítógéppel készített alkotást is definiálja, eszerint olyan műnek minősül, amelyet emberi beavatkozás nélkül, PC-vel (számítógéppel) állíta-

³⁷ Annemarie Bridy: Coding Creativity: Copyright and the Artificially Intelligent Author. Stanford Technology Law Review, 5. évf. 2012, p. 1–27.

³⁸ Jung: i. m. (30), p. 1175–1178.

³⁹ Necz: i. m. (12), p. 60.

⁴⁰ Lindsay v. The Wrecked and Abandoned Vessel RMS Titanic, 52 U.S.P.Q.2d 1609 (S.D.N.Y. 1999). Elérhető: <https://copyrightalliance.org/wp-content/uploads/2020/04/Lindsay-v.-The-Wrecked-and-Abandoned-Vessel-R.M.S.-Titanic.pdf>.

⁴¹ Necz: i. m. (12), p. 60.

⁴² A CDPA alapján „in the case of a literary, dramatic, musical or artistic work which is computer-generated, the author shall be taken to be the person by whom the arrangements necessary for the creation of the work are undertaken”.

nak elő. Bhatia tanulmányában kifejti továbbá, hogy ezen rendelkezés létrehozásával az volt a cél, hogy biztosítékot adjanak a programot készítő személynek – a program által létrehozott mű szerzőségének megállapítása tekintetében –, függetlenül attól, hogy a számítógép által előállított mű alkotási folyamatában a programot készítő személy milyen mértékben volt jelen. Ezenfelül az előbb említett rendelkezés létrehozásában nagymértékben közrejátszott a befektetők bizalmának ösztönzése is, hiszen az Egyesült Királyság törvényhozása elismerte azt, hogy ha az MI által létrehozott alkotásokra nem terjesztik ki a szerzői jogi védelmet, az negatív hatásként érheti a befektetőket. Visszatérve a CDPA számítógéppel létrehozott alkotást meghatározó fogalmához, az lényegében kivételt teremt az emberi szerzőséget előíró követelmény alól, mert azt a munkát ismeri el, amely a művek létrehozására alkalmas program megalkotásához szükséges abban az esetben is, ha a kreatív munkát a gép végzi el. Ezen rendelkezés nyitva hagyja azon kérdést, hogy ki tekinthető azon személynek, aki intézkedik az alkotás létrehozásáról.⁴³

Guadamuz tanulmányában kifejti, hogy egyes esetjogok rámutatnak, hogy az MI által létrehozott alkotás szerzőségének a problematikáját eseti alapon lehet csak megoldani.⁴⁴ Ebből adódóan a felhasználói tevékenységet egyedileg kell vizsgálni minden ügyben. Ezzel kapcsolatban példaként hozza fel a *Nova Productions kontra Mazooma Games* angol ügyet.⁴⁵ Guadamuz az Egyesült Királyság megközelítését tartja a legészszerűbbnek, azaz a szerzői jogok megadását azon személynek, aki az MI működését lehetővé tette, mivel e megközelítés biztosítja továbbra is azt, hogy a vállalatok fektessenek be az MI technológiai fejlesztéseibe abban a tudatban, hogy a befektetésük meg fog térülni.⁴⁶

Rallabhandi tanulmányában a „*The Next Rembrandt*”⁴⁷ példával szemlélteti azt, hogy az MI fejlődése során manapság tömegesen fordulnak elő esetek, amikor vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen lehet megállapítani azt, hogy egy adott művet az MI vagy egy természetes személy hozott létre. Az MI gyors fejlődése előtt a szerzői joggal védett művek egyértelműen az emberi szerző eredeti alkotói döntéseinek voltak tulajdoníthatók. A „*The Next Rembrandt*” példájából látható, hogy az MI tanulási folyamatok eredményeként képes olyan művet létrehozni, amely egyéni-eredeti jelleggel rendelkezik. Azonban érdemes

⁴³ Aakanksha Bhatia: AI and Copyright. Jus Corpus Law Journal, 2. évf. 3. sz., 2022, p. 747–753.

⁴⁴ Andres Guadamuz tanulmánya elérhető: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2017/05/article_0003.html.

⁴⁵ Nova Productions kontra Mazooma Games. [2007] EWCA Civ 219. Ezen ügyben a fellebbviteli bíróságnak egy számítógépes játék szerzőiről kellett döntenie. Kijelentette, hogy a játékos hozzájárulása nem művészi jellegű munka, nem járult hozzá semmilyen készséghez. Elérhető: <https://www.5rb.com/wp-content/uploads/2013/10/Nova-Productions-Ltd-v-Mazooma-Games-Ltd-CA-14-Mar-2007.pdf>.

⁴⁶ Guadamuz: i. m. (44).

⁴⁷ Ez egy 3D nyomtatott festmény, amelyet egy arcfelismerő algoritmus fejlesztett ki. A programozók a híres alkotó, Rembrandt festményeire vonatkozó adatokat betáplálták az MI-be, és az MI által generált kimenetet is meghatározták (jobbra néző, középkorú, fehér gallért, kalapot és fekete ruhát viselő férfira korlátozták). Annak ellenére, hogy a programozók nagymértékben hozzájárultak a mű létrehozásához, a mű végső megjelenését nem tudták előre megjósolni.

megemlíteni Rallabhandi tanulmánya alapján az MI kifinomultságának és képességének különböző szintjeit is. A legalacsonyabb kifinomultsági fok az „A” szint, amely csak a betáplált műveleteket tudja teljesíteni, tehát nem tanul a hibáiból, illetve a tapasztalataiból. A „B” szint már képes a felhasználók kérdéseire válaszolni különböző forrásokból történő adatok lekérésével. A „C” szinten működő MI már képes önálló döntéseket hozni, például meghatározza azt, hogy az adott forrásból milyen módon kell lekérni az adatokat. A legkifinomultabb a „D” szint, ez már képes emberi beavatkozás nélkül is működni, független döntéseket hozni, ezáltal képes magát újraprogramozni, adatokat tetszőleges módon felhasználni.⁴⁸

Az MI szerzőségével kapcsolatban célszerű megemlíteni a World Intellectual Property Organization⁴⁹ álláspontját is. A WIPO hagyományosan a szerző személyét emberként határozza meg. 2019 szeptemberében megtartotta az első nyilvános konzultációt az MI-ről és a szellemi tulajdonról.⁵⁰ E konzultáció megszervezésének az oka az volt, hogy összeállítsák a főbb kérdéseket és problémákat az MI szellemi tulajdonra gyakorolt hatásával kapcsolatban. A konzultáció végén a részt vevő felek megállapodtak a megbeszélések strukturáltabb párbeszédre való áttéréssel történő folytatásának tervéről, amelynek első lépése az volt, hogy a WIPO Titkársága kidolgozott egy listát azon kérdésekről, amelyek megvitatására, valamint közös, egységes értelmezésére szükség van a szellemi tulajdon, valamint az MI vonatkozásában. A kérdéseket tartalmazó listában a szerzőséggel kapcsolatos témák is felmerültek. Ilyen például az, hogy az MI által létrehozott alkotásokhoz szükség van-e egyáltalán szerzői jogra vagy esetleg más, szerzői joghoz hasonló ösztönző erőre, a szerzői jogot az MI által létrehozott alkotásoknak kell-e tulajdonítani, vagy szükség van emberi alkotóra is. Ezenfelül olyan kérdés is felmerült, hogy lehetne-e jogi személynek tekinteni egy olyan MI-alapú alkalmazást, amely műalkotásokat hoz létre önállóan, és magát a jogi személyiséget illetné-e meg a szerzői jog úgy, hogy e jogi személyiséget vállalatához hasonló módon lehessen irányítani.⁵¹

A WIPO az MI-ről és a szellemi tulajdonról szóló konzultációjának második és harmadik ülészakáról készült összefoglalója alapján az MI által létrehozott alkotások szerzőségét illetően három átfogó nemzeti megközelítés létezik. Az első megközelítés az emberi alkotótevékenységet követeli meg, és a szerzői jogi védelmet nem terjeszti ki az MI által generált eredményekre. Ezen megközelítést követi az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália és a kontinentális országok nagy része. A második megközelítés a szerzői jogokat a művet létrehozó embernek tulajdonítja, és széles körben lehetővé teszi azt, hogy az MI által létrehozott eredmények szerzője legyen. Ezen megközelítést az Egyesült Királyság, Dél-Afrika és India is követi. A harmadik, egyben utolsó megközelítés a szerzői jogokat a programozóknak,

⁴⁸ Kavya Rallabhandi: The copyright authorship conundrum for works generated by artificial intelligence: a proposal for standardized international guidelines in the wipo copyright treaty. *George Washington International Law Review*, 54. évf. 2. sz., 2023, p. 319–320.

⁴⁹ A Szellemi Tulajdon Világszervezete (a továbbiakban: WIPO).

⁵⁰ Rallabhandi: i. m. (48), p. 327.

⁵¹ WIPO/IP/AI/2/GE/20/1 REV. számú dokumentum elérhető: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/wipo_ip_ai_2_ge_20/wipo_ip_ai_2_ge_20_1_rev.pdf.

valamint az MI kreatív döntéseinek alapot adó jogi személyek utasításai miatt e jogi személyeknek tulajdonítja, és elutasítja a szerzői jogok MI-re történő kiterjesztését. Ezen megközelítést Kína és Japán követi.⁵²

Van egy javaslat, amelyet a korábban említett, a WIPO szellemi tulajdonnal és az MI-vel kapcsolatos kérdésekről szóló dokumentumának tervezetéről folytatott nyilvános konzultáció keretében nyújtottak be. A javaslat G és H pontja többek között olyan ajánlásokat tartalmaz, hogy az MI által létrehozott alkotások ne tartozzanak a szerzői jog hatálya alá, valamint az MI jogi személyiséget se kaphasson.⁵³

Az MI szerzőségével kapcsolatban Kína álláspontját is fontos bemutatni. Kína a szerzői jogokat a programozóknak, valamint az MI kreativitást tartalmazó döntéseinek hátterében levő jogi személyeknek tulajdonítja. Elsőként célszerű megemlíteni a *Tencent-ítéletet* vagy más néven *Dreamwriter*-ügyet.⁵⁴ Ebben az ügyben a felperes egy jogi személy, aki megalkotott egy MI-alapon működő *Dreamwriter* elnevezésű programot, amely tartalmak létrehozásában segített. Az alperes a *Dreamwriter* segítségével írt cikket lemásolta, és ismételten közzétette. Ebben az ügyben az eljáró bíróság két kérdést tárgyalt, az egyik az MI-alapú *Dreamwriter* által létrehozott alkotások szerzői jogi védelmének a kérdése volt, a másik pedig az volt, hogy az MI-alapú programot létrehozó jogi személyt – aki egyben a vitatott cikk létrehozását is elősegítette – lehet-e a mű szerzőjének tekinteni. Az eljáró bíróság megállapította, hogy az MI által létrehozott alkotás irodalmi műnek minősül, és a *Dreamwritert* létrehozó jogi személy programozóinak kreatív munkájával hozták létre. Ez volt az első olyan ügy Kínában, amely megerősítette azt, hogy az MI által létrehozott alkotások szerzője az MI-t létrehozó jogi vagy természetes személy.⁵⁵

Összefoglalva, ezen ügyben az eljáró bíróság az MI által létrehozott eredmények szerzői jogi védelmének kérdését, valamint a szerző személyének megállapítását az emberi beavatkozás tényezőinek a hangsúlyozásával oldotta meg. Kínában a természetes személyeken kívül a jogi személyeket, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeteket is megilleti a szerzőség. A jogi személyek akkor lehetnek szerzők, ha az MI által létrehozott alkotás az ő akaratukat testesíti meg. Wang tanulmányában a jogi személyek, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek szerzőségének az elismerése mellett foglal állást, mivel kifejti, hogy alapvető probléma van az MI társszerzőként vagy akár közvetlen

⁵² Rallabhandi: i. m. (48), p. 328–329.

⁵³ Guido Noto La Diega: Associate Professor Guido Noto La Diega's Comments on WIPO's 'Draft Issues Paper on Intellectual Property and Artificial Intelligence' (WIPO/IP/AI/2/GE/20/1). WIPO Public Consultation on AI and IP Policy, 2020, p. 12–13.

⁵⁴ Shenzhen Tencent Computer System Co., Ltd. kontra Shanghai Ymgxun Technology Co., Ltd. Nanshan District People's Court, Shenzhen No. 14010 Civil Judgment. Az esettel kapcsolatban bővebb információ elérhető: https://www.wipo.int/export/sites/www/aboutip/en/artificial_intelligence/conversation_ip_ai/pdf/ms_china_1_en.pdf.

⁵⁵ Rallabhandi: i. m. (48), p. 335.

szerzőként történő elismerésével.⁵⁶ Ha elismernénk azt, hogy az MI szerzői jogi alany, alanyi státuszt a kínai polgári jogban⁵⁷ azért sem kapna, mivel erre vonatkozó rendelkezések nincsenek. Ezzel szemben a jogi személyek és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek lehetnek szerzői jogi alanyok, mivel egyben polgári jogi alanyoknak is minősülnek. Az MI intelligens, de hiányzik belőle az autonómia, nincs saját célja, hanem az emberi tervezők által meghatározott célok érdekében működik, mindezek okán nem is lehet összehasonlítani az emberi intelligenciával.⁵⁸ Wang az MI-t felhasználó személy és magát az MI-t létrehozó személy⁵⁹ szerzősége megállapításának a szempontjait is elemzi. Vizsgálata során kitér a CDPA szerinti számítógéppel előállított alkotás fogalmára, amely a kínai bírói gyakorlatban is megjelenik. Arra keresi a választ, hogy a mű előállításához szükséges intézkedéseket a felhasználó vagy az MI programozója teszi meg. Az MI által létrehozott alkotás folyamatában a programozó ténylegesen nem vesz részt oly módon, mint a felhasználó, aki az adott műhöz a forrásokat kiválasztja, összerendezi. Ezen okból kérdéses az, hogy a programozó hozzájárulása elegendő-e az eredetiség minimális mértékének megállapításához. Vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy a felhasználó szerzőségének a megállapítása célszerűbb, ugyanis a felhasználó az, aki az alkotómunkában az utasítások bevitelével alapvető szerepet játszik a mű létrehozásában. Ezenfelül a felhasználó szerzőségének megállapítása hozzájárul az MI által létrehozott alkotások hasznelosztási modelljének kialakításához, mivel ha a jogok és érdekek biztosítva vannak, akkor több magánszemély használja az MI-alapú szoftvereket.⁶⁰

Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, valamint Kína mellett fontos megemlíteni az Európai Unió (a továbbiakban EU), valamint a magyar jogrendszer MI-szerzőségével kapcsolatos nézeteit is. Az *Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening*-ügyben⁶¹ az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) kimondta, hogy szerzői jog csak olyan műre vonatkozik, amely eredeti, és tükrözi a szerző saját személyiségét. Guadamuz szerint az EU Bíróságának előbb említett ügyben hozott álláspontját általában úgy lehet értelmezni, hogy egyéni-eredeti jelleggel rendelkező mű létrehozásához emberi szerzőre van szükség, mivel a műnek a szerző személyiségét kell tükröznie.⁶² Ezenfelül az *Eva-Ma-*

⁵⁶ Han Wang: Authorship of Artificial Intelligence-Generated Works and Possible System Improvements in China. *Beijing Law Review*, 14. évf. 2. sz., 2023, p. 904.

⁵⁷ Civil Code of the People's Republic of China, 2020.

⁵⁸ Wang: i. m. (56), p. 905.

⁵⁹ Aki a kínai jogrendszer alapján lehet akár természetes személy, jogi személy, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet is.

⁶⁰ Wang: i. m. (56), p. 905–907.

⁶¹ C-5/08. sz. ügy: *Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening* [ECLI:EU:C:2009:465]. Elérhető: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=72482&pageIndex=0&doclang=hu&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4038222>.

⁶² Guadamuz: i. m. (44).

ria Painer kontra Standard Verlags GmbH-ügyben⁶³ az EUB kimondta, ha egy mű magával hordozza a szerzőjének a személyiségét, azaz az adott mű alkotási folyamata során hozott szabad akaratát és kreatív döntéseit, szerzői jogi védelemben részesül. Necz az *Eva-Maria Painer kontra Standard Verlags GmbH*-üggyel kapcsolatban kijelentette, hogy az MI nem is tud a természetes személyhez hasonló személyiséggel rendelkezni, és ezt a technológiai fejlődés sem tudja befolyásolni, mivel az MI létrehozásának alapvető célja az emberiség szolgálata.⁶⁴

Az MI szerzőségének megállapításával kapcsolatban az EU jogalkotásában olyan állásfoglalás is ismert, amely az EU a szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről szóló irányelvét⁶⁵ veszi alapul. Ezen irányelv a szerzőségnek egy vélelmet állít fel, amely alapján az ellenkező bizonyításáig szerzőnek kell tekinteni azt, akinek a neve az alkotáson ilyen módon feltüntetésre került. Grad-Gyenge szerint a szerzőség vélelmének alkalmazása akkor állna helyt, ha egyáltalán műről lehetne beszélni, ugyanis e vélelem alkalmazására nincs lehetőség a tudottan nem mű vagy csak műnek látszó eredmények vonatkozásában.⁶⁶ Továbbá fontos megemlíteni azt is, hogy folyamatban van az EU-n belül az MI-re vonatkozó harmonizált szabályokat tartalmazó rendelet⁶⁷ elkészítése is. Mezei tanulmányában e javaslat 52. cikk (3) bekezdését⁶⁸ emeli ki, ugyanis e bekezdés azon kivételeket állapítja meg, hogy egy adott műnél mely esetekben nem kell megjelenítenie a felhasználóknak az MI eszközként történő használatát. Mezei álláspontja szerint e kivételt felül kell vizsgálni, mivel a jelenlegi állás szerint az MI által létrehozott alkotások nem kaphatnak védelmet az európai szerzői jogi rendszerben.⁶⁹ Ezenfelül fontos megemlíteni, hogy az Európai Parlament 2024. március 13. napján elfogadta az MI-re vonatkozó harmonizált szabályokat tartalmazó rendeletjavaslatot

⁶³ C-145/10. sz. ügy: *Eva-Maria Painer kontra Standard Verlags GmbH*. [ECLI:EU:C:2011:798]. Elérhető: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?sessionId=09EA2EF670557DDDFB2965B0F96D7A0B?text=&docid=115785&pageIndex=0&doclang=hu&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&c id=4038112>.

⁶⁴ Necz: i. m. (12), p. 62.

⁶⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2004/48/EK irányelve (2004. május 29.) a szellemi tulajdonjogok érvényesítéséről. HL L 157/45, 2004.04.29. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32004L0048>.

⁶⁶ *Grad-Gyenge Anikó*: A mesterséges intelligencia által generált tartalmak értelmezésének lehetőségei a szerzői jog útján. Magyar Jog, 70. évf. 6. sz., 2023, p. 341–342.

⁶⁷ Javaslat: Az Európai Parlament 2023. június 14-én elfogadott módosításai a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatához: COM (2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD) (rendes jogalkotási eljárás: első olvasat). Elérhető: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_HU.html.

⁶⁸ „Amennyiben a tartalom nyilvánvalóan kreatív, szatirikus, művészi vagy fikciós filmművészeti alkotás, videojáték vizuális anyaga, vagy hasonló mű vagy program részét képezi, a (3) bekezdésben meghatározott átláthatósági kötelezettségek az ilyen létrehozott vagy manipulált tartalom meglétének megfelelő, egyértelmű és látható módon történő, a mű megjelenítését nem akadályozó közlésére, valamint adott esetben az alkalmazandó szerzői jogok közlésére korlátozódnak.”

⁶⁹ *Mezei Kitti*: A mesterséges intelligencia jogi szabályozásának aktuális kérdései az Európai Unióban. In *Medias Res*, 2023. 1. sz., p. 60.

(a továbbiakban: AI Act).⁷⁰ Előjáróban ezen jogszabállyal kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy a szerzőség, eredetiség, valamint az MI által generált művek védelmével kapcsolatban releváns rendelkezéseket nem tartalmaz.

A magyar jogrendszer vizsgálatával kapcsolatban elsősorban érdemes kiemelni Grad-Gyenge tanulmányát, aki a szerzői jogok jogosultjának és a szerzői jogok gyakorlójának elválasztásából indult ki. Kifejti, hogy jogtechnikai szempontból lehetséges az, hogy a programozó szerzői jogok jogosultjává váljon az MI által létrehozott eredményekben, aminek indoka az is lehet, hogy az MI által kezelt, feldolgozott, valamint gyűjtött információk nem léteznének maga az MI-program nélkül, amelyet a programozó hozott létre. Azonban ha azt vesszük figyelembe, hogy az MI által létrehozott eredmény már a fejlesztő érdekkörén kívül esik, akkor felmerülhet azon eset is, hogy a jogosult az a személy legyen, akinek az MI az érdekében működik – ez lehet a programozó, de akár más személy is. Érdemes figyelembe venni azt is, hogy az MI által feldolgozott információk adatbázisban vannak, amellyel kapcsolatban nem mindig a programozót illeti meg a szerzői jog, így nem feltétlenül lesz az MI által létrehozott eredmény szerzői jogi jogosultja a programozó. Grad-Gyenge szerint a szerzőség azon személyhez kötődik leginkább, aki a végeredményhez kreativitásával hozzájárult, ez az esetek nagy részében a felhasználó.⁷¹

Gyertyánfy álláspontja szerint az MI alkotásaiból hiányzik egy alapvető feltétel, az emberi szerző személye, ugyanis ezen alkotásokat a számítógépes program hozza létre. Gyertyánfy azon szerzők véleményét gazdagítja, akik szerint az MI alkotások nem felelnek meg a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) (1)–(3) bekezdése szerinti szempontoknak, valamint az Sztj. 73–75. § szerinti előadások feltételeinek sem.⁷²

2.3. Egyéni, eredeti jelleg, avagy az eredetiség kérdése

Az eredetiség a szerzői jognak egy másik kiemelkedően fontos szempontja. Azonban a jogrendszerek az eredetiség kérdését kissé eltérően értelmezik. Alapvetően az eredetiség azt jelenti, hogy a szerző önállóan alkotja meg művét, nem más szerzők alkotásait lemásolva. Vajon az MI által létrehozott eredmények megfelelnek az eredetiség feltételének? E kérdés tekintetében a jogrendszerek, valamint a jogrendszereken belül számos gondolkodó eltérő álláspontra helyezkedik.

⁷⁰ Az elfogadott javaslat: Az Európai Parlament 2024. március 13-i jogalkotási állásfoglalása a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról: COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD) (rendes jogalkotási eljárás: első olvasat). Elérhető: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_HU.pdf. Jelen forrás felhasználása napján, azaz 2024. március 16. napján az AI Act-javaslat csak az Európai Parlament által került elfogadásra, a Tanács általi jóváhagyásra nem került még sor.

⁷¹ Grad-gyenge: i. m. (66), p. 341–342.

⁷² Gyertyánfy: i. m. (10), p. 44–45.

Az Egyesült Államok joggyakorlatában érdemes megemlíteni a *Feist*-ügyet,⁷³ amelyben a legfelsőbb bíróság (*Supreme Court*) a szerzői jogi védelem egyik alapjaként nem önmagában az alkotásba fektetett munkát, erőfeszítést, hanem a kreativitást veszi alapul, amelyet az eredetiség egyik összetevőjeként ír le. Ebben az ügyben kimondta, hogy a szerzői jogi védelem egyik alapelve az eredetiség, amely azt jelenti, hogy a szerző a művet maga alkotta, tehát nem egy már létező mű másolataként hozta létre, és az alkotás magában foglal egy bizonyos szintű kreativitást is. Jung tanulmányában kifejti, hogy tekintettel az eredetiségi küszöb alacsony szintjére és az MI céljára, amely az, hogy új eredményeket hozzon létre a tanulási folyamat során, ezen eredmények tulajdonképpen eredetinek minősülnek. Jung rámutatott arra, hogy az Egyesült Államok ítélkezési gyakorlatában a bírók egymással elmentés nézeteket vallanak az eredetiség vonatkozásában. Egyes bírók szerint a kreativitás a romantikus szerző gondolatában jelenik meg. A romantikus szerző által készített művek eredendően, természetüknél fogva megfelelnek az eredetiség és a kreativitás követelményének. Ebben a viszonylatban az MI alkotása nem tekinthető eredetinek, mivel eredendően algoritmikusnak minősül. Azonban az ítélkezési gyakorlatban voltak olyan bírók is, akik a piaci érték szempontjából vizsgálták az alkotásokat, szerintük az alkotások értékét a piaci kereslet határozta meg. Ebből adódóan az MI alkotásai megfelelhettek a kreativitás követelményének.⁷⁴

Yanisky-Ravid és Velez-Hernandez tanulmánya az *Ecce mono*-esetből⁷⁵ kiindulva különbözteti meg a szubjektív eredetiséget az objektív eredetiségtől. Alapvetőleg a szubjektív eredetiség az alkotó szándékát vizsgálja, vagyis azt, hogy az alkotó célja valamilyen új mű létrehozása. Az *Ecce mono*-eset pedig épp azon helyzetet szemlélteti, hogy mi történik akkor, amikor az alkotó célja eltérő az általa létrehozott mű milyenségétől. Az alkotó célját objektív szempontból közelíti meg. Az esetben az eredeti szándék egy korábbi festmény restaurációja volt, azonban az elkészített mű egy megkülönböztethető festmény lett, amely az alkotó kreativitásának volt köszönhető. Ebből adódóan az eljáró bíróság megállapította, hogy az eredetiség követelménye teljesül, és a mű szerzői jogi védelemben részesül. Szerzők álláspontja szerint az eredetiség objektív megközelítése szükséges ahhoz, hogy az MI alkotása szerzői jogi védelemben részesüljön, mivel „*creative robot*”, másnéven az MI által készített alkotások objektív jelentésükben minősülnek eredetinek.⁷⁶

Az eredetiség vizsgálata során az Egyesült Királyság jogrendszerén belül ismét a CDPA rendelkezéseiből érdemes kiindulni. Az eredetiség kérdését eseti alapon határozzák meg a

⁷³ *Feist Publications, Inc. v. Rural Tel. Serv. Co.*, 499 U.S. 340 (1991). Elérhető: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/499/340/>.

⁷⁴ Jung: i. m. (30), p. 1164–1167.

⁷⁵ *Bleistein kontra Donaldson Lithographing Co.*, 188 US 239 (1903). Elérhető: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/188/239/>.

⁷⁶ Shlomit Yanisky-Ravid, Luis Antonio Velez-Hernandez: Copyrightability of Artworks Produced by Creative Robots and Originality: The Formality-Objective Model. *Minnesota Journal of Law, Science and Technology*, 19. évf. 1. sz., 2018, p. 48–49.

bíróságok, ennek során azt vizsgálják, hogy a programozó vagy a felhasználó milyen kreativitással rendelkezik az MI-ba történő adatok betáplálása során.⁷⁷ Érdemes megemlíteni a *Nova Productions Ltd. kontra Mazooma Games Ltd.*-ügyet, amelyben az eljáró bíróság megállapította, hogy a játékos hozzájárulása nem minősül kreatív hozzájárulásnak, emiatt nem valósul meg a szerzői jogi oltalom sem.⁷⁸ A *Temple Island Collections Ltd. kontra New English Teas Ltd.*-ügyben⁷⁹ pedig a bíróság kimondta, hogy a műnek a szerző saját szellemi alkotásának kell lennie, és az adatbevitel kiválasztásának folyamata lehetővé teheti az eredetiség követelményének történő megfelelést.⁸⁰

Az Európai Unióval kapcsolatban célszerű megemlíteni egy olyan irányelvet, amely mára már nincs hatályban, de ez volt első olyan rendelkezés, amely az eredetiség fogalmát határozta meg a számítógépi programok tekintetében.⁸¹ Az Európai Unió Bíróságának álláspontja szerint az eredetiség több elemből épül fel, ilyen például az, hogy a szellemi alkotás akkor tekinthető a szerző sajátjának, ha tükrözi a személyiségét. Az EUB szerint nem lehet egyenlőségelet tenni a szerző személyisége, szabad kreatív döntése és az MI által generált véletlenszerű kimenetek között. Az MI-nek nincs öntudata, személyisége, és nincs tevékenysége tudatában sem, csak az utasításokat hajtja végre.⁸² Az Európai Unióban az eredetiség követelményének a fogalma származtatható az Európai Parlament és a Tanács a számítógépi programok jogi védelméről szóló 2009/24/EK irányelvének 1. cikk (3) bekezdéséből is, amely szerint e program a „szerző saját szellemi alkotása”.⁸³ Ezenfelül érdemes megemlíteni az EUB esetjogát is, amely szintén tartalmaz olyan döntést, ami segít annak megállapításában, hogy egy mű egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik-e, és ez irányadó lehet

⁷⁷ Dominic Ko: Reprogramming Copyright Law – Comparing the Copyright Regimes in Singapore and the United Kingdom and Their Application on AI-Generated Content. *Singapore Comparative Law Review*, 2021. 3. sz., p. 178.

⁷⁸ *Nova Productions Ltd. kontra Mazooma Games Ltd.* (No: A3/2006/0205.) [2007] EWCA Civ 219. Elérhető: <https://www.5rb.com/wp-content/uploads/2013/10/Nova-Productions-Ltd-v-Mazooma-Games-Ltd-CA-14-Mar-2007.pdf>.

⁷⁹ *Temple Island Collection Ltd. kontra New English Teas Ltd. and Another* (No: 1CL 70031.) [2011] EWPCC 21. Elérhető: <https://www.bailii.org/ew/cases/EWPCC/2011/21.html>.

⁸⁰ *Dorian Chang*: AI Regulation for the AI Revolution. *Singapore Comparative Law Review*, 2023. p. 15.

⁸¹ A Tanács 91/250/EGK irányelve (1991. május 14.) a számítógépi programok jogi védelméről, amely 2009. 05. 24. napján hatályát veszítette. HL L 122, 1991.05.17., p. 0042–0046. Ezen irányelv 1. cikkének (3) bekezdése szerint „a számítógépi program akkor részesül védelemben, ha eredeti abban az értelemben, hogy a szerző saját szellemi alkotása. Annak megállapításához, hogy fennállhat-e ilyen védelem, más feltétel nem alkalmazható”. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A31991L0250>.

⁸² Anna Shtefan: Creations of Artificial Intelligence: In Search of the Legal Protection Regime. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, 14. évf. 1. sz., 2023, p. 102–103.

⁸³ Az Európai Parlament és a Tanács 2009/24/EK irányelve (2009. április 23.) a számítógépi programok jogi védelméről. HL L 111/16, 2009.04.23. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0024>.

az MI által létrehozott alkotások eredetiségének a megítélésére is.⁸⁴ A Painer-ügyben⁸⁵ az EUB kimondta, hogy egy mű – jelen esetben egy portréfotó –, akkor részesül szerzői jogi védelemben, ha a szerző személyiségét tükrözi vissza, az alkotás folyamatában a szerző a kreatív és szabad döntéseire hagyatkozott. Necz az Európai Unió Bíróságának álláspontja alapján kifejtette, hogy az MI létrejöttének pillanatától fogva annak funkciója által korlátozva van, ugyanis a rendeltetése az emberiség szolgálata, így nem illik bele a szabad döntés fogalomkörébe.⁸⁶

Kínában eltérő álláspontok vannak az MI által létrehozott alkotások eredetiségének megállapítása tekintetében. Wang tanulmányában részletezi, hogy van olyan professzor, aki szerint ha ezeket az alkotásokat a gépek önállóan hozzák létre, szerzői jogi védelmet kell élvezniük, tehát eredetiséggel is rendelkeznek. Más álláspont szerint algoritmikus szabályok, valamint homogén minták alkalmazásának produktumai az MI alkotásai, így ezek nem hagynak teret a kreativitásnak, nem tükrözik az alkotó személyiségét, ebből adódóan nem felelnek meg az eredetiség követelményének sem. Ezenfelül Wang véleménye pedig az, hogy az MI alkotásainak van egy meghatározott eredetisége, és ebből adódóan szerzői jogi védelmet is kaphatnak. Az eredetiséggel kapcsolatban Wang a *Feist*-ügyben meghatározott minimális fokú kreativitás követelményét veszi alapul. Ezenfelül megemlíti a *Dreamwriter*-ügyet, amelyben az eljáró bíróság az eredetiséget azon az alapon vizsgálta, hogy önállóan keletkezett-e az alkotás, és eltér-e bizonyos mértékig a már meglévő művektől, vagy megjelenik-e az eredetiség minimális foka benne. Az eljáró bíróság megállapította, hogy az adott szövegrész bizonyos mértékig eredeti, és szerzői jogi védelem alatt áll.

Összességében a kínai jogrendszer pozitívan áll az MI által létrehozott alkotások védelméhez.⁸⁷ Azonban érdemes megemlíteni egy másik ügyet, amelyben épp ellenkező következtetésre jutott az eljáró bíróság, ez pedig a *Beijing Feilin Law Firm v. Beijing Baidu Technology Co Ltd.*-eset.⁸⁸ Ebben az esetben a számítógépes program által generált alkotás némileg eredeti volt, de azért nem minősült szerzői jogi értelemben műnek, mert a számítógépes program nem természetes személy.⁸⁹

⁸⁴ Grad-Gyenge: i. m. (66), p. 343–344.

⁸⁵ C-145/10. sz. ügy: Eva-Maria Painer kontra Standard Verlags GmbH. [ECLI:EU:C:2011:798]. Elérhető: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=09EA2EF670557DDDFB2965B0F96D7A0B?text=&docid=115785&pageIndex=0&doclang=hu&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4038112>.

⁸⁶ Necz: i. m. (12), p. 62.

⁸⁷ Wang: i. m. (56), p. 903–904.

⁸⁸ Beijing Internet Court Jing 0491 Min Chu No. 239. Elérhető: <https://pdfs.semanticscholar.org/b61c/cb98fd748b7ee654895ee133d5363e4d8556.pdf>.

⁸⁹ Wang: i. m. (56), p. 903–904.

3. A mesterséges intelligencia által létrehozott művek szerzői jogi sorsa

Érdemes megemlíteni a Kanada szerzői jogi törvénye⁹⁰ mögött álló filozófiai irányzatokat is, amelyek kísérletet tesznek az MI alkotásainak szerzői jogi szempontból történő kezelésére.⁹¹ Négy meghatározó filozófiai irányzat létezik, ilyen az utilitarista elmélet, a munkaelmélet, a személyiségelmélet és az elosztó igazságosság elmélete.⁹²

Az utilitarista elmélet általános célja az, hogy a lehető legtöbb ember számára a legnagyobb boldogságot hozza létre azzal, hogy egy adott viselkedés befolyásolására ösztönző és visszatérő tényezőket kovácsol. Ez az elmélet az irodalmi, művészeti és zenei alkotásokat ki nem zárhatónak tartotta, ugyanis ezek az emberi tudás fejlesztéséhez járulnak hozzá, így hasznosak a társadalom számára. A társadalmi haszon szempontjából az MI által létrehozott alkotások hasonló vagy azonos értéket adnak mint az ember által készített művek, így nem lehet azokat a szerzői jogi oltalom alól kizárni. Azonban ha az utilitarizmus elméletét szigorúbban alkalmazzuk, azaz a szerzői jog célját, vagyis az innovációra való ösztönzést vizsgáljuk, akkor arra juthatunk, hogy a gépeknek nincs arra szükségük, hogy a jogi szabályozás ösztönözze az innováció fejlesztését vagy a művek létrehozását, így ez alapján az MI által létrehozott alkotások a közkinccs részét képezhetik. Ellenben ha az utilitarizmust lazábban alkalmazzuk, akkor felmerülhet az, hogy az innovációra való ösztönzés jobban irányul az MI programozójára. Ha az MI által létrehozott alkotások szerzői jogi védelmet kapnak, ez ösztönző hatással lehet a programozókra a további technológiai fejlesztések érdekében. Azonban ez nem ad választ arra a kérdésre, hogy a társadalom nagyobb hányada húz-e hasznot abból, ha az MI alkotásai védelmet kapnak. Az MI-alkotásoknak a tulajdonosai valószínűleg nagyobb vállalatok, vagyonosabb magánszemélyek, így ezen előnyök a társadalom egy szűk rétegét érintik, mivel ezek tömegessé válásával kiszorulnak a piacról a kisebb alkotók. Mindezekből adódóan az utilitarizmus nem támogatja teljes mértékben a szerzői jogi védelem megadását az MI által létrehozott alkotásoknak.⁹³ A jog és közgazdaságtan elméletnek a célja a társadalmi jólét maximalizálása szigorú közgazdaságtani kereteken belül.⁹⁴ Ezen elmélet a szellemi tulajdont immateriális piaci termékeknek tekinti, valamint támogatja az MI által létrehozott alkotások szerzői jogi védelmét, mivel a művek társadalmi haszonnal járnak, gazdagítják az ismereteket. Tekintettel arra, hogy ezen megközelítés csak a gazdasági hatékonyságot veszi figyelembe, az MI által előállított művek tömegesen előál-

⁹⁰ Copyright Act (R.S.C., 1985, c. C-42).

⁹¹ *Bradley Budden: On the Intersection of Artificial Intelligence and Copyright Law. Canadian Law Library Review*, 47. évf. 1. sz., 2022, p. 13.

⁹² *Prasetyo Hadi Purwandoko, M. Najib Imanullah: Application of natural law theory (natural right) to protect the intellectual property rights. Yustisia*, 6. évf. 1. sz., 2017, p. 134.

⁹³ *Budden: i. m. (91), p. 13–14.*

⁹⁴ *Shlomit Yanisky-Ravid: The Hidden Though Flourishing Justification of Intellectual Property Laws: Distributive Justice, National Versus International Approaches. Lewis & Clark Law Review*, 21. évf. 1. sz., 2017, p. 7.

líthatók, költséghatékony módon. Az MI által létrehozott alkotások védelmét ez az elmélet támogatja.⁹⁵ A személyiségelmélet az alkotó és a létrehozott alkotás közötti kapcsolatra helyezi a súlypontot. A szerzői jogi védelmet azzal igazolja, hogy a védelem lehetővé teszi azt, hogy az alkotók gyakorolhassák szabad akaratukat.⁹⁶ Az MI-vel kapcsolatban semmilyen jel nem utal arra, hogy kötődne az általa létrehozott alkotáshoz, mivel nincs szabad akarat. A programozók, akik pedig létrehozták az MI-t, nem tudják előre megjósolni azt, hogy milyen alkotást fog generálni.

Tehát az MI által létrehozott munka nem tartozik a személyiségelmélet alá, így nem is részesül szerzői jogi védelemben, mert nincs meg a kapcsolat sem az MI és az általa létrehozott alkotás, sem pedig a programozó és az MI által létrehozott alkotás között. A munkaelmélet alapja az, hogy az egyént a munkájáért jutalom illeti meg. A munkaelmélet a szerzői joggal szemben azt állítja, hogy az egyénnek az általa létrehozott művekből valamilyen jogosultságot kell kapnia. Ha elegendő szellemi munkát fektettek bele az adott személyek az MI által létrehozott eredménybe, akkor e tekintetben kapnak valamilyen jogosultságot. Azonban ha az MI által létrehozott alkotások tömegesen is előállíthatók, amelyben a közös munka nyilvánvalóan kevés, ez ellentmond a munkaelméletnek, mert ezen alkotások károsak lehetnek a közös használat vonatkozásában. Tehát a munkaelmélet alapján szerzői jogi szempontból ezen alkotások nem részesülhetnek szerzői jogi védelemben.

Az elosztó igazságosság elmélet az igazságosság és méltányosság elvein alapul. A szerzői jogi védelem biztosítása az MI által létrehozott alkotások számára részben megfelel, részben pedig nem felel meg, ugyanis ezen alkotások tömeges gyártása a társadalom számára hatalmas erőforrásnak minősül, és ezt az oktatásban fel lehetne használni. Azonban ezen erőforrás nem garantált, mivel korlátozott a felhasználása. Tekintettel arra, hogy az MI-nagyvállalatok a vagyonos magánszemélyek kezében vannak, a vagyonuk növekedni fog, míg a kollektív vagyon csökken, ami ellentmond az elmélet alapelveinek, azaz az igazságosság és méltányosság elvének. Ebből adódóan látható, hogy az elosztó igazságosság elmélete nem igazolja az MI által létrehozott alkotások védelmét. Összességében az elméletek nem támogatják az MI által létrehozott alkotások szerzői jogi védelmét.⁹⁷

Kínával kapcsolatban érdemes ismét megemlíteni Wang tanulmányát. Kínában az MI alkotásai állhatnak szerzői jogi védelem alatt. Azonban a védelmi idő mértéke nem indokolt, mivel az MI alkotásainak az eredetisége alacsony szinten van, mert a felhasználó és a számítógépes program kombinációjából ered, amelyet egy pillanat alatt újra létre tud hozni a program. E művek fejlődése gyors és gyorsan helyettesíthető, így a közkinccsé tételük jobban elősegíti a több szellemi alkotás létrehozását.⁹⁸

⁹⁵ Budden: i. m. (91), p. 14.

⁹⁶ A Tiffany Leung cikkében szereplő elméletek elérhetők: <https://digitaleditions.library.dal.ca/cdn-ip-law/>.

⁹⁷ Budden: i. m. (91), p. 15–18.

⁹⁸ Wang: i. m. (56), p. 910.

Shtefan tanulmányában az MI alkotásainak védelme tekintetében három fő elméletet mutat be. Ezek közül az első elmélet a szerzői jogból, a második az európai országokban érvényes szomszédos jogokból indul ki, a harmadik pedig a védelemnek egy önálló rendszert javasol. A szomszédos jog a védelmi időszak bevezetését lehetővé teszi, ami az MI-alapú program használója befektetésének a megtérülését is elősegíti. Az elmélet javaslatának végrehajtásához két megközelítés létezik. Az első megközelítés a szomszédos jogok kiterjesztését javasolja, azonban ez nem nyújt megfelelő védelmet, mivel csak néhány MI által létrehozott teljesítmény tartozik a szomszédos jogok kategóriájába. A második javaslat egy új szomszédos jogi kategória létrehozását taglalja, amelyet minden MI által létrehozott, valamint létrehozandó teljesítményre alkalmazni lehet. Ezen új kategóriába történő tartozásnak előfeltétele lehet az, hogy az adott teljesítmény jelentős beruházást igényeljen, továbbá a védelmi idő tartama is kevesebb lenne. A másik elmélet pedig egy új, különleges rendszert javasol, amely a *sui generis* kizárólagos joghoz kapcsolódik, tehát egyedi, önálló védelmet kapnának az MI által létrehozott teljesítmények, ilyen például az európai jogszabályok közül az adatbázisok jogi védelméről szóló irányelv.⁹⁹ Elképzelhető, hogy ez a rendszer erősítené a befektetéseket. Shtefan tanulmányában olyan kérdéseket fogalmaz meg, amelyek megválaszolása szükséges az MI teljesítményeinek a védelmére hivatott új, különleges rendszer létrehozásához. Ilyen kérdés lehet a jogvédelem tárgyi hatályának a meghatározása, amely nem lehet korlátlan, mivel vannak olyan teljesítmények, amelyek védelme nem indokolt, tehát szükség van egy kivételeket tartalmazó listára is. Ezenfelül központi kérdés lehet magának a védelem kritériumainak a pontos meghatározása, valamint a biztosítható jogok körének a meghatározása is.¹⁰⁰

Papadopolou szerint az MI eredményeinek sajátos jogi védelemre van szükségük, mivel a piacon szintúgy jelen vannak, és kifejezetten hasonlítanak az emberi szerzők műveihöz, ezenfelül olcsóbbak is, ezáltal könnyen megteremthetik a tisztességtelen verseny feltételeit, valamint a fogyasztókat is megtéveszthetik.¹⁰¹

Grad-Gyenge álláspontja szerint is az MI eredményeinek védelmére a kapcsolódó jogi szabályozás lenne a legalkalmasabb. A kapcsolódó jog az alkotóktól nem követeli meg a szerzői joggal ellentétben a kreativitást előfeltételként, mivel például az előadóművészek esetében sem lehet találni jogszabályi alapot arra, hogy a védelemre csak valamilyen egyéni produktivitás esetén lennének jogosultak. Ezenfelül a kapcsolódó jog megkövetelheti, hogy az eredmény az alkotó üzleti, gazdasági érdekében jöjjön létre. A kapcsolódó jogok jogosultjait e védelem a befektetett anyagi és szervezési jellegű ráfordítások alapján illeti meg.

⁹⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 96/9/EK irányelve (1996. március 11.) az adatbázisok jogi védelméről. HL L 077. 1996.03.27., pp. 0020-0028. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A31996L0009>.

¹⁰⁰ Shtefan: i. m. (82), p. 101–106.

¹⁰¹ Anthoula Papadopolou: Creativity in Crisis: Are the Creations of Artificial Intelligence Worth Protecting? Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law, 12. évf. 3. sz., 2021, p. 414.

Alapvetően az MI által létrehozott alkotások kapcsolódó jogok útján történő védelme nem ütközik magát az MI-t mint szoftvert megillető szerzői jogi védelemmel. Ilyenkor a védelem a szoftver fejlesztőjét illeti meg. Azonban ha az MI által létrehozott eredmény nem a fejlesztő érdekének megfelelően kerül létrehozásra, akkor a védelemből eredő igények azon személyt illetik, akinek az érdekében az MI működött. A védelem szempontjából érdemes megemlíteni azt is, hogy egy művészeti alkotás létrehozásának folyamata során az eszközhasználat nem tiltott, mert például egy szobor megalkotásának mindig is része volt egy véső vagy mérőszalag. A hangsúly az alkotó egyéni, eredeti jellegű gondolatán van, amelynek a létrejövő eredményben is vissza kell tükröződnie. Tehát amíg az alkotó, azaz az ember irányítja a folyamatot az elejétől a végéig, és ehhez bármilyen eszközt alkalmaz, addig az így létrejött eredmény szerzői műnek minősül, és megilleti a védelem, mert az alkotó egyéni, eredeti gondolatait tükrözi vissza.¹⁰² De ez a gondolatmenet az MI eszközként történő használatára nem alkalmazható, mivel a használat során az MI csak utasításokat, kérdéseket kap, és a létrejött eredményt nem lehet előre megjósolni, tehát az alkotó, ez esetben az MI-t használó személy egyéni, eredeti gondolatmenetét nem tudja oly mértékben tükrözni, mint amikor egy szobrász egy adott szobor, műemlék létrehozásához vésőt használ eszközként. Grad-Gyenge kifejti továbbá, hogy mivel az MI tanulási folyamatának eredményeként képes olyan eredményt létrehozni, amelyre a felhasználónak vagy a programozónak nincs ráhatása, így ez egy alapos ok lehet arra, hogy e művek ne legyenek szerzői jogi oltalom alatt.¹⁰³ Ezenfelül megemlíti a Turing-tesztet is,¹⁰⁴ amely annak megállapítására alkalmas, hogy az MI rendelkezik-e olyan képességekkel, hogy azonos, vagy akár könnyen összevethető választ tudjon adni, mint az ember. Ezen teszt alkalmazható annak megállapítására is, hogy egy adott teljesítmény mögött ember vagy egy MI-alapú program áll-e. Ezzel kapcsolatban Grad-Gyenge álláspontja szerint kérdésként merülhet fel az, hogy ha az MI-alapú program sikeresen teljesítette a tesztet, akkor az alkotás részesülhet-e szerzői jogi védelemben. A szerzői jogi védelemmel kapcsolatban célszerű megemlíteni a feketedoboz-effektussal¹⁰⁵ kapcsolatos álláspontot is, amely szerint ezen alkotások nem állhatnak védelem alatt. Van olyan módszer, hogy a végeredményben részben megjelenjen az MI-t programozó kreatív döntése is úgy, hogy egy adott műtípus jellemzőit, alapjait betáplálja az MI-alapú programba, és a gép ezeket fogja variálni meghatározott szabályok szerint. Ezen

¹⁰² Grad-Gyenge: i. m. (66), p 342–343.

¹⁰³ Grad-Gyenge: i. m. (66), p 343–344.

¹⁰⁴ A teszt során egy bíráló monitor és billentyűzet segítségével kérdéseket intéz egy MI-alapú programnak, valamint egy embernek oly módon, hogy nem látja azt, hogy a válasz melyik alanytól érkezik. Tehát meg kell állapítania, hogy a kérdésre adott válaszok melyik alanyhoz tartoznak. Ha ezt a kérdéseket feltevő személy 5 perc után sem tudja megállapítani, akkor az MI-alapú program sikeresen teljesítette a tesztet. A Turing-tesztről bővebb információ elérhető: <https://real.mtak.hu/97079/1/eszteri.mi.fejelesseg.final.pdf>. Elérés utolsó ideje: 2024.02.01.

¹⁰⁵ A feketedoboz-effektus azt jelenti, hogy az MI által létrehozott eredmények folyamata, vagyis az ahhoz vezető út tisztázatlan, nem lehet előre megjósolni azt, hogy mi lesz a végső kimenet.

a módon valamilyen szinten megjelenik a programozó kreatív döntése a végeredményben, amely talán alkalmas lehet a kapcsolódó jogok általi védelemre. Továbbá ha a felhasználó az MI-nek oly módon ad utasításokat, vagyis *prompt*okat, hogy a végeredmény milyenségére hatással van valamilyen szinten a felhasználó akarata, akkor ez is alkalmas lehet kapcsolódó jogok általi védelemre.¹⁰⁶

Gyertyánfy tanulmányában rációfol az MI alkotásainak szomszédos jogok általi védelmére, mivel ezen alkotásokat számítógépi program generálja, és a generált végeredmény milyenségét a programozó nem tudja megjósolni pontosan. Mindezekből adódóan, mivel hiányzik egy alapvető tényező, azaz az emberi szerző, a szomszédos jogok általi védelem sem valósulhat meg. Álláspontja szerint az MI alkotásai a nem védett *public domain*¹⁰⁷ kategóriájába tartoznak. Azonban ha az MI segítségével hoznak létre alkotást, tehát az MI-t eszközként használják, akkor állhat szerzői jogi védelem alatt, de ahhoz az szükséges, hogy az MI-t használó akarata átfogja a létrejövő eredményt is, illetve a használónak előre kell látnia az eredmény milyenségét. Az MI-t használó személy kapcsán ismételtelen megemlíti *prompt*ot, amelynek segítségével az MI-t folyamatosan tesztelik, próbálgatják, hogy a generált tartalom minél inkább közelítsen a kívánt eredményhez. Felmerülhet a kérdés, hogy a *prompt* alkalmazása átdolgozhatja-e magát az MI-alapú programot. Tekintettel arra, hogy a *prompt* utasítást, parancsot jelent, amely arra utalhat, hogy a parancsokat, valamint utasításokat adó személy csak próbálgatja, úgymond teszteli a programot, tehát a szándéka nem a program megváltoztatására, hanem az eredményre irányul.¹⁰⁸

Mezei álláspontja szerint a szerzői jog egy összetett, gördülékeny és folyamatosan változó érderendszer jogi formában történő megnyilvánulása, és jelenleg nincsenek olyan bizonyítékok, amelyek megindokolnák azt, hogy az MI alkotásainak védelme a társadalom, valamint a kultúra hasznára válna.¹⁰⁹

4. A mesterséges intelligencia tanításához felhasznált alkotások

Az MI-alapú programokat olyan algoritmusok alapján hozzák létre, amelyek példákön alapuló tanulást valósítanak meg. Ebből adódóan az MI a betáplált adatok, úgynevezett tanítási adatkészlet felhasználásával képes fejlődni, tapasztalataiból tanulni, és ezáltal olyan eredményt létrehozni, amelyet előre nem lehet megjósolni. A tanítási adatkészlet tartalmazhat akár teljes műveket, de műrészleteket is, amelyek szerzői jogi oltalom alatt állhatnak.¹¹⁰

¹⁰⁶ Grad-Gyenge: i. m. (66), p. 343–344.

¹⁰⁷ Jelentése közkinccs, e fogalomkörbe azon alkotások tartoznak, amelyek a szerzői jog által nem védettek, tehát a felhasználás tekintetében a szerzői jog nem támaszt korlátokat.

¹⁰⁸ Gyertyánfy: i. m. (10), p. 45–46.

¹⁰⁹ Péter Mezei: 'You Ain't Seen Nothing yet' – Arguments against the Protectability of AI-generated Outputs by Copyright Law. In: Maurizio Borghi, Roger Brownsword (szerk.): *Informational Rights and Informational Wrongs: A Tapestry for Our Times*. Routledge, Abingdon, 2023, p. 140.

¹¹⁰ Gyertyánfy: i. m. (10), p. 35.

Tekintettel arra, hogy az MI a tanulási folyamat során a szerzői jog által védett művekből meríthet, a gyakorlatban ez leginkább e művek többszörözését, továbbá átdolgozását jelenthetné. Többszörözésnek lehetne tekinteni azt, amikor az MI tanításának céljára olyan adatbázist hoznak létre, amely szerzői jog által védett képekből áll. Átdolgozásnak pedig az minősülhetne, amikor még a tanulási folyamat elején működő MI-alapú programok a betáplált szerzői jog által védett művekhez kisebb-nagyobb mértékben visszanyúlnak. Ha az MI-alapú program tanulási folyamata során a betáplált műből másolatot készít, többszörözés valósulhat meg, ha pedig már meglévő műveket átdolgoz, akkor pedig átdolgozás jöhetne létre. Necz tanulmányában kifejti, hogy amikor az MI a tanulási folyamat minél magasabb fokára lép, tehát ha már képes új eredményt létrehozni, akkor annál kisebb az esélye annak, hogy szerzői jogi értelemben történő felhasználás valósul meg a betáplált művek tekintetében.¹¹¹

A szerzői jogok megsértésének egyik példaként érdemes megemlíteni az úgynevezett *deep fake technology*-t. Ezt a technológiát olyan képek, hangok, videók létrehozására használják, amelyben egy adott személy külső jegyeit megváltoztatják oly módon, hogy valaki másnak tűnjön. Ezzel kapcsolatban napjaink egyik leggyakoribb felhasználási módja az, amikor hírességekről készítenek ilyen felvételeket például egy születésnapi köszöntés céljából.¹¹² Ez a technológia a szerzői jog által védett alkotások óriási mennyiségű felhasználását valósítja meg, ebből adódóan kérdések merülhetnek fel az MI által generált eredmény jogszerűsége terén, különösen amiatt, mert nincs erre vonatkozó szabályozás.¹¹³

Szerzői jog által védett művek MI általi felhasználása tekintetében érdemes megemlíteni az Egyesült Államok *fair use*-doktrínáját,¹¹⁴ amely egy négytényezős teszt alapján meghatározza azt, hogy a létrehozott alkotás szerzői jogot sértett-e vagy sem. A betáplált adatokat kétfajta felhasználásra lehet csoportosítani, ez a kifejező és nem kifejező felhasználás. Kifejező felhasználás a kreatív művekből való tanulást öleli fel, a nem kifejező felhasználás pedig csak pusztán információgyűjtést jelent kreativitás nélkül. A *fair use*-doktrína alapján a kifejező felhasználással létrehozott eredmények védelemben részesülnek.¹¹⁵ A négytényezős teszt a következő szempontokat veszi alapul: felhasználás célja és módja, a szerzői joggal védett mű arculata, a felhasználással érintett rész mennyisége és súlya, valamint a használat-

¹¹¹ Necz: i. m. (12), p. 68–69.

¹¹² A deep fake technology-ról több információ elérhető: <https://lexiq.hu/deepfake>.

¹¹³ James Vincent: Facebook contest reveals deepfake detection is still an 'unsolved problem' / But the company says deepfakes are not currently 'a big issue' című tanulmánya elérhető: <https://www.theverge.com/21289164/facebook-deepfake-detection-challenge-unsolved-problem-ai>.

¹¹⁴ Magyarul tisztességes használatot jelent, amely az Egyesült Államokban hatályos szerzői jog, azaz a The Copyright Act of 1976 egyik alapvető eleme.

¹¹⁵ Ravindra Kumar, Pankaj Kumar: Training AI and Copyright Infringement: Where Does the Law Stand?. Indian Journal of Integrated Research in Law, 2. évf. 1. sz., 2022, p. 3–6.

nak a potenciális piacra gyakorolt hatása.¹¹⁶ A *Cartoon LP kontra CSC Holdings*-ügyben¹¹⁷ az eljáró bíróság megállapította, hogy különbség van az önkéntesen készített másolat és a számítógépnek adott utasítás által létrehozott eredmény között. A számítógép által felhasznált, szerzői jog által védett művek nem minősülnek szándékos felhasználásnak.

Ebből adódóan a szerzői jog által védett művek számítógép általi felhasználása nem hordoz kreatív jelleget, és szerzői jogi jogsértésnek sem minősül. A tisztességes használat doktrínája az MI szempontjából azért fontos, mert az MI tanítása során felhasznált szerzői jogi védelem alatt álló műveket felmenti, de ezt fokozott óvatossággal kell használni. Fontos megemlíteni, hogy az MI tanítása nemcsak a nem kifejező jellegű felhasználásra korlátozódik, hanem kiterjedhet a kifejező jellegű felhasználásra is, amely esetekben felmerülhet a felhasznált művek szerzői jogi jogsértése. Az MI a gépi tanulás segítségével szerzői jog által védett adatokat, alkotásokat használ fel kifejezőképességének fejlesztése érdekében, amely megfoszthatja a szerzőket jogaiktól, és ezek veszteségekhez vezethetnek. Ugyanakkor ahhoz, hogy az MI fejlődni tudjon, a gépi tanulás megköveteli azt, hogy a programozó nagy mennyiségű és egyben jó minőségű adatkészletekhez, alkotásokhoz férhessen hozzá. Az engedély nélkül felhasznált, szerzői jogi oltalom alatt álló művek szerzői jogi jogsértésének megállapítása vonatkozásában eltérő álláspontok vannak. Azonban közös kiindulópontnak tekinthető az, hogy a felhasznált mű szerzői jogi jogosultjának jogai és a programozó jogai között egyensúlyt kell teremteni.¹¹⁸

Az EU nem ismeri el az Egyesült Államokban használt *fair use*-doktrínát, hanem az *Infosoc*-irányelvől¹¹⁹ indul ki. Ezen irányelv alapján a szerzői jogok megsértése alól kivételt képeznek a mechanikus jellegű átmeneti másolatok, amennyiben azok a felhasználás során szükségesek, továbbá ha a szerzői jogi oltalom alatt álló tartalmakhoz való hozzáférés jogszerű. A gépi tanulás során a betáplált adatokról az MI-alapú program másolatokat készíthet, amelyeket nem kell állandó jelleggel tárolni, ez alapján az irányelv szerinti kivétel vonatkozhat az MI tanításának a folyamatára. Mindazonáltal a szerzői jog által védett művek felhasználásának egy háromlépcsős tesztnek kell megfelelnie.¹²⁰ A háromlépcsős teszt meghatározza a szerzői jogi jogvédelem áttörésének általánosan elfogadott elveit. Első szempontja azt jelenti, hogy az adott kivételt csak különleges esetekben kell alkalmazni, a második szempontja az, hogy a mű szokásos felhasználásával nem állhat ellentétben, a harmadik szempont pedig az, hogy ez indokolatlanul nem károsíthatja a szerzői jogok joga-

¹¹⁶ Pierre N. Leval: Towards a Fair Use Standard. Harvard Law Review, 103. évf. 5. sz., 1990, p. 1111.

¹¹⁷ The Cartoon Network LP, LLLP v. CSC Holdings, Inc., No. 07-1480, (2d Cir. 2008). Elérhető: https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca2/07-1480/07-1480-cv_opn-2011-03-27.html.

¹¹⁸ Kumar, Kumar: i. m. (115), p. 6–10.

¹¹⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői jog és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak harmonizálásáról. HL L 167, 2001. 22. 06., p. 0010-0019. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32001L0029>.

¹²⁰ Ted Shapiro, Sunniva Hansson: The DSM Copyright Directive: EU Copyright Will Indeed Never Be the Same. European Intellectual Property Review, 41. évf. 7. sz., 2019, p. 404–414.

sultjának érdekeit.¹²¹ 2019-ben pedig az EU a 2001/29/EK irányelv módosítását is tartalmazó CDSM-irányelvvel¹²² egy úgynevezett *text and data mining* (a továbbiakban: TDM-)¹²³ kivételt vezetett be a szerzői jog által védett művek felhasználása tekintetében. Ez alapján TDM-tevékenységet kutatási szervezetek vagy kulturálisörökség-védelmi intézmények végezhetnek, amelyek lehetnek például egyetemek, kutatószervezetek és bármely olyan szervezet, amely nonprofit alapon végez kutatási tevékenységet. Ezenfelül a köz- és magánszféra között létrejött együttműködésekben részt vevő személyek szintén élhetnek e kivétellel. Azonban ez csak akkor alkalmazható, ha a kutatók jogszerűen, azaz például szerződés útján jutottak hozzá az adott művekhez. Ez a kivétel biztosítja a jogot például a többszörözéshez a kutatók számára. Ebből adódóan hátrányos helyzetben vannak azon magáncégek, amelyek MI-alapú programokat kívánnak fejleszteni. Mindezekből adódóan e kivétel gátolja az MI-technológia innovatív fejlesztését. Az EU 2019/790 irányelvét jelentős kritikákkal illették, például sokak szerint pontosításra van szükség, mivel hiányzik az egyértelműség abban a tekintetben, hogy a kivétel hatálya alá milyen TDM-tevékenységek tartoznak, és hogyan kell ezeket végrehajtani.¹²⁴

Az Európai Unió vonatkozásában kiemelendő az AI Act (105) bekezdése, amely szerint az MI tanításával összefüggésben a szöveg- és adatbányászati technikák széles körben alkalmazhatók olyan tartalmak kinyerése érdekében, amelyek szerzői és szomszédos jogi védelem alatt állnak, azonban rögzíti azt is, hogy „*szerzői jogi védelem alatt álló tartalom felhasználásához az érintett jogosult engedélyre szükséges, amennyiben nincsenek érvényben szerzői jogi kivételek és korlátozások*”. Továbbá érdemes megemlíteni, hogy a szerzői jogi jogosultak a műveikre vonatkozó jogaikat fenntarthatják a szöveg- és adatbányászat megakadályozása érdekében, azonban ez alól kivételként említi meg a tudományos célú kutatást. Az AI Act (107) bekezdése az átláthatóság követelményének biztosítása szempontjából pedig rögzíti, hogy az MI-modellek előtanítása és tanítása során a szolgáltatók készítsenek és tegyenek nyilvánosan hozzáférhetővé olyan összefoglalót, amely részletesen tartalmazza a tanításhoz felhasznált tartalmakat.¹²⁵

Csősz tanulmányában számos megválaszolatlan kérdést vet fel a szerzői jog által védett műveknek az MI tanítása során történő felhasználása tekintetében, amelyek közül az egyik

¹²¹ Lábady Péter: Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalmegosztó platformokon. In *Medias Res*, 2021. 1. sz., p. 108–109.

¹²² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról. HLL 130/92, 2019. 04. 17. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/ALL/?uri=CELEX%3A32019L0790>.

¹²³ Jelentése: szöveg- és adatbányászat.

¹²⁴ Kumar, Kumar: i. m. (115), p. 10–12.

¹²⁵ Az Európai Parlament 2024. március 13-i jogalkotási állásfoglalása a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról: COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD) (rendes jogalkotási eljárás: első olvasat) Elérhető: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_HU.pdf.

legérdekesebb kérdés az, hogy az MI képes lesz-e arra, hogy a betáplált művek jellegzetességeit hasznosítsa és reprodukálja az általa generált eredményekben, amely jellegzetességek tartalmazhatják a betáplált művek szerzőinek egyéni, eredeti stílusjegyeit. Az említett feketedoboz-hatás már eleve megkérdőjelezi az előbb említett kérdés megválaszolásának esélyét, ugyanis nem lehet előre megjósolni az MI által generált eredmény milyenségét, tehát azt sem, hogy hordozza-e egyáltalán majd az MI által generált eredmény az MI tanítása során felhasznált, szerzői jog által védett művek egyéni, eredeti stílusjegyeit. Ezenfelül kérdésként fogalmazódik meg többek között az is, hogy az MI tanítása során a felhasználást elegendő-e a létrehozott eredmény tekintetében vizsgálni, mivel lehetséges, hogy a mesterséges neurális hálózatok egyes rétegeiben megtalálhatók azon adatok, amelyek a felhasznált művek egyéni, eredeti stílusjegyeit tartalmazzák.¹²⁶

Ezek a követelmények egyben hasznos információk lehetnek az MI-alapú programok által felhasznált művek szerzői jogosultjai javára, amennyiben ők azt érzékelik, hogy szerzői jogi jogsértés áldozataivá váltak e programok működése következtében.

Murray tanulmányában öt követelményt fejt ki, amely a szerzői jogok megsértésével kapcsolatos keresetre vonatkozik. Ezek közül az első követelmény, hogy a felperesnek rendelkeznie kell egy szerzői jog által védett alkotással, második követelmény az, hogy a bíróság megállapítsa, hogy az alperes jogosulatlan másolási tevékenységben vett részt. A harmadik követelmény az, hogy a másolt résznek alkalmasnak kell lennie arra, hogy a jogsértés megvalósuljon. A negyedik követelmény szerint az alperes által létrehozott műnek hasonlónak kell lennie az eredeti műhöz, az utolsó követelmény pedig az, hogy az alperesnek nem lehet tisztességes a felhasználása.¹²⁷

A jelen fejezetben említett Midjourney a generatív MI-alapú programok körét gazdagítja. Az e program készítői ellen indított perek többségében azt állították, illetve állítják, hogy e programok fejlesztése során a felhasznált művek szerzői jogai közvetlenül és közvetetten megsértésre kerültek. A generatív MI használatának leggyakoribb módja a *promptok* használata, ami többek között a Midjourney vonatkozásában használatos *text to image*¹²⁸ utasítás is lehet. Ez attól függ, hogy az adott MI-alapú technológia milyen fajtájú tartalom létrehozására van kialakítva.¹²⁹

Érdemes megemlíteni a *Colorado State Fair* elnevezésű művészeti versenyt, amelyre Jason M. Allen a Midjourney programmal készített alkotással nevezett be, és díjat nyert. Ez volt az első MI által generált alkotás, amely díjat nyert, illetve kiemelendő, hogy a Midjourney használatának jellege a generált alkotás vonatkozásában fel volt tüntetve.¹³⁰

¹²⁶ Csősz: i. m. (3), p. 78.

¹²⁷ Michael D. Murray: Generative AI Art: Copyright Infringement and Fair Use. *SMU Science & Technology Law Review*, 26. évf., 2023, p. 265–270.

¹²⁸ Azt jelenti, hogy a begépelte szöveg alapján az MI-alapú program képet generál.

¹²⁹ Csősz: i. m. (3), p. 73.

¹³⁰ Kevin Roose: An A.I.-Generated Picture Won an Art Prize. Artists Aren't Happy cikke elérhető: <https://www.nytimes.com/2022/09/02/technology/ai-artificial-intelligence-artists.html>.

Az *Andersen et al v. Stability AI Ltd. et al.*-ügyben¹³¹ több képkalkító program, köztük a Midjourney tanítására a szerzői jog által védett műveket használtak fel engedély nélkül.¹³² A tanítással az MI-alapú programokat kollázsok és stílusutánzó alkotások létrehozására tanították. Ezenfelül a felperesek azzal is érveltek, hogy a programokat származékos művek létrehozására tanítják, amelyek a felhasznált művekből származtathatók. Ezzel kapcsolatban Csősz tanulmányában kifejti, hogy a kollázskészítés azért nem állja meg a helyét, mert a legtöbb program nem tárolja az adatokat, illetve a felhasznált művekből megjegyzett adatok lényegesen elvontabbak, mint az adott műrészletek egybeolvasztása. Ezenfelül a felperesek álláspontjában szereplő stílusutánzóatra nem nyújt védelmet a szerzői jog. Származékos művekkel kapcsolatban pedig kifejtette, hogy e körben az átdolgozás merülhet fel leginkább, amelynek eredményeként az átdolgozó új, egyéni, eredeti jelleget tartalmazó gondolataival kiegészítve létrehozza a származékos művet, amelyben részben vagy egészben azonosíthatók a felhasznált művekből származó egyéni, eredeti jellegű kifejezések. Azonban ahhoz, hogy az MI ennek megfelelhessen, szükség van arra is többek között, hogy szerzői tevékenységet fejtsen ki, amely jelen állás szerint lehetetlen. Azonban többszörözést, online elérhetővé tételt megvalósíthat, mivel ehhez nincs szükség a szerzői tevékenység kifejtésére.¹³³ Ehhez hasonló esetnek tekinthető a *Getty Images v. Stability AI*-ügy¹³⁴ is, amelyben a *Getty Images* álláspontja szerint a *Stability AI* jogellenesen másolt és dolgozott fel a szerzői jog által védett képeket.¹³⁵

5. Konklúzió

Azok a szerzők, akik tanulmányaikban az MI szerzői jogi vizsgálatával foglalkoztak, ugyanazon ügyből, azaz a *Naruto v. Slater*-ügyből indultak ki, amely érdekes jogi kérdéseket, valamint problémákat vetett fel a nem emberi szerzőséggel kapcsolatban, amely kategóriába az MI is sorolható.

Áttekintettük az MI szerzőségével kapcsolatban lehetséges megoldásokat, elméleteket, illetve modelleket, ilyenek például a „work for hire”, az MI társszerzői minőségének elismerése, valamint az MI-alkotások közkincként történő elismerése is. Az eredetiség kérdéskörével kapcsolatban lehetséges megoldás például a piaci érték szempontjából történő vizsgálat, amely alapján az alkotások értékét a piac határozza meg, valamint említésre került a *Feist*-ügyben meghatározott minimális kreativitás követelményrendszere is.

¹³¹ *Andersen et al. v. Stability AI Ltd. et al.* No. 3:23-cv-00201. Ezen ügy a forrás felhasználásának napján, azaz 2024. 02. 25. napján még folyamatban van.

¹³² *Murray*: i. m. (127), p. 281–282.

¹³³ Csősz: i. m. (3), p. 77–78.

¹³⁴ *Getty Images v. Stability AI*, No. 1:23-cv-00135. Ezen ügy a forrás felhasználásának napján, azaz 2024. 02. 25. napján még folyamatban van.

¹³⁵ *Artur Debat*: *Getty Images Statement* dokumentuma elérhető: <https://newsroom.gettyimages.com/en/getty-images/getty-images-statement>.

Az MI által generált alkotások szerzői jogi védelmével kapcsolatban lehetséges kiindulópontként több elméletet vizsgáltunk meg, mint például az utilitarista elmélet, a munkaelmélet, a személyiségelmélet, valamint az elosztó igazságosság elmélete. Létezik olyan álláspont is, amely ezen alkotások védelme tekintetében a szomszédos jogokból indul ki, valamint egy új különleges rendszer, amely alapján az MI által létrehozott alkotások egy *sui generis* joghoz kapcsolódó, önálló védelmet kapnának.

Amint Mammen megfogalmazza tanulmányában,¹³⁶ a programozóknak szükségük van külső anyagi ösztönzésre az MI-technológia további fejlesztéséhez, illetve új technológia létrehozásához is, amely együtt jár a vállalatok ösztönzésével, amelyek ezen technológiákba befektetnek bele. Azonban mindezeknek van árnyoldaluk is, ugyanis az MI-alapú technológia fejlesztésével együtt jár az, hogy az MI nagyon rövid idő alatt egyre tökéletesebb, az emberéhez hasonló műveket hoz létre. Nem mellesleg az MI-alkotások költséghatékonyabbak, ami az árak eséséhez vezet a piacon, ezzel az emberi szerző pedig nem tudja felvenni a versenyt. Ebből adódóan – mint Papadopoulou kifejti tanulmányában¹³⁷ – az MI eredményeinek sajátos jogi védelemre van szükségük, ugyanis a piacon jelen lévő MI-alkotások könnyen megteremthetik a tisztességtelen verseny feltételeit, továbbá a fogyasztókat is megteveszthetik.

Talán három megoldás állhatná meg a helyét a felvetett kérdésekkel kapcsolatban, azaz az MI-alkotások szerzőségének, eredetiségének kérdésével, illetve e művek szerzői jogi védelmével kapcsolatban. Ezek közül az egyik megoldást Jung javasolta, aki szerint az MI lenne az alkotás tényleges szerzője, a szerzői jogok jogosultja pedig maga a programozó, ami megoldás lenne a programozók anyagi ösztönzésére, mivel az MI által alkotott művekből tudna hasznot húzni, valamint lehetőséget adna arra is, hogy az MI-alkotásokat eltérően kezeljék.¹³⁸

A másik megoldás, amely szintén megállná a helyét, az MI alkotásainak a szomszédos jogok útján történő védelme, amely javaslat Shtefan tanulmányában jelenik meg. Ez az álláspont kibővítené a szomszédos jogok kategóriáját egy új kategóriával, amely az MI által létrehozott és a jövőben létrehozandó alkotásokra is vonatkozna függetlenül attól, hogy az alkotás a külvilágban milyen formában jelenik meg, tehát megjelenhet akár építészeti terv vagy vers formájában. Egy átfogó fogalom létrehozása, amely a szomszédos jogok kategóriáját kibővítené, megoldás lehet arra, hogy az MI folyamatossá fejlődéséből eredő újabb és újabb területeken létrehozott alkotásokra is vonatkozhasson.¹³⁹

¹³⁶ Mammen: i. m. (19), 283–285.

¹³⁷ Papadopoulou: i. m. (101), p. 414.

¹³⁸ Jung: i. m. (30), p. 1175–1178.

¹³⁹ Shtefan: i. m. (82), p. 101–106.

Az MI tanításához felhasznált művek szerzői jogi jogsértésének megállapíthatóságával kapcsolatban az Európai Parlament által 2024. március 13-án elfogadott AI Act rendelkezései a jövőben irányadóak lehetnek, különösen az AI Act (107) bekezdése, amely az MI-modellek tanítása, illetve előtanítása során felhasznált tartalmakról történő részletes összefoglaló elkészítését, valamint hozzáférhetővé tételét írja elő az MI-modellek szolgáltatóinak. Ez alkalmas tájékoztatás lehet a jövőben mind a felhasználóknak, mind a felhasznált szerzői jogi oltalom alatt álló művek szerzői jogi jogosultjainak is.

SZÓCIKKEK AZ IJOTEN INTERNETES JOGTUDOMÁNYI ENCIKLOPÉDIA SZERZŐI JOG ÉS IPARJOGVÉDELEM ROVATÁBÓL

Békés Gergely

A HANGFELVÉTEL-ELŐÁLLÍTÓK SZOMSZÉDOS JOGAI*

1. A hangfelvétel-előállítói jogok multilaterális védelmének rövid története

Thomas Edison 1877 decemberében mutatta be azt az általa fonográfnek nevezett találmányát,¹ amely nemcsak a hang rögzítésére, hanem annak visszajátzására is alkalmas volt. Bár hasonló szerkezetek létrehozásával ezt megelőzően is kísérleteztek mások, utóbb Edison találmánya vált az első igazán sikeres hangrögzítési módszerre.

A rögzített előadások tömeges, iparszerű többszörözését végül azonban nem a fonográf, hanem az elsősorban Emile Berliner nevéhez köthető barázdált lemezekre történő rögzítési eljárás kidolgozása oldotta meg a 20. század elején.² Ennek oka, hogy – szemben a fonográf-fal – a barázdált lemez alapjául szolgáló technika nemcsak a rögzítést és a visszajátzást, hanem a hangfelvételek többszörözését is lehetővé tette. (A 20. század végére a hangfelvételek már nem mechanikai úton, hanem szinte kivétel nélkül digitális hangrögzítő eszközökkel és az elkészített felvételek utólagos szerkeszthetőségét biztosító eljárásokkal készültek.)

Az a tény, hogy a 20. század első éveiben a hanglemezek kereskedelmi értékesítése felfutott, együtt járt a hangfelvétel-előállítók jogérvényesítési törekvéseinek megerősödésével. Ennek köszönhető, hogy a német hangfelvétel-előállítók a 20. század első évtizedében sikeresen lobbiztak azért, hogy a zeneszerzők – a korábbi gyakorlattal szemben – többet ne hozhassanak létre kizárólagos szerződéseket az általuk preferált lemezvállalatokkal. A kiadók – kereskedelmi szempontból tökéletesen érthető okokból – arra törekedtek, hogy szerződéses korlátoktól mentesen maguk választhassák meg a kiadandó műveket, és ezt a folyamatot az alkotók ne befolyásolhassák. Ennek az elvárásnak úgy felelt meg a német jogalkotó, hogy a már nyilvánosságra hozott művek mechanikai többszörözését 1910-ben kényszerengedély útján, díjfizetés ellenében engedélyezte az előállítók számára.³ Ez a megoldás utóbb általánossá vált Európában és a világ más részein is.

* A tanulmány a nyílt hozzáférésű IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András és Fekete Balázs) Szerzői jog és iparjogvédelem rovatának (rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett) önálló szócikként is megjelenik. Az IJOTEN szócikkeinek létrehozását és széles körű elérhetőségét az SZTNH a folyóiratban való közléssel is támogatja. Az enciklopédia elérhetősége: www.ijoten.hu.

¹ Peter Martland: Recording history – The British Record History, 1888–1931. The Scarecrow Press, 2013, p. 1.

² Degrell László: Lemezzjátékok és hanglemezek. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1978.

³ Szalai Emil: Előadóművész, gramofonlemez, rádió. Dante Könyvkiadó, Budapest, 1935, p. 30.

A német kiadók ugyanakkor ezzel egyidejűleg arról is gondoskodni kívántak, hogy a már piacon lévő felvételekre az említett engedélyezési rendszer ne terjedjen ki. Erre azért volt szükség, mert meg kívánták előzni, hogy az általuk előállított felvételeket versenytársaik ismét piacra helyezték, vagyis konkurens felvételek kerüljenek a piacra. Ennek a kiadói igénynek köszönhető, hogy ha kerülő úton is, de Németországban 1910 óta szerzői jogi védelmet élveznek a hangfelvételek. Az 1901-es német szerzői jogi törvény 1910-es módosításával arról rendelkezett ugyanis a német jogalkotó, hogy átdolgozásnak⁴ („Bearbeitung”) minősül az a „hallás céljára szolgáló készülék”, amelyre az „írói vagy zenemű személyes előadással (’persönlicher Vortrag’) átvitetett”.⁵ A német jogalkotó az előadást a mű átdolgozásaként értelmezte, és ezzel a már kiadott felvételeket kivonta a kényszerengedély hatálya alól. Az említett jogok közvetlen alanyai ugyan az előadóművészek voltak, azonban – az akkor érvényesülő piaci szokások szerint – az előadóművészek szinte kivétel nélkül átruházták jogaikat az előállítókra, így az újonnan biztosított előadóművészi jogok végső soron az előállítók számára hoztak létre kedvezőbb pozíciót. Az említett jogtechnikai megoldások utóbb a kontinentális Európa számos országában, így például Magyarországon is⁶ – gyökeret eresztettek.

Az 1930-as évek elején tapasztalt gazdasági válság utóbb ismét arra motiválta a hangfelvétel-előállítókat, hogy új, a korábbinál erősebb jogosítványok meghozatalát kezdeményezzék a jogalkotónál. E folyamatnak volt része, hogy egy 1933-ban, Rómában tartott találkozón – olasz kezdeményezésre – a francia, német, olasz és angol kiadók létrehozták a hangfelvétel-előállítók nemzetközi szervezetét, a mai is aktív és komoly befolyással rendelkező International Federation of the Phonographic Industry-t (IFPI).⁷ Az IFPI első elnöke, Amadeo Giannini már 1933-ban azt kezdeményezte, hogy a kiadók a szerzőkkel azonos jogállást kapjanak, védelmüket pedig a Berni Unió Egyezmény (BUE) alapján biztosítsák a nemzeti jogok.⁸ A javaslatot hevesen ellenezte az irodalmi és zenei szerzők érdekeit képviselő CISAC. Az IFPI és a CISAC képviselői – szintén olasz kezdeményezésre – 1934-ben az olaszországi Streasban találkoztak, ahol megállapodtak egymással abban, hogy a hangfelvétel-előállítók védelmét az alkotók jogait tartalmazó nemzetközi szerződésről, a BUE-ről leválasztva szükséges biztosítani. A szerzői joggal szomszédos jogok intézménye lényegében ebből a gondolatból sarjadt ki, mint ahogyan az is ide vezethető vissza, hogy a hangfelvétel-előállítók számára szomszédos jogi oltalmat szükséges biztosítani.

⁴ A szerzői jog átdolgozásnak tekinti a mű minden olyan megváltoztatását, amelynek eredményeként az eredeti műből egy származékos mű jön létre. Hagyományosan átdolgozásnak minősül például a mű idegen nyelvre történő lefordítása, megzenésítése, filmre történő alkalmazása.

⁵ Szalai: i. m. (3), p. 30.

⁶ Lásd a szerzői jogról szóló 1921. évi LIV. törvénycikk 8. §-át.

⁷ Rasmus Fleischer: Protecting the musicians and/or the record industry? On the history of neighbouring rights’ and the role of Fascist Italy. *Queen Mary Journal of Intellectual Property*, 5. évf. 3. sz., p. 332.

⁸ Giannini, ‘Rechtsprobleme der Schallplatte’ (1934) 7 *Archiv für Urheber-, Film- und Theaterrecht (UFITA)*, idézi Fleischer: i. m. (7), p. 333.

1939 februárjában a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) kezdeményezte egy olyan diplomáciai konferencia összehívását,⁹ amelynek célja egy előadóművészi nemzetközi szerződés létrehozása lett volna. Magának a konferenciának a megszervezését a II. világháború kitörése lehetetlenné tette. E kezdeményezésre reagálva a Berni Unió Nemzetközi Irodája 1939. július 29–31. között szakértői tanácskozást hívott össze a svájci Samedanba (korábbi nevén Samadenba), amely egy olyan nemzetközi szerződés tervezetét dolgozta ki,¹⁰ amelynek tárgyi hatálya immár nemcsak az előadóművészekre, hanem a hangfelvétel-előállítókra is kiterjedt.¹¹ A nemzetközi szerződés előkészítését a világháború természetesen ebben az esetben is megszakította.

A II. világháború lezárását követően az IFPI ismét felmelegítette a szomszédos jogi nemzetközi szerződés kialakításának lehetőségét, miközben nem került le napirendről a BUE szomszédos jogi kiterjesztése sem. Ez utóbbira a BUE 1948-ban megtartott, brüsszeli felülvizsgálati konferenciája adott volna lehetőséget, de a tagállamok végül csupán kisebb jelentőségű módosítást eszközöltek a BUE szövegében.¹²

A hangfelvétel-előállítók jogait tartalmazó első nemzetközi szerződést elfogadó diplomáciai konferenciát végül 1961-ben az ILO, az UNESCO és a Berni Unió Nemzetközi Irodája közösen hívta össze, Rómába. A diplomáciai konferencián részt vevő 44 ország 1961. október 26-án fogadta el az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló Római Egyezményt (Római Egyezmény). A Római Egyezménynek ma 97 tagja van, közöttük Magyarország.

Mivel egyrészt a Római Egyezményhez számos jelentős hangfelvételi piaccal rendelkező ország, így például az Amerikai Egyesült Államok, Kína vagy a Szovjetunió nem csatlakozott,¹³ másrészt ugyanakkor a hangfelvételek engedély nélküli többszörözése a hetvenes évek elejére rendkívüli károkat okozott a kiadóknak, a nemzetközi közösség 1971-ben elfogadta a Hangfelvételi Egyezményt (HFE).¹⁴ A HFE-nek ma 81 tagja van, közöttük az USA, Kína és Oroszország is.¹⁵

A Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996-ban Genfben tartott diplomáciai konferenciája párhuzamosan tárgyalta a később elfogadott Szerzői Jogi Szerződést (WCT) és az Előadásokról és Hangfelvételekről Szóló Szerződést (WPPT). E szerződések elsődleges célja az volt, hogy a korábban meglévő vagyoni jogok rendszerét a nemzetközi közösség a digitális

⁹ Rights of performers in broadcasting, television and the mechanical reproduction of sounds, ILO, Genf, 1939, 2.; https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1939/39B09_16_engl.pdf.

¹⁰ Records of the Diplomatic Conference on the International Protection of performers, producers of phonograms and broadcasting organisations. ILO-UNESCO-BIRPI, Genf, 1968, p. 35.

¹¹ Le Droit D'auteur 1940. 11. sz., WIPO, 1940. november 15., p. 125.; https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/fr/copyright/120/wipo_pub_120_1940_11.pdf.

¹² Fleischer: i. m. (7), p. 337.

¹³ https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/ShowResults?search_what=C&treaty_id=17.

¹⁴ Magyarországon kihirdette: a hangfelvételek előállítóinak védelmére, hangfelvételeik engedély nélküli sokszorosítása ellen Genfben, az 1971. évi október hó 29. napján létrejött Egyezmény kihirdetéséről szóló 1975. évi 18. törvényerejű rendelet.

¹⁵ https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/ShowResults?search_what=C&treaty_id=18.

forradalom hatásaihoz igazítsa. A WPPT-nek ma 112 ország a tagja, közöttük van az USA, Kína, Oroszország, az Európai Unió és tagállamai. Ennek is köszönhető, hogy a WPPT elfogadását követően a HFE jelentősége folyamatosan csökkent.

2. A hangfelvétel és a hangfelvétel-előállító fogalma

A hangfelvétel kifejezés a kontinentális Európában elterjedt „phonogram” magyar fordítása. A phonogram a görög *phono*i (hang) és *graphos* (írás) szavakra utal.¹⁶ Angolszász környezetben elsősorban a „sound recording” terjedt el.

A hangfelvétel jogi fogalmát ma elsősorban multilaterális nemzetközi szerződések határozzák meg.

Az 1961-es Római Egyezmény 3. cikkének *b*) pontja szerint a hangfelvétel „valamely előadásnak vagy más hangoknak minden, kizárólag hallgatható rögzítése”. A jogi definícióból következően hangfelvételnél nem csupán a zenei előadások vagy prózai előadóművészi teljesítmények, hanem ilyenek nem minősülő hangok – például madarak hangjainak vagy a természet más hangjainak – rögzítése is védelem alatt áll.¹⁷ A hangfelvétel fogalma tehát érzéketlen a rögzítés tárgyára. A felvétel „kizárólag hallgatható” (angolul: aural) jelzője a hangfelvétel fogalmát elválasztja az audiovizuális felvételektől.¹⁸ A Római Egyezmény szerint tehát egy film hangcsíkja nem minősül hangfelvételnél, azonban ha a film hangsávját a filmtől függetlenül hasznosítják, úgy az hangfelvételnél minősül. A tagállamok azonban a védelem tárgyi hatályát az egyezmény által előírtaknál szélesebben is meghatározhatják.

A Római Egyezmény 5. cikke a nemzeti elbánásra vonatkozó kötelezettségek útján a védett hangfelvételek körét számos tekintetben korlátozta. Eszerint a védelmet azon hangfelvételek számára kell biztosítani, amelyek előállítója valamely tagállam állampolgára („állampolgárság ismérve”), vagy a hang első rögzítésére valamely tagállam területén került sor („rögzítés ismérve”), vagy azt valamely tagállam területén adták ki először („kiadás ismérve”). A kiadás ismérvének az a hangfelvétel is megfelel, amelyet ugyan nem egy szerződő állam területén adtak ki először, de azt az első kiadást követő harminc napon belül egy szerződő állam területén is kiadták (ez az ún. egyidejű kiadás). A kiadás fogalma a Római Egyezmény elfogadásakor a „kereskedelmi forgalomba hozatal” fogalmával (e tekintetben lásd a Római Egyezmény 12. cikke kapcsán írtakat) szinonim volt. A Római Egyezmény 5. cikk (3) bekezdése szerint a tagállamok kizárólag az „állampolgárság ismérvét” kötelesek alkalmazni, a kiadás, illetve a rögzítés ismérve tekintetében azonban fenntartással élhetnek. Ez a jogi konstrukció végső soron a védett repertoár szűkítését eredményezi.

¹⁶ *Silke von Lewinski*: International Copyright Law and Policy. Oxford University Press, Oxford, 2008, p. 198.

¹⁷ I. m. (10), p. 40.

¹⁸ *Von Lewinski*: i. m. (16), p. 198.

Az 1971-es HFE 1. cikk a) pontja lényegében megismétli a Római Egyezmény fogalommeghatározását. E szerint „hangfelvétel” valamely előadás hangjainak vagy más hangoknak mindennemű – kizárólag hangzás útján történő – rögzítése.

A WPPT 2. cikkének b) pontja némileg módosította a hangfelvétel fogalmát, elsősorban azért, mert a hangfelvételek és az audiovizuális művek szétválasztása egyre több gyakorlati nehézséghez vezetett. A WPPT keretei között a „hangfelvétel” egy „előadás hangjainak vagy más hangoknak, vagy hangok egyéb megjelenítésének a rögzítését” jelenti, a filmalkotásban vagy egyéb audiovizuális műben foglalt rögzítési forma kivételével. A „hangok egyéb megjelenítései” fordulat beillesztésére azért volt szükség, mivel a kiadók egyre több olyan eljárást használtak a hangfelvételek készítése során, amely végső soron nem magát a hangot, hanem „csupán” a hang fizikai tulajdonságait leíró adatot tárolta el.¹⁹ Ilyen technikát alkalmaztak például a széles körben alkalmazott MIDI eszközök. Fontos kiemelni továbbá, hogy a Római Egyezmény „kizárólag hallgatható” fordulatát a WPPT egy hosszabb szöveggel váltotta ki, amelynek célja az audiovizuális alkotások és a hangfelvételek kontúrosabb szétválasztása volt. Ugyancsak ezt a célt szolgálta a WPPT 2. cikk b) pontjához fűzött ún. közös nyilatkozat is, amely szerint „a hangfelvételen a 2. cikk b) pontjában szereplő meghatározásából nem következik az, hogy a hangfelvételen fennálló jogokat bármilyen módon érintené annak filmalkotásban vagy más audiovizuális műben történő felhasználása”. A nemzetközi közösség minden szándéka ellenére a hangfelvételek és az audiovizuális alkotások szétválasztása rengeteg gyakorlati nehézséggel jár a mai napig, amit jól illusztrál az Európai Bíróság Atresmedia kontra AIE (C-147/19. számú)-ügyben hozott ítélete.

Az Európai Unió tagállamai többségének szerzői joga, továbbá az EU irányelvei a hangfelvétel fogalmát nem határozzák meg. Ezzel szemben például az Amerikai Egyesült Államok nemzeti joga önálló fogalommeghatározást²⁰ tartalmaz, amely szerint „'Phonorecords' are material objects in which sounds, other than those accompanying a motion picture or other audiovisual work, are fixed by any method now known or later developed, and from which the sounds can be perceived, reproduced, or otherwise communicated, either directly or with the aid of a machine or device. The term 'phonorecords' includes the material object in which the sounds are first fixed.”²¹

A hangfelvétel-előállító fogalmát ugyancsak elsősorban a nemzetközi szerződések határozzák meg.

¹⁹ Ficsor Mihály: The law of internet. Oxford University Press, Oxford, 2002, p. 597.

²⁰ 17 U.S. Code § 101.

²¹ A „hangfelvételek” olyan fizikai dolgok, amelyekben – a film vagy más audiovizuális mű részét képező hangok kivételével – bármilyen ma ismert vagy később kifejlesztett módszerrel hangokat rögzítenek, és amelyekből a hangok érzékelhetők, reprodukálhatók vagy más módon nyilvánossághoz közzétehetők, akár közvetlenül, akár gép vagy eszköz segítségével. A „hangfelvétel” kifejezés magában foglalja azt a fizikai dolgot is, amelyre a hangokat először rögzítik.

A Római Egyezmény 3. cikk c) pontja szerint hangfelvétel-előállítónak azt a „természetes vagy jogi személyt kell tekinteni, aki elsőként rögzíti valamely előadás hangjait vagy más hangokat”. Az értelmező rendelkezésből következően – szemben a szerzőkkel és előadó-művészekkel – hangfelvétel-előállító nemcsak természetes személy lehet. Ebből, továbbá a hangfelvétel fogalmából egyenesen következik, hogy a hangfelvétel-előállítók szomszédos jogai mögött elsősorban befektetésvédelmi szempontok állnak.²² A hangfelvétel-előállító lényegében az a személy, aki (amely) a rögzítés módjától függetlenül kezdeményezi, koordinálja a hangok első rögzítését, illetve az ezzel összefüggő anyagi és technikai felelősséget vállalja.²³ Egy meglévő felvétel újrakeverése épp ezért nem eredményez hangfelvétel-előállító státust. Kiemelendő az is, hogy ha a hangok rögzítésével együttjáró feladatokat egy jogi személy munkavállalója, illetve megbízottja végzi el, úgy a hangfelvétel-előállítójának a jogi személyt, és nem annak munkavállalóját, illetve megbízottját kell tekinteni.²⁴

A HFE 1. cikkének b) pontja a Római Egyezménnyel azonos módon határozta meg a hangfelvétel-előállító személyét.

A WPPT 2. cikk d) pontja három tekintetben módosította a Római Egyezménynek a hangfelvétel-előállító személyére vonatkozó értelmező rendelkezését. Elsőként a WPPT – a hangfelvétel fogalmának változásával egyezően – az értelmező rendelkezésbe beemelte a „hangok megjelenítését”. Másrészt a teljesítmény központi elemévé a hangok első rögzítésének kezdeményezését helyezte (a tényleges rögzítés helyett), ezzel reagálva arra a körülményre, hogy a kiadó tényleges teljesítménye valóban nem korlátozódik a rögzítés technikai folyamatára. Végül az értelmező rendelkezés szövegében megjelent a rögzítéssel kapcsolatos felelősség vállalása is. Az említett felelősség nem csupán anyagi, hanem technikai, sőt szerkesztői jellegű is lehet.²⁵ Az értelmező rendelkezés így a releváns tevékenységeknek azt a csoportját határozza meg, amelyek együttes megvalósítása szükséges a jogi védelem kiváltásához. Ennek megfelelően pusztán a felvétel elkészítéséhez szükséges anyagi eszközök rendelkezésre bocsátása (pl. bankkölcsön útján) nem elégséges ahhoz, hogy a tevékenység jogi oltalmat eredményezzen. A WPPT tehát a napi gyakorlathoz igazította a Római Egyezmény – e tekintetben – némileg elvont és megfakult fogalomkészletét.

Az EU irányelvei és a tagállamok többségének nemzeti joga a hangfelvétel-előállító fogalmát önállóan nem határozza meg, a nemzetközi szerződések fogalmait azonban ilyen kifejezett rendelkezés nélkül is alkalmazni szükséges.

²² Von Lewinski: i. m. (16), p. 199.

²³ Ficsor: i. m. (19), p. 598.

²⁴ I. m. (10), p. 40.

²⁵ Sam Ricketson, Jane C. Ginsburg: International Copyright and Neighbouring Rights. Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 1242.

3. A hangfelvétel-előállítók szomszédos jogainak védelme a multilaterális nemzetközi szerződésekben

A hangfelvétel-előállítók jogait szabályozó első multilaterális nemzetközi szerződés a Római Egyezmény – a később tárgyalandó nemzetközi szerződésekkel azonos módon – a védelem minimális szintjét határozza meg. Ebből következően a tagállamok az alább elemzett nemzetközi szerződésekben meghatározottnál szélesebb vagy több jogot is biztosíthatnak a jogosultak számára.

A Római Egyezmény a hangfelvétel-előállítók számára a Berni Unió Egyezmény rendszerét követve hozta létre a kizárólagos jogok rendszerét. A hangfelvétel-előállítók így – a jogosulatlan felhasználás megtiltásán túllépő – az engedélyezési jog aktív elemét is kifejezett szabállyal átfogó jogi monopóliumot kaptak.

A Római Egyezmény 10. cikke elsőként a hangfelvétel-előállítók többszörözési jogát rögzítette. A többszörözés joga átfogja a hangfelvételekről közvetlenül, illetve közvetve készített másolatok készítését is. A felvételkészítés akkor közvetlen, ha a hangfelvétel közvetlenül rögzíti a hangforrást (például az előadóművészek előadását mikrofonok segítségével rögzítik). A felvételkészítés akkor közvetett, ha a hangokat valamilyen technikai eszköz (például televízió) közvetítése útján rögzítik.²⁶ Bár erre vonatkozó kifejezett rendelkezést a Római Egyezmény nem tartalmazott, a többszörözés joga nemcsak a teljes hangfelvételre, hanem annak részletére is kiterjedt.

A Római Egyezmény a hangfelvételek többszörözésére vonatkozó kizárólagos jog mellett kialakította a kereskedelmi hangfelvételek nyilvánosságához közvetítése utáni díjigény nemzetközi jogi alapjait is. A Római Egyezmény 12. cikke arról rendelkezik ugyanis, hogy „ha valamely kereskedelmi célokra kiadott hangfelvételt vagy arról készült másolatot közvetlen módon sugárzásra vagy nyilvánosságához közvetítésre használnak fel, a felhasználó egyszeri, méltányos díjazást köteles fizetni az előadónak, vagy a hangfelvételek előállítóinak, vagy mindkét félnek. E felek közötti megállapodás hiányában a nemzeti jog határozhatja meg e díjazás megosztásának feltételeit.” A nyilvánosságához közvetítés „közvetlen” jelzője ebben az esetben arra utal, hogy a díjigény nem fogta át azt az esetet, amikor a rádiós sugárzás egy vendéglátóhelyen elhelyezett erősítő, illetve hangfal útján éri el a nyilvánosságot. Kiemelendő, hogy a Római Egyezmény 12. cikke a rögzített előadások nyilvánosságához közvetítése vonatkozásában nem kizárólagos jogot, hanem csupán méltányos díjazáshoz fűződő jogot hozott létre. Ennek a jogtechnikai megoldásnak az a lényege, hogy – szemben a kizárólagos joggal – a felhasználás megvalósításáról nem a jogosult, hanem a felhasználó dönthet. Ez a megállapítás még akkor is igaz, ha a megvalósított felhasználás után a felhasználó köteles megfizetni a méltányos összegű jogdíjat. A Római Egyezmény 12. cikke szerinti díjigény

²⁶ Claude Masouyé: Guide to the Rome Convention and to the Phonograms Convention. WIPO, Genf, 1981, p. 43.

nem valamennyi, hanem csupán a közvetlen jellegű nyilvánossághoz közvetítési formák után jár a szomszédos jogi jogosultaknak. A 12. cikk továbbá nem valamennyi, hanem csupán a kereskedelmi célból kiadott hangfelvételek nyilvánosságához közvetítése után biztosítja a méltányos díjigényt. Bár a „kereskedelmi” jelleg fogalmát nem határozta meg a Római Egyezmény, a helyzet értelmezését segíti annak felidézése, hogy az egyezmény elfogadásának idejében nagyon is gyakori volt, hogy a rádiótársaságok saját hangfelvételeket, ún. rádiós felvételeket készítettek. A Római Egyezmény általános jelentéstevője a „kereskedelmi forgalom” fogalma kapcsán a forgalomba hozatalt említi,²⁷ amelyet a Római Egyezmény 3. cikk d) pontja a fizikai példányok értékesítése körében értelmez. A 12. cikk továbbá szabad kezet biztosít a tagállamoknak abban a tekintetben, hogy a méltányos díjat az előadónak, a hangfelvétel-előállítónak vagy mindkettejük számára biztosítsák.²⁸ Ez a díjazás – a felhasználó szemszögéből – akkor is egyszeri (angol kifejezéssel: „single”) jellegű, ha a tagállam a díjigényt mind az előadóművész, mind a hangfelvétel-előállító számára biztosítja. Ebben az esetben a díjra az előadóművész és a hangfelvétel-előállító közösen jogosult. A díj „egyszeri” jelzője tehát nem a díjazás gyakoriságát, hanem a jogosultságok számát, együttes jellegét határozza meg.²⁹ A méltányos díjazást ugyanakkor a felhasználó minden egyes felhasználási cselekmény után, ismétlődő jelleggel köteles megfizetni.³⁰

A Római Egyezmény – szemben a Berni Unió Egyezménnyel – lehetővé teszi, hogy a hangfelvétel-előállítók védelmét a tagállamok formalitások teljesítéséhez kössék. A Római Egyezmény 11. cikke rögzíti, hogy a védelem feltételeként előírt formaságokat teljesítettnek kell tekinteni, ha „a kiadott hangfelvétel valamennyi kereskedelmi forgalomban lévő példányán vagy borítóján feltüntetik a P jelzést – az első kiadás évével együtt –, oly módon elhelyezve, hogy a védelemre való igényt kellőképpen jelezze”.

A Római Egyezmény 14. cikke a hangfelvételek vonatkozásában – a rögzítés évének végétől számított – húsz évben határozta meg a védelmi idő terjedelmét.

Az 1971-ben elfogadott HFE 2. cikke a hangfelvételek többszörözésére vonatkozó jog mellett vagyoni jog biztosítására kötelezte a tagállamokat a hangfelvételek importja és terjesztése tekintetében is. A HFE abban a tekintetben azonban szabad kezet adott a tagállamoknak, hogy a védelmet a szerzői (szomszédos) jogok útján, versenyjogi szabályok vagy a büntetőjog eszközeivel biztosítsák.

²⁷ I. m. (10), p. 45.

²⁸ A diplomáciai konferencián résztvevő argentin küldöttség olyan javaslatot terjesztett elő, amely szerint a díjat a felhasználó vagy az előadóknak, vagy az előadóknak és hangfelvétel-előállítóknak lett volna köteles megfizetni. Ez a megoldás kizárta volna annak lehetőségét, hogy a díjazásból az előadóművészek ne részesüljenek. [I. i. m. (10), p. 223.] Utóbb a javaslatot Argentína visszavonta, de Kuba a saját neve alatt szavazást kért arról. A diplomáciai konferencia a javaslatot nem támogatta. [I. m. (10), p. 165.]

²⁹ *Ricketson, Ginsburg*: i. m. (25), p. 1268.

³⁰ *Jorg Reinbothe, Silke von Lewinski*: The WIPO Treaties on Copyright. A commentary on WCT, the WPPT, and the BTAP. Oxford University Press, Oxford, 2015, p. 396.

A HFE megőrizte a Római Egyezmény szabályeggyüttesét mind a védelem feltételeként előírt formalitások, mind a védelmi idő tekintetében.

Az 1994-ben elfogadott TRIPS, vagyis az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény mellékletét képező, a szellemi tulajdon-jogok megadásának, terjedelmének és felhasználásának alapkövetelményeiről szóló szerződés is foglalkozik a hangfelvétel-előállítók vagyoni jogaival. A TRIPS 14. cikk (2) bekezdése szerint a „hangfelvételgyártókat megilleti a hangfelvételeik közvetlen vagy közvetett sokszorosítása engedélyezésének vagy megtiltásának joga”. A TRIPS tehát lényegében megismétli a Római Egyezmény 10. cikkének szabályát, aminek jelentőségét így elsősorban az adta, hogy a Római Egyezmény és a TRIPS tagállamainak köre jelentősen eltért egymástól (az utóbbi javára). Miközben a TRIPS a kizárólagos jogok tekintetében nem hozott újdonságot, a védelmi idő hosszát jelentősen kiterjesztette.³¹ Míg ugyanis a Római Egyezmény a védelmi időt 20 évben határozta meg, a TRIPS ötven évre bővítette a hangfelvétel-előállítókra vonatkozó védelmi idő hosszát. A TRIPS szabályozási köre – szemben a Római Egyezménnyel – nem fogja át a hangfelvételek nyilvánossághoz közvetítését, tehát még díjigény formájában sem biztosít vagyoni jogot a hangfelvételek másodlagos felhasználása tekintetében.

Az 1996-ban elfogadott WPPT több tekintetben is tovább bővítette a hangfelvétel-előállítók vagyoni jogait. Igaz, hogy a többszörözés vonatkozásában a WPPT lényegében csupán megerősítette a Római Egyezmény szabályait,³² azonban – messze túllépve a Római Egyezmény és a HFE szabályait – kizárólagos vagyoni jogot hozott létre a hangfelvételek terjesztése, bérbeadása és lehívásra hozzáférhetővé tétele tekintetében.

A WPPT 12. cikke szerinti terjesztési jog a „hangfelvétel eredeti rögzítésének és a rögzítés másolatainak a nyilvánosság számára adásvétel vagy a tulajdonjog egyéb átruházása útján való hozzáférhetővé tételére” terjed ki. Az analóg világban a rögzített előadás terjesztése volt annak az üzleti folyamatnak az utolsó – szerzői jogi szempontból is értékelt – eleme, amely folyamat az előadás rögzítésével kezdődött, és amelynek célja a felvételekről készített másolatok közönséghez juttatása volt. Miként arra Ficsor Mihály, a két említett nemzetközi szerződésről tárgyaló diplomáciai konferencia titkára utalt,³³ a terjesztési jog 1996-ban részben azért került a figyelem középpontjába, mert az előkészítés során az is felmerült, hogy ez a kizárólagos jog adhat megoldást az interaktív felhasználások kezelésére.³⁴ Kiemelendő, hogy a terjesztés joga kizárólag fizikai műpéldányok esetén értelmezhető. A WPPT a terjesztési jog kimerülése tekintetében szabad kezét biztosít a tagállamoknak a hangfelvétel

³¹ Carlos M Correa: Trade Related Aspects of Intellectual Property. A Commentary on the TRIPS Agreement. Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 162.

³² A többszörözés kapcsán a WPPT a Római Egyezmény fogalmát kiegészítette a „bármilyen módon vagy formában” fordulattal, ami lényegében a kizárólagos jog némi bővítéseként értékelhető.

³³ Ficsor: i. m. (19), p. 485.

³⁴ Ficsor: i. m. (19), p. 204.

első adásvételét vagy a tulajdonjog első átruházását követően. Ez utóbbinak azért van különös jelentősége, mivel a terjesztési jog tekintetében a szerzők vonatkozásában – a TRIPS 6. cikkével is megtámogatva – széles körben érvényesült a jogkimerülés elve, így a tagállamok a szerzői és kiadói jogok kimerülését összehangolhatták.³⁵

A hangfelvételek bérlete kapcsán a WPPT 13. cikke hozott létre kizárólagos jogot. Kiemelendő, hogy a WPPT nem általában a hangfelvételek bérlete, hanem csupán a hangfelvételek nyilvánosság számára történő kereskedelmi jellegű bérlete kapcsán tartalmaz előírást. Mivel azonban a hangfelvétel-előállítók tömegesen soha nem engedélyezték a hangfelvételek kereskedelmi jellegű bérbeadását, így ez a piac soha nem válhatott meghatározó méretűvé. E kizárólagos jog biztosítása mégis fontos volt, hiszen épp ez tette lehetővé a hangfelvételek bérletének korlátozását az előállítók részéről.

A hangfelvételek lehívásra hozzáférhetővé tételével összefüggő kizárólagos jogot a WPPT 14. cikke állapítja meg. Eszerint a hangfelvétel-előállítók kizárólagos joga, hogy engedélyezzék hangfelvételeiknek „vezeték útján vagy vezeték nélkül a nyilvánosság számára oly módon történő hozzáférhetővé tételét, hogy a nyilvánosság tagjai az azokhoz való hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhassák meg”. A nemzetközi szerződés kidolgozói, így elsősorban a diplomáciai konferencia titkári tisztségét ellátó Ficsor Mihály arra törekedett, hogy a tagállamok szabadon választhassák meg azt a jogtechnikát, amellyel az új vagyoni jogot biztosítani kívánják. A WPPT által alkalmazott ún. ernyőmegoldás³⁶ lényege, hogy (i) az internetes felhasználást olyan technológiailag semleges módon határozták meg, amely (ii) kifejezetten utalt a felhasználás interaktív jellegére, (iii) nem korlátozta azonban a tagállamokat e felhasználás jogi minősítésében és (iv) kiegyenlítette a lehetséges jogi minősítések esetén a védelmi szintben feltárható különbözőséget.³⁷ A tagállamok így szerzői jogi hagyományaiknak megfelelően dönthettek arról, hogy e jogot önálló, nevesített felhasználásként határozzák meg, vagy azt a terjesztés, esetleg a nyilvánossághoz közvetítés sajátos formájaként értelmezik. Bármilyen útvonalat választottak is, a vagyoni jogot teljes terjedelmében biztosítaniuk kellett, ezért például a jogkimerülés szabályait nem alkalmazhatták akkor sem, ha egyébként a lehívást a terjesztési jog keretei között értelmezik.³⁸

A hangfelvételek nyilvánossághoz közvetítésével, vagyis a másodlagos felhasználás esetével a WPPT 15. cikke foglalkozik, amelyik érdemét tekintve megismétli a Római Egyezmény 12. és 16. cikkét, miközben bizonyos mértékben túl is lép azokon. A cikkhez fűzött

³⁵ A jogkimerülés elvének nemzetközi jogi háttere tekintetében lásd: *Mezei Péter*: Jogkimerülés a szerzői jogban, Médiaudományi Intézet, 2016.

³⁶ *Ficsor*: i. m. (19), p. 206–208; *Mihály Ficsor*: Comments on Atramedia – what rights of performers are, or are not, applicable in case of embodiment of phonograms in audiovisual works, 2022, p. 186–188: <http://www.copyrightseesaw.net/uploads/m-comments-on-atresmedia.docx>.

³⁷ *Mihály Ficsor*: Guide to the copyright and related rights treaties administered by WIPO. WIPO, Genf, 2003, p. 209.

³⁸ *Brigitte Lindner*: The WIPO Treaties. In *Brigitte Lindner, Ted Shapiro* (szerk.): Copyright in the Information Society. Edward Elgar, 2019, p. 30.

közös nyilatkozat egyértelművé teszi, hogy bár a szerződés szövegezése során a tárgyalódelegációk meg kívánták haladni a Római Egyezmény szabályait, a továbblépés irányában – néhány kivételtől eltekintve – nem alakult ki konszenzus közöttük. A felek végül csak abban tudtak megállapodni, hogy a munkát folytatni kell, erre azonban azóta sem került sor. A Római Egyezmény szabályához képest fontos eltérés, hogy a díjat minden esetben meg kell osztani az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók között, e tekintetben tehát a hangfelvétel-előállítók joga némileg szűkült. Eltérést jelent, hogy a szabály kifejezett rendelkezéssel fogja át a nyilvánossághoz közvetítés „közvetett” formáját is. E fordulat Ficsor Mihály értelmezése szerint arra utal, hogy a hangfelvételek nyilvánossághoz közvetítése utáni díjigény a hangfelvételek másolataira is kiterjed.³⁹ A Római Egyezmény szabályain túllépve, a WPPT 15. cikk (4) bekezdése szerint a hangfelvételt akkor is kereskedelmi célból kiadottnak kell tekinteni, ha azt lehívásra hozzáférhetővé tették. Mivel a zeneipar mai gyakorlatában a hangfelvételek szinte kivétel nélkül megosztásra kerülnek az interneten is, praktikusán nem maradt olyan hangfelvétel, amely ne lenne kereskedelmi célból kiadottnak tekintendő.

A WPPT 17. cikke a hangfelvételek vonatkozásában annak az évnek a végétől számított 50 évben határozta meg a védelmi időt, amikor a hangfelvételt kiadták, vagy amennyiben a kiadásra a hangfelvétel rögzítésétől számított 50 éven belül nem került sor, annak az évnek a végétől számított 50 évig, amelyben a hangfelvételt rögzítették.

4. A hangfelvétel-előállítók jogainak védelme az Európai Unióban

A hangfelvétel-előállítói jogok harmonizációjának első lépése a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 92/100/EGK irányelv elfogadása volt.⁴⁰ Az irányelv preambuluma a hangfelvétel-előállítók számára biztosított védelem indokaként azt emelte ki, hogy „a hangfelvételek ... előállításához szükséges ráfordítások különösen jelentősek és kockázatosak”. Az irányelv a védelem alátámasztására azt is hangsúlyozta, hogy az említett „ráfordítás megtérülésének lehetősége csak akkor biztosítható hatékonyan, ha a jogosultak megfelelő jogi védelemben részesülnek”.

Az irányelv címével összhangban az irányelv elsőként a bérlet és a haszonkölcsön tekintetében biztosított kizárólagos jogot a hangfelvétel-előállítók számára. Ahogyan arra korábban utaltunk, a hangfelvétel-előállítók a gyakorlatban soha nem engedélyezték tömegesen a hangfelvételek bérletét, illetve haszonkölcsönzését, így a gyakorlatban e kizárólagos jog – a tiltás útján – lényegében csak negatív irányból érvényesült az elmúlt évtizedekben.

³⁹ Ficsor: i. m. (19), p. 636–637.

⁴⁰ Az irányelv újrakodifikált változata a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 2006/115/EK irányelv.

Az irányelv elfogadásakor a hangfelvétel-előállítói szempontból talán legfontosabb szabálya az volt, hogy a 7. cikk kizárólagos jogot hozott létre a hangfelvételek többszörözése tekintetében. Igazodva a hangfelvételi piac sajátosságaihoz is, a 7. cikk (2) bekezdése kimondja, hogy a többszörözésre vonatkozó kizárólagos jog átruházható, átengedhető, illetve az felhasználási szerződés tárgya lehet. A Bérletirányelv szerinti kizárólagos jog a többszörözésnek mind a közvetlen, mind a közvetett formájára kiterjed, amelyek lényegében a Római Egyezmény már említett 10. cikke szerinti fogalmainak feleltethető meg.⁴¹ A többszörözési jog utóbb az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelv (Infosoc-irányelv) keretei között került újraszabályozásra. Az Infosoc-irányelv 2. cikke tartalmilag tovább bővítette a hangfelvétel-előállítók többszörözési jogát, és azt kiterjesztette a hangfelvétel „ideiglenes vagy tartós, bármely eszközzel vagy formában, egészben vagy részben történő” többszörözésére is.

A Bérletirányelv másik kiemelt jelentőségű szabálya a Római Egyezmény 12. cikkén alapuló egyszeri méltányos díjazáshoz fűződő jog rögzítése a kereskedelmi célból kiadott hangfelvételek nyilvánossághoz közvetítése, vagyis a hangfelvétel másodlagos felhasználása vonatkozásában. Szemben a Római Egyezménnyel – és a WPPT-vel egyező módon – a Bérletirányelv 8. cikk (2) bekezdése a hangfelvételek mindkét szomszédos jogi jogosultja számára, tehát mind a hangfelvétel-előállítók, mind az előadóművészek számára kötelezővé tette a díjigény bevezetését. A Bérletirányelv említett szabálya továbbá – ugyancsak szemben a Római Egyezménnyel – az említett díjigény bevezetését valamennyi tagállam számára kötelezővé tette.⁴² Kiemelendő, hogy a Bérletirányelv 8. cikke szerinti egyszeri, méltányos díjigény a kereskedelmi hangfelvétel valamennyi nyilvánossághoz közvetítése formáját átfogja.⁴³ A nyilvánossághoz közvetítés különböző formái tekintetében nemcsak a Bérletirányelv, hanem a műholdas műsorsugárzásra és a vezetékes továbbközvetítésre alkalmazandó egyes szerzői és szomszédos jogi szabályok összehangolásáról szóló 93/83/EK irányelv (SatCab-irányelv) és annak módosításáról szóló 2019/789 irányelv (SatCab II.-irányelv) is tartamaz részletszabályokat. Bár a díjigény kizárólag a hangfelvételek nyilvánossághoz közvetítésére vonatkozik, ebből nem következik, hogy az audiovizuális médiaszol-

⁴¹ Michel M. Walter, Silke von Lewinski: European Copyright Law. Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 316.

⁴² Az Európai Bíróság a Recorded Artists Actors Performers Ltd kontra Phonographic Performance (Ireland) Ltd-ügyben (C-265/19, C:2020:677) hozott ítéletével akként értelmezte a Bérletirányelv vonatkozó rendelkezését, hogy a tagállamok még azon előadóművészek díjigényét sem zárhatják ki, akik az Európai Gazdasági Térségen kívüli, harmadik országok állampolgárai, függetlenül attól, hogy hol van állandó lakóhelyük vagy hol készült a felvétel.

⁴³ Walter, Von Lewinski: i. m. (41), p. 322.

gátlatások nem tartalmazhatnak olyan elemeket, amelyek után a díjigény megfizetendő.⁴⁴ Miként a Római Egyezmény kapcsán is hangsúlyoztuk, a díjazás egyszeri jellege arra utal, hogy a díjigényre a hangfelvétel előállítója és előadóművésze egy közös jogcímen tarthat igényt.⁴⁵ Ezt a díjat a 8. cikk (2) bekezdésének utolsó mondata szerint meg kell osztani a két szomszédos jogi jogosult között, a megosztás szabályainak meghatározására – a felek megállapodásának hiányában – a tagállamok kaptak hatáskört. A díj „méltányos” jellege pedig – az Európai Bíróság ítélete szerint – elsősorban arra utal, hogy a díj megállapítása során figyelembe kell venni a felhasználás intenzitását, illetve annak gazdasági értékét.⁴⁶ A kereskedelmi célból kiadott hangfelvételek nyilvánossághoz közvetítésére vonatkozó díjigényt a hangfelvétel-előállítók közös jogkezelés útján gyakorolják az EU-ban.

A Bérletirányelv 9. cikke a terjesztés tekintetében biztosít kizárólagos jogot a hangfelvétel-előállítóknak. Az említett cikk (2) bekezdése kimondja a közösségi jogkimerülés elvét azon hangfelvételek tekintetében, amelyeket „a Közösségen belül ... a jogosult által vagy az ő hozzájárulásával más” jogszerűen hoztak forgalomba. A terjesztési jog kapcsán is kiemeli az irányelv, hogy az átruházható, átengedhető, illetve arra felhasználási szerződés köthető. Az a tény, hogy a 9. cikk a II. fejezet más szakaszaival szemben a kizárólagos jog kapcsán nem emeli ki a „megtiltás jogát” (vagyis a kizárólagos jog passzív elemét), érdemi eltérést nem eredményez a jog terjedelmét tekintve.⁴⁷ Kiemelendő ugyanakkor, hogy a terjesztés fogalma bővebb, mint a fizikai példányok adásvétele, az ugyanis átfogja e példányok tulajdonjogának bármely más úton történő átruházását, sőt, a példányok nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételét is. Az említett hozzáférhetővé tétel körébe tartozik a példányok tulajdonjogának adásvétel útján történő átruházásának felkínálása.

A Bérletirányelv abban a tekintetben is követte a Római Egyezmény szabályait, hogy a szomszédos jogi jogosultak vonatkozásában a 10. cikk mindazon szabad felhasználási eset bevezetésére lehetőséget biztosít a tagállamoknak, amelyeket a Berni Unió Egyezmény az alkotók tekintetében bevezetni enged. A többszörözésre és terjesztésre vonatkozó szabad

⁴⁴ Az Európai Bíróság az *Atresmedia kontra AIE*-ügyben (C-147/19, C:2020:935) hozott ítéletében kimondta, hogy az egyszeri méltányos díjazást a felhasználónak nem kell megfizetnie, amikor egy olyan audiovizuális mű rögzítését tartalmazó audiovizuális felvétel nyilvánossághoz közvetítését végzi, amelyben egy hangfelvételt vagy e hangfelvétel többszörözött példányát használtak fel. Az ítéletet számos kutató kritika tárgyává tette, elsősorban azért, mert az – álláspontjuk szerint – hibás elvi alapról indult ki, az ítélet továbbá nem emelte ki, hogy az audiovizuális médiaszolgáltatók műsorában még a bíróság logikája szerint is számos olyan elem található, amely után a felhasználó köteles megfizetni a méltányos díjigényt a hangfelvétel-előállítók számára. Ilyen kritikát fogalmaz meg például *Ficsor Mihály* „Comments on *Atresmedia* – what rights of performers are, or are not, applicable in case of embodiment of phonograms in audiovisual works” című írásában, l. i. m. (36).

⁴⁵ *Walter, Von Lewinski*: i. m. (41), p. 324.

⁴⁶ L. az Európai Bíróság *Stichting ter Exploitatie van Naburige Rechten (SENA) kontra Nederlandse Omroep Stichting (NOS)*-ügyben (C-245/00, C:2003:68) hozott ítéletének 37. bekezdését.

⁴⁷ *Walter, Von Lewinski*: i. m. (41), p. 329

felhasználások szabályegyesítését utóbb alapvetően átalakította a már említett Infosoc-irányelv.

A hangfelvétel-előállítókra vonatkozó védelmi időt a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejének összehangolásáról szóló 93/98/EGK irányelv harmonizálta időben először. A Védelmiidő-irányelv 3. cikk (2) bekezdése eredetileg 50 éves védelmi időt biztosított a hangfelvétel-előállítói teljesítményekre, amely a WPPT-vel megegyező terjedelmű, tehát a Római Egyezménynél, a HFE-nél, illetve a TRIPS-megállapodásnál hosszabb védelmi időt határozott meg. Kiemelésre érdemes, hogy a Védelmiidő-irányelvet még a WPPT elfogadását megelőzően fogadták el, az Európai Gazdasági Közösség tehát megelőzte a nemzetközi szerződéseket ebben a tekintetben. Utóbb, 2011-ben a Védelmiidő-irányelv módosításával⁴⁸ ráadásul ötven évről hetven évre bővítette az európai jogalkotó a hangfelvételek védelmi idejét. A védelmi időt a hangfelvétel első jogszerű nyilvánosságra hozatalától, ilyen hiányában pedig a felvétel első rögzítésétől kell számítani. Ha a hangfelvételt ez idő alatt nem hozták jogszerűen nyilvánosságra, de sor került a hangfelvétel jogszerű nyilvánossághoz közvetítésére, úgy a védelmi időt ettől kell számítani. A Védelmiidő-irányelv 2011. évi módosításával egyidejűleg ún. kísérő intézkedéseket is bevezetett az európai jogalkotó. A védelmi időt módosító irányelv 1. cikke szerint a tagállamoknak kötelező volt bevezetniük az ún. kiegészítő díj intézményét, amely a nem ismétlődő jellegű díjazásban részesülő előadóművészek számára biztosít – kötelező közös jogkezelés keretében kezelt – díjigényt a hangfelvétel jogszerű nyilvánossághoz közvetítését követő 50. és 70. év között, amelynek mértéke a hangfelvétel-előállító releváns bevételeinek húsz százaléka. Ugyanakkor, ha az előadóművész ismétlődő díjazásban részesül, és emiatt kiegészítő díjban nem részesülhet, úgy az irányelv második kísérő intézkedése szerint a védelmi idő utolsó húsz évében az előadóművész díjából korábban kifizetett előleget vagy más, a szerződésben rögzített levonást nem lehet érvényesíteni. A harmadik kísérő intézkedés az ún. „use it or loose it” („használd vagy elveszíted”) szabály bevezetése, amely szerint az előadóművész jogosult a hangfelvétel-előállítóval kötött szerződés felmondására, amennyiben az előállító nem kínálja fel a hangfelvétel többszörözött példányait megfelelő mennyiségben értékesítésre vagy teszi azt lehívásra hozzáférhetővé. Ebben az esetben a hangfelvétel-előállítónak a hangfelvételhez kapcsolódó vagyoni jogai megszűnnek, az előadóművész azonban továbbra is gyakorolhatja saját vagyoni jogait. Végül az utolsó, a tagállamok számára immár nem kötelezően bevezetendő kísérő intézkedés arra biztosít lehetőséget, hogy az előadóművészek kezdeményezhessék a hangfelvétel-előállítóval kötött felhasználási szerződés feltételeinek újratárgyalását. A gyakorlatban a hangfelvételek kiegészítő díjazásának rendszere – az előadóművészi közös jogkezelő szervezetek tevékenységének köszönhetően – működik, bár jelentősége nem túl

⁴⁸ A szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről szóló 2006/116/EK irányelv módosításáról szóló 2011/77/EU irányelv.

nagy. A „use it or lose it”, illetve a szerződések újratárgyalására irányuló szabályok alkalmazását az előadóművészek rendkívül ritkán alkalmazzák.

Ahogy arra korábban már utaltunk, a többszörözési jogra vonatkozó szabályokat – a szoftverszerzői kivételével⁴⁹ – valamennyi szerzői és szomszédos jogi jogosult vonatkozásában egységes megközelítéssel újraszabályozta az Infosoc-irányelv. A horizontális szabály átveszi a Bérletirányelvből a többszörözés közvetlen vagy közvetett jellegére való utalást, és további három tekintetben bővíti a többszörözési jogot, így az kifejezett rendelkezéssel fogja át az ideiglenes vagy tartós másolatokat, függetlenül a másolatkészítés eszközétől, illetve formájától, továbbá a részben történő többszörözés⁵⁰ esetét is. A többszörözés tekintetében az Európai Bíróság egy ítéletében akként foglalt állást, hogy ha egy hangfelvételtől egy másik hangfelvételben történő felhasználás érdekében úgy vesznek át egy részletet, hogy azt módosítják, és a közönség tagjai számára e módosítás miatt többé már nem felismerhető, úgy azt nem lehet többszörözésnek tekinteni.⁵¹ A többszörözésre vonatkozó vagyoni jogot a hangfelvétel-előállítók túlnyomórészt egyedi módon gyakorolják, annak egyes sajátos formái (például a hangfelvételtől nem kereskedelmi célú másolatok készítése) esetén azonban a közös jogkezelés különböző formái is megfigyelhetők.

Az Infosoc-irányelv másik jelentős újdonsága, hogy – a korábban már említett WPPT szabályainak a belső jogba ültetése érdekében⁵² – az irányelv létrehozta a hangfelvételek lehívásra hozzáférhetővé tételére vonatkozó kizárólagos jogot. Mivel az Infosoc-irányelv e tekintetben eltérés nélkül alkalmazta a WPPT szabályait, ideértve annak – a korábban említett ernyőszabályból következő – megközelítését is, a nemzetközi szerződés kapcsán elmondottak az irányelv vonatkozásában is érvényesek. Kiemelendő, hogy a jogkimerülés elve a lehívásra hozzáférhetővé tétel tekintetében nem értelmezhető.⁵³ Az Európai Bíróság egy egyedi ügyben megerősítette, hogy a lehívásra hozzáférhetővé tétel megvalósul magával a hozzáférhetővé tétellel, annak tehát már nincs jogi jelentősége, hogy a nyilvánosság tagjai ténylegesen érzékelték-e a hangfelvételt vagy sem.⁵⁴ A lehívásra hozzáférhetővé tételre vonatkozó vagyoni jogot a hangfelvétel-előállítók a világon mindenhol egyedi módon gyakorolják.

Ugyancsak kiemelésre érdemes, hogy az Infosoc-irányelv tételes listában határozta meg valamennyi szerzői és szomszédos jogi jogosult, így a hangfelvétel-előállítók tekintetében is

⁴⁹ Thomas Dreier, Bernt Hugenholtz: Concise European Copyright Law. Kluwer Law International, 2006, p. 358.

⁵⁰ Lásd az Európai Bíróság Infopaq kontra Danske Dagblades-ügyben hozott ítélete (C-5/08, C:2009:465).

⁵¹ Lásd az Európai Bíróság Pelham kontra Hütter-ügyben (C-476/17, C:2019:624) hozott ítéletének 31. bekezdésében.

⁵² Ted Shapiro: Directive 2001/29/EC on copyright in the information society. In Lindner, Shapiro: i. m. (38), p. 51.

⁵³ Lásd az Infosoc-irányelv (29) preambulumbekzdését.

⁵⁴ Lásd az Európai Bíróság Svensson kontra Retriever Sverige-ügyben (C-466/12, C:2014:76) hozott ítéletének 19. bekezdését.

a többszörözésre és terjesztésre vonatkozó szabad felhasználási eseteket is. A lista zártságát ugyanakkor némileg oldja az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés O) pontja, amely felhatalmazást ad a tagállamoknak arra, hogy a nemzeti jogukban már létező, kisebb jelentőségű szabad felhasználási eseteiket fenntartsák, feltéve, hogy kizárólag analóg felhasználásra vonatkoznak, és nem érintik az áruk és szolgáltatások Közösségen belüli szabad mozgását.

5. A hangfelvétel-előállítók személyhez fűződő jogai

A nemzetközi szerződések és az uniós jogforrások alapján a hangfelvétel-előállítók abban az értelemben, ahogyan a szerzők és az előadóművészek, nem rendelkeznek személyhez fűződő jogokkal. Ez elsősorban annak a következménye, hogy a védelem a hangfelvétel-előállítók esetében elsősorban a gazdasági befektetés védelmére irányul, nem pedig az alkotási, illetve előadási tevékenység egyéni, személyes jellegének oltalmára.

A nemzetközi szerződések közül a Római Egyezmény és a HFE mégis rendelkezik egy-egy olyan szabállyal, ami a személyhez fűződő jogok, ezen belül is a névfeltüntetés jogával rokonítható. A Római Egyezmény 11. cikke és a HFE 5. cikke a védelem feltételeként előírható formalitásra vonatkozó szabályok részeként akként rendelkezik ugyanis a P jelölés alkalmazásáról, hogy a műpéldányon az előállító nevét megfelelően fel kell tüntetni. Ez a szabályozás követi az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezménynek az alkotókra és a © jel alkalmazására vonatkozó III. cikkét.⁵⁵ Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy ez a szabály nem a hangfelvétel-előállító számára teremti meg a neve feltüntetésére vonatkozó jogot, hanem a név megfelelő feltüntetéséhez fűz egyéb – a védelem gyakorlati alkalmazását érintő – joghatást.

Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés (EUMSZ) 118. cikke szerint az uniós jogharmonizáció a belső piac létrehozásának és fenntartásának igényén nyugszik, amely a vagyoni jogok tekintetében hoz létre uniós hatáskört. Ebből következően a személyhez fűződő jogok nem tartoznak az *acquis communautaire* körébe.⁵⁶ Mivel pedig személyhez fűződő jog bevezetését a hangfelvétel-előállítók tekintetében a nemzetközi szerződések sem követelik meg, az uniós jogalkotó a tagállamokra hagyta e kérdés szabályozását.

Az Európai Unió tagállamainak egy kis része, így például Magyarország, Bulgária és Észtország nemzeti jogában – élve a harmonizációs kötelezettségen túl meglévő nemzeti hatáskörökkel – megteremtette a hangfelvétel-előállítók névfeltüntetési jogát. Magyarországon a névfeltüntetési jog a hangfelvétel másolati példányai tekintetében illeti meg az előállítót. Érdemes megemlíteni, hogy az előállítók azokban az országokban is általánosan megkövetelik felhasználóiktól, üzleti partnereiktől nevük feltüntetését, ahol az erre vonatkozó jogi szabályozók teljesen hiányoznak.

⁵⁵ Masouyé: i. m. (26), p. 44. Az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezményt Magyarországon a 1971. évi 4. törvényerejű rendelet hirdette ki.

⁵⁶ Lindner, Shapiro: i. m. (38), p. 36.

VÁLOGATÁS AZ IPARJOGVÉDELMI SZAKÉRTŐI TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY TALÁLMÁNYI DÍJ KÉRDÉSÉBEN

ISZT-10/2021¹

I. A tényállás

A törvényszék találmányi díj iránt folyamatban lévő perben szakvélemény adására rendelte ki az Iparjogvédelmi Szakértői Testületet.

A kirendelésben ismertetett tényállás szerint a felperes, aki korábban munkaviszonyban állt az alperessel, különböző részarányokkal feltalálója a keresetlevélben és a válasziratban alkalmazott számozás szerinti 2. (EP***B1, E***, US***), 4. (HU***, EP***A1, US***) és 8. (US***B2) számú szabadalomnak.

Az alperes a [termék1] és a [termék2] termékek gyártója és forgalmazója, melyek rosuvastatin cink hatóanyagot tartalmaznak, ezenkívül jogosultja a [termék3] gyógyszerkészítmény forgalomba hozatali engedélyének, mely termék rosuvastatin kalcium hatóanyagot tartalmaz. Továbbá az alperes és a [cég1] (illetve jogutódja [cég2]) között korábban együttműködési megállapodás volt hatályban rosuvastatin cink vagy rosuvastatin kalcium hatóanyagot tartalmazó készítmény jövőbeni USA-beli forgalmazásának tárgyában. A [cég2] végül rosuvastatin kalcium hatóanyagú készítmény forgalmazását kezdte meg az USA-ban.

A perben nem vitás, hogy az alperes a 2. sz. szabadalmat hasznosítja a rosuvastatin cink termékeiben.

Az alperes olyan eljárással – metil- és terc-butilészterből kiindulva – gyártja a rosuvastatin cinkos hatóanyagot, mely eljárást a 4. sz. nemzeti szabadalom bejelentéskori, eredeti oltalmi körrel védett, mely oltalmi kört az alperes a bejelentési eljárásban az etilészterből kiinduló gyártásra korlátozott, így a jelenleg alkalmazott alperesi eljárás kikerült az eredeti oltalmi körből. A felperes ebben az esetben az eredeti oltalmi körrel védett eljárás hasznosításából eredő elmaradt hasznát követeli az alperestől.

Továbbá a felperes szerint ilyen korlátozásra nem került sor a 4. sz. szabadalom amerikai ekvivalensében (US***), mely találmány értékesítése a hasznosítás előnyös piaci pozíció fenntartása érdekében való mellőzésével valósult meg az USA-ban, csakúgy, mint a 2. szabadalomé.

A felperes szerint a [cég2] hasznosítja a 8. sz. szabadalom megadott USA-beli ekvivalensében védett kétfázisú eljárást a rosuvastatin kalcium előállításánál során.

¹ A szakértői vélemény bírósági megkeresés alapján, folyamatban lévő ügyben született.

A felperes a fenti szolgálati szabadalmak hasznosításával arányos találmányi díjat követel az alperestől az Szt. 13. §-a alapján.

II. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testületnek feltett kérdések

A törvényszék összesen nyolc (1.1-től 1.8-ig terjedő számozású) kérdésre várt választ a testülettől. A testület elnökének nyilatkozatát követően a törvényszék a testületet az 1.1., 1.2., 1.3. és az 1.4. számú kérdések megválaszolása alól felmentette. Ezzel összhangban a testület kizárólag a törvényszék által feltett 1.5., 1.6., 1.7. és 1.8. számú kérdést vizsgálta, kitérve az ezekben foglalt – a peres eljárásban érintett felek által feltenni javasolt – további kérdésekre is a következők szerint.

A fedési hányad számításához

1.5. Feltételezve azt, hogy a rosuvastatin cinksó gyártása a 4. szabadalom hasznosításával történik, állapítsa meg, hogy a végterméket eredményező gyártás teljes műszaki folyamatában – azt 100%-nak tekintve – hány %-ban járul hozzá a termékben megtestesülő érték teremtéséhez a 2. és a hány %-ban a 4. sz. szabadalom hasznosítása! A kérdés megválaszolása keretében válaszoljon az alperes által a 62. sz. beadvány 2.1. pontjában, valamint a felperes által a 64. sz. beadvány 1.1–5. valamint a 2.8–9. pontjaiban feleltett kérdésekre is!

1.6. Feltételezve azt, hogy a rosuvastatin kalciumsó gyártása a 8. szabadalom hasznosításával történik a [cég2] cégnél, állapítsa meg, hogy (amennyiben meghatározható) a végterméket eredményező gyártás teljes műszaki folyamatában – azt 100%-nak tekintve – hány %-ban járul hozzá a termékben megtestesülő érték teremtéséhez a 2. és a hány %-ban a 8. szabadalom hasznosítása! A kérdés megválaszolása keretében térjen ki a feleknek az előző pontban felsorolt kérdéseinek a megválaszolására is!

*A HU*** szabadalom korlátozásához és az EP***A1 szabadalmi bejelentésről való lemondáshoz*

1.7. Volt-e szabadalmi jogi akadály a P*** szabadalmi bejelentés eredeti – a rosuvastatin TBA-só rosuvastatin metilészterből kiinduló eljárással való előállítására is kiterjedő – olthalmi körrel való magadásának? Ha igen, mi volt ez az akadály, és ez indokolta-e a bejelentésnek az etilészterből kiinduló gyártásra való korlátozását? A szakértő a kérdést az alperes által A/15 alatt csatolt SZTNH-végzések és a felperes által F/5/4/2, illetve F/5/4/2/2 alatt csatolt EP*** lajstromszámú európai szabadalmi bejelentésre vonatkozó iratok, valamint az F/5/4/4 alatt csatolt US*** lajstromszámú amerikai szabadalom tanulmányozása alapján válaszolja meg! A szakértő legyen figyelemmel az A/15/1 alatti végzés 3. oldal 1. bekezdésében, továbbá az A/15/2 alatt csatolt végzés 3. oldal 3. pont 2. és 4. bekezdésében foglaltakra!

A kérdés megválaszolása keretében reagáljon az alperes által a 62. sz. beadvány 2.3. pontjában, valamint a felperes által a 64. sz. beadvány 1.1–5. valamint a 2.8–9. pontjában feltett kérdésekre is!

1.8. Megállapítható-e az EP*** lajstromszámú (F/5/4/2/2) európai szabadalmi bejelentésből, hogy az abban ismertetett megoldás kiterjedt a rosuvastatin TBA-só rosuvastatin metilészterből kiinduló eljárással megvalósuló előállítására is? Ha igen, volt-e olyan szabadalmi jogi akadálya a találmány szabadalmi oltalmának, ami az alperesnek a teljes szabadalmi bejelentésről való lemondását indokolja?

A törvényszék által feltett kérdésekben hivatkozott, a felperes 64. sz. beadványában feltett kérdések, amelyek tekintetében szintén kérte a törvényszék a testület állásfoglalását (a testület a könnyebb átláthatóság kedvéért „F” jelölést alkalmaz e kérdéseknél)

F/1.1. A rosuvastatin cink-só hatóanyagra vonatkozó találmányok tekintetében indokoltnak tartja-e az Iparjogvédelmi Szakértői Testület a felperes által F/6 alatt csatolt, az alperes által a felperesen kívül a perbeli szabadalmak szerinti találmányok többi szerzőivel megkötött 2016. november 21-i keltű találmányi díjazási szerződés 2.1. pont második bekezdésében foglalt, az 1., 2., 3. és 4. sz. szabadalom szerinti találmányok fedési hányada szempontjából releváns azon kikötést, amely szerint „[a]z együttes értékesítés vonatkozásában a felek megállapítják, hogy sem most, sem a jövőben nem lesz megállapítható, hogy az alperes által kifejlesztett rosuvastatin cink hatóanyagú gyógyszerben megtestesülő négy találmány milyen mértékben járul(t) hozzá az üzleti eredményhez”? Ennek megfelelően egyetért-e a testület azzal, hogy miután a hasznosításra került termékben a rosuvastatin cink végül a 2. sz. szabadalom szerinti I. kristályformájában volt jelen, és nem pedig a 3. sz. szabadalom szerinti V. kristályformában, tehát a 3. sz. szabadalom a peradatok szerint nem került hasznosításra, ezért a végül ténylegesen hasznosított 1., 2. és 4. sz. szabadalom egymás közti fedési hányada is egyenlő mértékű?

F/1.2. Egyetért-e az Iparjogvédelmi Szakértői Testület, hogy a 4. sz. szabadalomban ismertetett eljárás kifejlesztése teremtette meg az alperes számára a rosuvastatin cink-só hatóanyagnak a [cég4] alapszabadalmába nem ütköző, azaz annak USA-beli (US***), európai (EP***B1) és magyar (HU***B) megfelelőjének oltalmi körébe nem eső gyártás lehetőségét abból a szempontból, hogy ez a gyártási eljárás váltotta fel a rosuvastatin cink gyártásához 2010-ig az alperes által alkalmazott, a [cég5] cégtől vásárolt TBA-sóból mint kiindulási anyagból megvalósított gyártást? Ezzel összefüggésben egyetért-e a testület azzal, hogy

F/1.2.1. a [cég4] alapszabadalma nemcsak a rosuvastatin kalciumsót, de a rosuvastatin nátriumsót is védte, valamint – a [cég4] magyar szabadalma – a rosuvastatin nátriumsón keresztül történő eljárást;

F/1.2.2. a [cég5]-től vásárolt TBA-sót a [cég5], melytől a peradatok szerint az alperes 2010-ig a rosuvastatin cink-só előállításához a rosuvastatin TBA-sót vásárolta – a [cég5]

által az EP***B1 sz. európai és ennek megfelelő US***B2 sz. amerikai szabadalmak 1. igénypontjaiban leírt szintézis szerint – rosuvastatin nátriumsón mint közterméken keresztül állította elő;

F/1.2.3. ennél fogva ha a [cég5]-től vásárolt TBA-sót használták volna kereskedelmi forgalmazás, tehát nem csak kísérleti – vagy gyógyszer-törzskönyvezési eljárás céljára történő – gyártás során, akkor az alperes vagy bármely, az alperes által Magyarországon előállított rosuvastatin cink hatóanyagot Európában, illetve az USA-ban forgalmazó partnere beleült között volna a [cég4] hivatkozott szabadalmaiba még akkor is, ha az előállított végterméket, a rosuvastatin cinksót, a [cég4] szabadalma szerinti termékoltalom oltalmi körén kívül esőnek tekintjük; azaz a 4. sz. szabadalom szerinti eljárás alkalmazása nélkül a [cég4] hivatkozott szabadalma oltalmának lejártá előtt Európában, Magyarországon, illetve az Egyesült Államokban nem lehetett volna piacra lépni a rosuvastatin cink hatóanyagot tartalmazó termékkel?

F/1.3. Egyetért-e a testület azzal, hogy a 2. sz. szabadalomban leírt kristályos rosuvastatin cink alkalmazása nélkül nem lehetett volna jó kémiai stabilitással és megfelelő tisztaságban előállítani a terméket, tehát a 2. szabadalomban ismertetett találmány biztosította, hogy a rosuvastatin cink hatóanyagot megfelelő műszaki paramétereknek megfelelően piacra lehessen vinni; azaz ha nincs a kristályos rosuvastatin cink, akkor nincs rosuvastatin cink hatóanyagú termék? Ezzel összefüggésben egyetért-e a testület azzal, hogy a rosuvastatin cink amorf formájának az alperes által a 2. és a 8. sz. szabadalomban leírt stabilitási adataiból megállapítható, hogy a stabilitási vizsgálatok során a rosuvastatin cink amorf formájánál a melléktermékként keletkező rosuvastatin lakton tartalom jelentősen megnőtt, és jelentősen meghaladta az elfogadható, az alperes által az A/20 alatt csatolt USA DMF-ben deklarált küszöbértéket?

F/1.4. Egyetért-e a testület azzal, hogy a találmányértékesítésben szerepet nem játszó, nem használt szabadalmakra nem lehet fedési hányadot elszámolni, nem lehet csökkenteni a fedési hányadot azért, mert a vásárolt intermediert több lépésben állítják elő, de az alperesi cégben csak két lépésben történik a szintézis?

F/1.5. Egyetért-e a testület azzal, hogy amennyiben

F/1.5.1. az alperes amerikai partnere, a [cég2] által 2016-ban az USA-ban forgalomba hozott rosuvastatin kalcium termékben a rosuvastatin kalciumsó hatóanyag a 8. sz. szabadalom szerinti gyártási eljárással került előállításra, mert a [cég2] a hatóanyagot a [cég4] alapszabadalmában leírt gyártási eljáráshoz képest eltérő, független gyártási eljárással kellett, hogy előállítsa, és erre a célra az alperes 8. sz. szabadalmában ismertetett találmány szerinti eljárást vette igénybe, továbbá

F/1.5.2. amennyiben a peradatok alapján megállapítható az is, hogy a rosuvastatin kalciumsó hatóanyagú termék forgalomba hozatalára annak köszönhetően kerülhetett sor, hogy az alperes az A/19 alatt csatolt 2013. március 25-i egyezség szerint vállalásának megfe-

lelően mellőzte a rosuvastatin cink-só hatóanyag USA-beli forgalmazási célú gyártását 2016. május 2-áig, és

F/1.5.3. a mellőzött rosuvastatin cink-só tekintetében a hatóanyag előállítása egyébként a perbeli 2. és 4. sz. szabadalom szerinti találmányok alkalmazásával történt volna, úgy az Szt. 13. § (2) bekezdés *a*) pont második fordulata és a 13. § (2) bekezdés *b*) pontja alapján indokolt a rosuvastatin cinkre vonatkozó mellőzött 1., 2. és 4. sz. szabadalom, valamint a hasznosításra engedélyezett 8. sz. szabadalom fedési hányadát az amerikai találmányértékesítés szempontjából egyenlőnek tekinteni?

F/2.8. Az alperes újítási és iparjogvédelmi szabályzatának értelmezését illetően adjon választ a testület arra, hogy az újítási és iparjogvédelmi szabályzat 58. pontja folytán alkalmazandó 27. pontja értelmében az alperes mint munkáltató, illetve az általa kijelölt, a szakvéleményt készítő és elbíráló személyek feladata volt-e az alperesnél a munkavállaló feltalálókat megillető találmányi díjak kalkulációja során a fedési hányad meghatározása, amennyiben pedig az alperes, illetve az általa kijelölt hivatkozott személyek fedési hányadot nem határoztak meg, mint a peradatok szerint a perbeli esetben, akkor a fedési hányadot a munkavállaló feltalálókat megillető találmányi díjak meghatározásakor a találmány értékesítéséből befolyt bevétel összege 100%-nak kell-e tekinteni!

F/2.9. Az alperes által a rosuvastatin cink találmányok értékesítésével elért gazdasági előny szempontjából az F/8 alatti újítási és iparjogvédelmi szabályzat és az F/6 alatti találmányi díjszerződések alapján meg lehet-e erősíteni, hogy az alperes által értékesített találmányok együttes fedési hányada az amerikai találmányértékesítés tekintetében 100%?

A törvényszék által feltett kérdésekben hivatkozott, az alperes 62. sz. beadványában feltett kérdések, amelyek tekintetében szintén kérte a törvényszék a testület állásfoglalását (a testület a könnyebb átláthatóság kedvéért „A” jelölést alkalmaz e kérdéseknél)

A/2.1. „Az alperes által hasznosított találmányok fedési hányada

A vegyész szakértő véleménye alapján nem állapítható meg a 4. szabadalom (a HU*** és az EP***A bejelentés) és a 8. számú szabadalom hasznosítása. Ebből következően nem releváns a fedési hányad vizsgálata ezen szabadalmak tekintetében. A kérdésünket ennek megfelelően fogalmaztuk meg:

Állapítsa meg a szakértő – külön a [termék1] és külön a [termék2] gyógyszerkészítményeknél – az alperes gyártási eljárása (a magyarországi törzskönyvezéshez kapcsolódó DMF) alapján, hogy a 2. szabadalomnak (E***; Rusuvasztatin-cink só I. kristályformája) mennyi a fedési hányada (TSZ 27.) (0 és 1 közötti érték) a találmányi szabályzat (TSZ) (F/8) 66. pontban foglalt szempontok figyelembevételével! A fedési hányad fogalmát a TSZ 27. pontja határozza meg.

Állapítsa meg a szakértő, hogy a rosuvastatin cinksóra vonatkozó szabadalom (HU***, ún. 1. szabadalom) és a 2. szabadalom (E***; rosuvastatin cinksó I. kristályformája) egy-máshoz képest milyen arányban járult hozzá a teljes értékteremtő folyamathoz!

Kérjük, hogy a szakértő ellenőrizze a fedési hányadnak az ellenkérelem (2020. május 6.)

3.3.2. pontjában bemutatott meghatározását, figyelemmel arra, hogy

- az alperes a gyógyszergyártási folyamatban a hatóanyag-szabadalmak mellett a hatóanyag gyártására vonatkozó know-how-t (védett ismeret) is hasznosítja (a TSZ-ben „újítási javaslatként” meghatározott, az A/7 mellékletben szereplő 21.946 és 21950 naplószerű gyártási ismeret hasznosítása);
- a rosuvastatin 10+ lépéses szintézisében a szabadalommal védett lépések is jelentős ráfordítással járnak, és csak a legutolsó lépés a cinksó előállítás (vö. 1. szabadalom), és ezt követi a Form(I) polimorf előállítása.

A DMF-et és az A/7 mellékletben szereplő 21.946 és 21950 naplószerű gyártási ismereteket akként tudjuk a testület rendelkezésére bocsátani, hogy hozzáférést engedünk az eljáró tanács tagjainak ugyanahhoz az elektronikus adatszobához, amelyet a felperes és a vegyész szakértő is használt.

A/2.3. „A 4. sz. találmányra tett szabadalmi bejelentés oltalomképesége

Állapítsa meg a szakértő, hogy a lajstromozási eljárásban a SZTNH által kiadott írásos véleményben (P**/*), továbbá a P**/*, P**/* és a P**/* sz. végzésben (A/15/1, A/15/2, és A/15/3) a találmány oltalomképeségére vonatkozó megállapításokra vonatkozóan az alperes szabadalomjogi szempontból szakszerű nyilatkozatokat tett a nyilatkozataiban, és az oltomszerzés érdekében szükséges volt, hogy alperes korlátozza a bejelentését a *** lsz. alatt megadott oltalmi körre!

Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület vizsgálata szempontjából a periratok között rendelkezésre áll a SZTNH által kiadott írásos vélemény, értesítések és végzések (F/34 melléklet). Az alperes nyilatkozatait A/26. alatt mellékeljük.

A megkeresés alapján a szakértői vizsgálat tárgya a következő:

- a perbeli (2., 4. és 8. számmal jelölt) szabadalmakra alkalmazandó fedési hányadok meghatározása a felek érveléseinek keretein belül;
- a 4. sz. szabadalom nemzeti és európai ekvivalenseinek bejelentéskori oltalmi körének oltalomképesége.

III. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület eljárása

1. A testület az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szervezetről és működéséről szóló 270/2002. (XII. 20.) Korm. rendelet által meghatározott feladatkörben, valamint szervezeti és eljárási rendben, a tényállásra irányadó jogszabály, elsősorban a találmányok szabadalmi

oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Szt.) alapján alakította ki az alábbiakban kifejtésre kerülő álláspontját.

2. A jelen szakvélemény megállapításai és következtetései a törvényszék által ismertetett tényálláson és a testület rendelkezésére bocsátott dokumentumokból megismerhető tényeken alapulnak, és csak erre a tényállásra nézve helytállóak.

3. Ez a szakvélemény az ügyben eljáró hatóságokat nem köti.

IV. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület álláspontja

1. A testület elsőként azt vizsgálta meg, hogy a törvényszék által ismertetett tényállás, továbbá a rendelkezésre álló dokumentumok elegendő információt tartalmaznak-e a feltett kérdések megválaszolásához.

2. A törvényszék az alábbi iratokat bocsátotta a testület rendelkezésére:

- a kirendelés szövegét;
- az ügy iratait;
- USA-beli gyógyszer-törzskönyvezési eljárás során csatolt DMF-et (alperes által biztosított elektronikus hozzáféréseken keresztül); és
- a *** és *** naplószerű gyártási ismereteket (alperes által biztosított elektronikus hozzáféréseken keresztül).

A testület meg kívánja jegyezni, hogy a magyarországi gyógyszer-törzskönyvezési eljárás során csatolt DMF-hez a testület nem fért hozzá az alperes által biztosított elektronikus adatszobán keresztül, mert az erre vonatkozó fájlok az adatszoba „Emailen küldve ***” könyvtárán belül egy tömörített mappában ugyan szerepeltek, a kitömörített dokumentumok azonban csak előnézeti formában voltak láthatóak, de nem voltak megnyithatók a testület tagjai számára.

3. A testület a törvényszék által feltett kérdéseket a rendelkezésére álló dokumentumok figyelembevételével az alábbiak szerint válaszolja meg.

A kérdések sorrendiségét tekintve a testület először a felperes 64. sz. beadványában, ezután az alperes 62. sz. beadványában feltett kérdésekre ad választ (mivel az ezekre adott válaszok a törvényszék által feltett kérdések megválaszolásakor figyelembe veendőek), és ezt követően válaszolja meg a törvényszék kirendelésében szereplő 1.5–1.8. kérdést.

F/1.1. A rosvastatin cinkos hatóanyagra vonatkozó találmányok tekintetében indokoltnak tartja-e az Iparjogvédelmi Szakértői Testület a felperes által F/6 alatt csatolt, az alperes által a felperesen kívül a perbeli szabadalmak szerinti találmányok többi szerzőivel megkötött 2016. november 21-i keltű találmányi díjazási szerződés 2.1. pont második bekezdésében foglalt, az 1., 2., 3. és 4. sz. szabadalom szerinti találmányok fedési hányada szempontjából releváns azon kikötést, amely szerint „[a]z együttes értékesítés vonatkozásában a felek megállapítják, hogy sem most, sem a jövőben nem lesz megállapítható, hogy az alperes által kifejlesztett rosvasztatin cink hatóanyagú gyógyszerben megtestesülő négy találmány milyen mértékben

járul(t) hozzá az üzleti eredményhez”. Ennek megfelelően egyetért-e a testület azzal, hogy miután a hasznosításra került termékben a rosuvastatin cink végül a 2. sz. szabadalom szerinti I. kristályformájában volt jelen, és nem pedig a 3. sz. szabadalom szerinti V. kristályformában, tehát a 3. sz. szabadalom a peradatok szerint nem került hasznosításra, ezért a végül ténylegesen hasznosított 1., 2. és 4. sz. szabadalom egymás közti fedési hányada is egyenlő mértékű?

A testület egyetért a hivatkozott találmányi díjszerződésnek azzal, a hasznosított találmányok fedési hányadára vonatkozó közlésével, miszerint nem állapítható meg, hogy a termékekben megtestesülő találmányok milyen mértékben járulnak hozzá az üzleti eredményhez, és ezért azok fedési hányadát egyenlően határozza meg. Ugyanakkor a fentieket a jelen peres helyzetben nem tartja releváns közlésnek, egyetértve az alperes nyilatkozatával, hogy azt a felek – Szt. által is elismert – szerződési szabadsága keretében hozott döntésnek tekintik, aminek nincs közvetlen hatása a jelen peres helyzetre.

A testület álláspontja szerint nincs olyan kritériumrendszer, mely alapján megállapítható lenne, hogy a rosuvastatin cink termékben megtestesülő találmányok egymáshoz képest milyen mértékben járulnak hozzá az üzleti eredményhez. Ez különösen érvényes a rendelkezésre álló iratok tekintetében.

Fentiekre tekintettel úgy kell tekinteni, hogy a fedési hányad egyenlően oszlik meg a termék gyártása során hasznosított szabadalmak között a teljes értékteremtő folyamat tekintetében. Amennyiben a szellemi tulajdon-védelmi oltalmi formák közül kizárólag szabadalmak kerültek hasznosításra, úgy a hasznosított szabadalmak fedési hányadának összege 1. Figyelemmel azonban a perben A/27 alatt csatolt magánszakértői véleményben hivatkozott cikkekre, amely szerint gyógyszerkészítmények (2834 SIC-kód) esetén átlagosan 25% esik a know-how(k)-ra, és 75% oszlik el a licenciában hasznosított szabadalmak közt, amennyiben a gyártási folyamat során a szabadalmakon kívül know-how, illetve – az alperes belső szabályozása szerinti fogalomhasználatl – újítás is hasznosításra került, továbbá ha ezen részarány tekintetében az adott ügy tekintetében pontosabb adatok nem állnak rendelkezésre, a fedési hányad 25%-os mérséklése indokolt, és ezáltal a szabadalmakra eső összesített fedési hányad 0,75-re módosul, amely egyenlően oszlik meg a hasznosított szabadalmak között.

*F/1.2. Egyetért-e az Iparjogvédelmi Szakértői Testület, hogy a 4. sz. szabadalomban ismertetett eljárás kifejlesztése teremtette meg az alperes számára a rosuvastatin cink hatóanyagának a [cég4] alapszabadalmába nem ütköző, azaz annak USA-beli (US***), európai (EP***B1) és magyar (HU***B) megfelelőjének oltalmi körébe nem eső gyártás lehetőségét abból a szempontból, hogy ez a gyártási eljárás váltotta fel a rosuvastatin cink gyártásához 2010-ig az alperes által alkalmazott, a [cég5]-től vásárolt TBA-sóból mint kiindulási anyagból megvalósított gyártást?*

A testület a rendelkezésére álló adatok hiányában nem tud nyilatkozni abban a kérdésben, hogy az alperesnél milyen gyártási eljárások váltották egymást, és azok mely szabadalmak által védett műszaki tartalmakat valósítanak/ottak meg, a testület csupán a szóban forgó

konkrét szabadalmak műszaki tartalmát tudja összehasonlítani, és ezáltal a szabadalmak esetleges ütközését tudja megállapítani.

A [cég4] alapszabadalmának USA-beli megfelelője (US^{***}) egy Markush-képleten keresztül védte a rosuvastatin szabad savat, valamint annak nem toxikus sóit képző kationnal képzett sóformáit, illetve a vegyületeket tartalmazó készítményeket.

Az EP^{***}B1 lajstromszámú európai szabadalom többek között a rosuvastatin szabad sav, illetve a rosuvastatinnak gyógyászatilag elfogadható, nem toxikus sóit képző kationnal képzett sóformáit, valamint azok előállítási eljárását védte.

A HU^{***}B magyar szabadalom a rosuvastatin szabad sav, illetve a rosuvastatinnak gyógyászatilag elfogadható, nem toxikus sóit képző kationnal képzett sóformáit, valamint azok előállítási eljárását védte. Az eljárás szerint a rosuvastatin-(1-6 szénatomos)alkilésztert – egy fém-hidroxiddal – elszappanosították, majd a kapott sóit kívánt esetben szabad savvá vagy ioncserével kalciumsóvá alakították. Az elszappanosításhoz használt fém-hidroxid a leírás értelmében nátrium-hidroxid, kálium-hidroxid vagy ezek analógja lehet.

A szabadalom szerinti eljárásban továbbá (l. HU^{***}B) „kívánt esetben egy találmány szerinti eljárással előállított (I) általános képletű vegyületet, melyben R4 jelentése hidrogénatom vagy egy gyógyászatilag elfogadható só képező kation, egy másik (I) általános képletű vegyületté átalakíthatunk, melyben R4 jelentése gyógyászatilag elfogadható só képező kation. Ezzel az átalakítással például nátriumsóból kalciumsót állíthatunk elő. A nátriumsó átalakítását előnyösen úgy végezzük, hogy az elszappanosítás során kapott nátriumsót vizes közegben vízóldható kalciumsóval reagáltatjuk.”

A [cég4] alapszabadalmának oltalmi ideje Magyarországon 2012. július 1-jén járt le.

A 4. sz. szabadalom ezzel szemben egy olyan eljárást véd, ahol rosuvastatin metil-, etil- vagy *terc*-butil-észterből (a HU^{***}B magyar szabadalomban kizárólag a Form II kristályos etil-észterből) kiindulva *terc*-butilammónium (TBA) sóit állítanak elő.

A 4. sz. szabadalom magyarországi, az Európai Szabadalmi Hivatal (a továbbiakban: EPO) előtti és USA-beli igénypontjai tehát eltérnek.

A HU^{***}B szabadalom egyrészt egy olyan eljárást oltalmaz Form II kristályformájú rosuvastatin TBA-só előállítására, ahol a kiindulási anyag Form II kristályformájú rosuvastatin etil-észter, másrészt termékként oltalmazza a Form II kristályformájú rosuvastatin etil-észtert.

Megállapítható, hogy a megadott szabadalom alapjául szolgáló szabadalmi bejelentés (P^{***}) oltalmi köre jóval tágabb volt, mivel ez utóbbi többek közt az alábbiakra terjedt ki:

- a rosuvastatin TBA-só előállítási eljárása rosuvastatin-észterből, előnyösen Form II kristályos rosuvastatin etil-észterből (IIb) kiindulva;
- eljárás amorf rosuvastatin cinksó (2:1) előállítására;
- rosuvastatin TBA-só új, Form II kristályos módosulata, valamint amorf TBA-só;
- TBA-só felhasználása rosuvastatin kalciumsó (2:1) és rosuvastatin cinksó (2:1) előállítására;

- Form II rosvastatin metil-észter kristályos módosulata és annak előállítása Form I-ből vagy nem kristályos metil-észterből kiindulva;
- Form II rosvastatin etil-észter kristályos módosulata és annak előállítása Form I-ből vagy nem kristályos etil-észterből kiindulva;
- Form II metil- vagy etil-észter felhasználása rosvastatin TBA-só előállítására.

A megadási eljárás során végrehajtott korlátozások eredményeként a megadott szabadalom már nem terjedt ki sem a rosvastatin metil-észter új, Form II kristályformájára, sem pedig az abból kiinduló rosvastatin TBA-só előállítási eljárására.

Az EP***A1 szabadalmi bejelentés megadás előtti 1. igénypontja egy olyan eljárást véd rosvastatin TBA-só előállítására rosvastatin észterből kiindulva, ahol a kiindulási anyag Form II kristályformájú rosvastatin metil-észter, Form II kristályformájú etil-észter és rosvastatin *terc*-butil-észter lehet. Ezenkívül a további igénypontok védik a rosvastatin TBA-sóból történő rosvastatin kalcium- és cinksó előállítási eljárását.

Az US*** számú szabadalom oltalmi köre főbb vonalakban az alábbiakra terjedt ki:

- rosvastatin TBA-só vagy annak új, Form II kristályformájának előállítása rosvastatin észterből kiindulva;
- rosvastatin TBA-só vagy annak új, Form II kristályformájának előállítása, ahol a rosvastatin észter a kristályos Form II rosvastatin metil-észter (IIa) vagy a kristályos Form II rosvastatin etil-észter (IIb) lehet;
- a fenti eljárással nyert rosvastatin TBA-són keresztül rosvastatin kalciumsó (2:1) és rosvastatin cinksó (2:1) előállítási eljárása.

Ekként tehát megállapítható, hogy a [cég4] alapszabadalommal ellentétben a 4. sz. szabadalom szerinti megoldásban rosvastatin (kristályos formájú) észterből kiindulva – a rosvastatinnak nátriummal vagy egyéb, az elszappanosításhoz általánosságban alkalmazott fém-hidroxid fémionjával alkotott sóját megkerülve – közvetlenül TBA-sót állítottak elő, majd a kapott TBA-sót alakították át a kívánt fémsóvá (kalcium, illetve cink), ekként tehát a 4. sz. szabadalom szerinti eljárás az alperes számára eljárást biztosított a rosvastatin TBA-só előállítására.

Ezzel összefüggésben egyetért-e a testület azzal, hogy

F/1.2.1. a [cég4] alapszabadalma nemcsak a rosvastatin kalciumsót, de a rosvastatin nátriumsót is védte, valamint – a [cég4] magyar szabadalma – a rosvastatin nátriumsón keresztül történő eljárást;

Mind a [cég4] US*** szabadalma, mind pedig EP***B1 szabadalma védte a rosvastatin nátriumsót is.

Ahogy az F/1.2. alatt már kifejtésre került, a [cég4] HU***B magyar szabadalma a rosvastatin szabad sav, illetve a rosvastatinnak nemtoxikus, gyógyászatilag elfogadható só képző kationnal képzett sóformáinak előállítási eljárását védte, ahol a rosvastatin-(1-6 szénatomos)alkilésztert – előnyösen fém-hidroxiddal – elszappanosították, majd a kapott

– előnyösen nátriumsót – kívánt esetben szabad rosuvastatin savvá vagy ioncserével pl. kalciumsóvá alakították.

A [cég4]-féle HU***B magyar alapszabadalom megadásának idején az 1969. évi II. tv. (továbbiakban: RSzt.) szabályozta a találmányok szabadalmi oltalmát, amelynek értelmében nem lehetett termékoltalmat szerezni vegyi termékekre. Ekként a HU***B szabadalom termékként ugyan nem védte magát a rosuvastatin nátriumsót, ugyanakkor az eljárási igénypontok nem csupán az előállítási eljárást magát, hanem az adott eljárással közvetlenül előállított terméket is oltalmazzák [vö. RSzt. 11. § (2) bekezdése, valamint Szt. 19. § (2) bekezdésének c) pontja].

Mivel a HU***B magyar szabadalom szerinti eljárás egyik közvetlen terméke a rosuvastatin nátriumsó volt, így a szabadalmi oltalom kiterjedt *az eljárással előállított* rosuvastatin nátriumsóra is.

*F/1.2.2. A [cég5]-től vásárolt TBA-sót a [cég5], melytől a peradatok szerint az alperes 2010-ig a rosuvastatin cinksó előállításához a rosuvastatin TBA-sót vásárolta – az [cég5] által az EP***B1 sz. európai és ennek megfelelő US***B2 sz. amerikai szabadalmak 1. igénypontjaiban leírt szintézis szerint – rosuvastatin nátriumsón mint köztterméken keresztül állította elő;*

A testület nem nyilatkozhat azon tényállítás tekintetben, hogy a [cég5] milyen kiindulási anyagból milyen szintézisúton milyen köztterméken keresztül állította elő a TBA-sót.

A testület – hasonlóan az F/1.2. kérdésre adott válaszához – e kérdéssel kapcsolatban csupán azt állapíthatja meg, hogy a hivatkozott [cég5] szabadalmak oltalmi köre mire vonatkozik, azaz hogy a szabadalmak mit védenek.

E körben megállapítható, hogy a [cég5] US***B2 szabadalmának 1. igénypontja rosuvastatin kalciumsó olyan előállítási eljárására vonatkozik, ahol [a megelőző lépéseket követően) rosuvastatin (metil-amin, etil-amin, tercbutil-amin, diizopropil-amin, diciklohexil-amin, izobutil-amin, n-butil-amin, (+/-) 2-butil-amin, fenil-etil-amin, morfolin és pirrolidin közül választott] szerves aminnal képzett sójából alkáli bázissal képzett nátrium-, kálium- vagy lítiumsón keresztül állítják elő a kalciumsót.

A [cég5] EP***B1 szabadalmának 1. igénypontja statinok előállítására vonatkozik, ahol (a megelőző lépések után) a statin [metil-amin, etil-amin, *terc*-butil-amin, diizopropil-amin, diciklohexil-amin, izobutil-amin, n-butil-amin, (+/-) 2-butil-amin, fenil-etil-amin, morfolin és pirrolidin közül választott] szerves aminnal képzett sóját (nátrium-hidroxid, kálium-hidroxid és lítium-hidroxid közül választott, előnyösen nátrium-hidroxid) alkáli bázissal alkálisóvá alakítják, (a megfelelő alkálisót kívánt esetben izolálják), majd alkáli vagy alkáliföldfém-só, kalcium-klorid vagy kalcium-acetát vizes oldatához adják.

Ekként tehát megállapítható, hogy a [cég5] mindkét említett szabadalmának oltalmi körébe beletartozik az olyan eljárás is, ahol a rosuvastatin kalciumsót rosuvastatin TBA-sóból kiindulva a rosuvastatinnak alkáli bázissal képzett (nátrium-, kálium- vagy lítium-) sóján keresztül állítják elő.

F/1.2.3. Ennélfogva ha a [cég5]-től vásárolt TBA-sót használták volna kereskedelmi forgalmazás, tehát nem csak kísérleti – vagy gyógyszerforgalmazási eljárás céljára történő – gyártás során, akkor az alperes vagy bármely, az alperes által Magyarországon előállított rosuvastatin cink hatóanyagot Európában, illetve az USA-ban forgalmazó partnere beleütközött volna a [cég4] hivatkozott szabadalmaiba még akkor is, ha az előállított végterméket, a rosuvastatin cink-sót, a [cég4] szabadalma szerinti termékoltalom oltalmi körén kívül esőnek tekintjük; azaz a 4. sz. szabadalom szerinti eljárás alkalmazása nélkül a [cég4] hivatkozott szabadalma oltalmának lejártá előtt Európában, Magyarországon, illetve az Egyesült Államokban nem lehetett volna piacra lépni a rosuvastatin cink hatóanyagot tartalmazó termékkel?

Ahogy az F/1.2. és F/1.2.1. kérdés kapcsán a testület már kifejtette, a [cég4] HU***B magyar szabadalma a rosuvastatinnak nemtoxikus, gyógyászatilag elfogadható só képző kationnal képzett sóformáinak előállítási eljárását védte, ahol a rosuvastatin-(1-6 szénatomos)alkilésztert – előnyösen fém-hidroxiddal – elszappanosították, majd a kapott – előnyösen nátriumsót – kívánt esetben szabad rosuvastatin savvá vagy ioncserével pl. kalciumsóvá alakították.

Ahogy arra a testület már az F/1.2.1. kérdésre adott válaszában is kitért, bár a [cég4]-féle HU***B magyar alapszabadalom – a szabadalom megadásának idején Magyarországon hatályos speciális azon szabályozás folytán, miszerint nem lehetett termékoltalmat szerezni vegyi termékekre – nem védte magát a rosuvastatin nátriumsót mint terméket, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az Szt. értelmében az eljárási igénypontok nem csupán az előállítási eljárást magát, hanem az adott eljárással közvetlenül előállított terméket is oltalmazzák [vö. RSzt. 11. § (2) bekezdése, valamint Szt. 19. § (2) bekezdésének c) pontja].

Mivel a HU***B magyar szabadalom szerinti eljárás egyik közvetlen terméke a rosuvastatin nátriumsó volt, így a szabadalmi oltalom kiterjedt az eljárással előállított rosuvastatin nátriumsóra is.

Azonban éppen a [cég4] alapszabadalom magyarországi megadásakor hatályos RSzt. sajtósságai okán nem zárható ki, hogy pusztán hipotetikusán létezhetett volna egy szabadalomjogilag tiszta magyarországi rosuvastatin nátriumsó előállítás is.

A testület álláspontja szerint azonban a rosuvastatin cink-só alperes általi európai, illetve USA-beli forgalmazásának vizsgálatokor szabadalomjogi szempontból irreleváns, hogy a cink-só gyártása során az alperes gyártóországában esetleg olyan köztterméken (konkrétan a nátriumsón) keresztül állították elő a végterméket, amely a forgalmazás célországában önmagában szabadalommal védett, hiszen a célországban csak a bevitt termék szabadalomjogi státusza vizsgálendő, márpedig a rosuvastatin cink-só sem Európában, sem pedig az USA-ban nem állt szabadalmi oltalom alatt.

F/1.3. Egyetért-e a testület azzal, hogy a 2. sz. szabadalomban leírt kristályos rosuvastatin cink alkalmazása nélkül nem lehetett volna jó kémiai stabilitással és megfelelő tisztaságban előállítani a terméket, tehát a 2. sz. szabadalomban ismertetett találmány biztosította, hogy a rosuvastatin cink-só hatóanyagot megfelelő műszaki paramétereknek megfelelően piacra le-

hessen vinni; azaz ha nincs a kristályos rosuvastatin cink, akkor nincs rosuvastatin cink hatóanyagú termék?

A testület álláspontja szerint nem jelenthető ki, hogy a 2. sz. szabadalomban leírt kristályos rosuvastatin cink alkalmazása nélkül nem lehetett volna jó kémiai stabilitással és megfelelő tisztaságban előállítani a terméket.

Általánosságban ugyan elmondható, hogy egy kristályos só sokszor valóban előnyösebben alkalmazható, könnyebben formulálható és stabilabb, mint a nem kristályos (amorf) formák, azonban a testület rendelkezésére álló információk alapján az nem jelenthető ki, hogy a kristályos cink nélkül nem lett volna piacra vihető termék rosuvastatin cink.

A gyógyszeriparban számos példa ismert arra, hogy amorf termékkel is piacra lehetett lépni, nem vitatva azt, hogy az ilyen termékek gyógyszerkönyvi előírásoknak való megfeleléségének biztosítása sok esetben nehezebb, mint az egységes morfológiájú kristályos termékeké.

Ennek kapcsán mindenképpen említésre méltó körülmény, hogy a mindenkori gyógyszerkönyvi előírások időben változnak, vagyis szigorodnak. Így tehát egy adott időpontban a gyógyszerkönyvi előírásoknak (még) megfelelő amorf termék később könnyen kiszorulhat a piacról amiatt, hogy a szigorodó előírásoknak nem tud megfelelni, vagy csak olyan áron lehetséges ez, ami a gyártóra többletterheket (és ezáltal -költségeket) ró. Ráadásul a legutóbbi években a gyógyszerhatóanyagokkal szemben kifejezett elvárás lett a kristályos forma biztosítása.

Ezzel összefüggésben egyetért-e a testület azzal, hogy a rosuvastatin cink amorf formájának az alperes által a 2. és a 8. sz. szabadalomban leírt stabilitási adataiból megállapítható, hogy a stabilitási vizsgálatok során a rosuvastatin cink amorf formájánál a melléktermékként keletkező rosuvastatin lakton tartalom jelentősen megnőtt, és jelentősen meghaladta az elfogadható, az alperes által az A/20 alatt csatolt USA DMF-ben deklarált küszöbértéket?

A testület e kérdés kapcsán előrebocsátja, hogy a rendelkezésre álló iratanyagban az A/20 alatt csatolt USA DMF sem papíralapon, sem elektronikus formában nem lelhető fel. Eként a testület az USA DMF-adatait az alperes által biztosított elektronikus hozzáféréseken keresztül ismerte meg.

A testület rendelkezésére álló információk alapján az alábbiak állapíthatók meg.

A 2. sz. szabadalom Table 2-ben összehasonlításra került az amorf és a Form I kristályos rosuvastatin cink (2:1). A táblázat adatai alapján 1 hónapos tárolás után mind a gyártás során keletkező ún. M-2 szennyező, mind a laktonszennyező %-os mennyisége alacsonyabb a kristályos cinkban, mint az amorf termékben, illetve az összes szennyezőanyag-tartalom (kvantitatív és szemikvalitatív) szintén. Ezek alapján a Form I kristályos cink adatai megállapítható módon kedvezőbbek az amorf formáénál.

A 8. sz. szabadalom Table 2 táblázata a rosuvastatin cink-só amorf (referenciapélda) és kristályos formájának szárítási adatait hasonlítja össze, feltüntetve a szárítás előtti és az azt követően visszamaradt nedvességtartalmat, valamint a nemkívánatos lakton melléktermék mennyiségét. Az adatokból az olvasható ki, hogy azonos körülmények között a kristályos cink-só visszamaradó nedvességtartalma alacsonyabb az amorf sóénál, illetve a cink-só előállítás eljárása során kisebb mértékben keletkezett a nemkívánatos laktonszennyező. (Az is látható, hogy a szárítás okozta hőterhelés mindkét termék esetében növelte a laktonszennyező mennyiségét, de a kristályos cink-só esetében ennek %-os értéke kedvezőbb volt.)

Fentiek alapján az a következtetés vonható le, hogy a Form I kristályos rosuvastatin cink-sóban a melléktermékként keletkező laktonszennyező mennyisége mind a szárítási vizsgálatot követően, mind pedig 1 hónap tárolást követően alacsonyabb volt, mint az amorf formában.

Az USA DMF-ben található adatok szerint a laktonszennyező mennyisége a rosuvastatin cink-só termékben nem lehet több, mint 0,5%. A csatolt analitikai vizsgálati eredményekből az látható, hogy a Form I kristályos rosuvastatin cink-sóban a laktonszennyező mennyisége a gyártást követően jellemzően 0,05–0,09% közötti, és a gyorsított tárolási vizsgálatok szerint 6 hónap elteltével is jellemzően 0,4% alatt marad. A hosszú távú tárolási kísérletek még ennél is kedvezőbb adatokat mutattak: a vizsgálatba bevont szarzsoknál 60 hónap elteltével is 0,25% alatt maradt a laktonszennyező aránya a termékben.

Ezzel szemben a 2. és 8. szabadalomban található adatok alapján az amorf rosuvastatin cink termékben a laktonszennyező mennyisége a kiindulási 0,1–0,12%-ról 1 hónap elteltével 0,51%-ra emelkedett.

Miután az amorf rosuvastatin cink-sóra vonatkozóan hosszú távú stabilitási adatok nem állnak rendelkezésre, így a fentebbi adatok alapján legfeljebb erősen vélelmezni lehet azt, hogy az amorf rosuvastatin cink-só hosszabb távon is kedvezőtlenebb laktonszennyezési értéket mutatna, mint a Form I kristályos rosuvastatin cink-só, és ezáltal az is csak vélelmezhető, hogy nem tudná teljesíteni az USA DMF által meghatározott küszöbértéket.

F/1.4. Egyetért-e a testület azzal, hogy a találmányértékesítésben szerepet nem játszó, nem használt szabadalmakra nem lehet fedési hányadot elszámolni, nem lehet csökkenteni a fedési hányadot azért, mert a vásárolt intermediert több lépésben állítják elő, de az alperesi cégben csak két lépésben történik a szintézis?

A testület egyetért a feltett kérdésben szereplő véleménnyel, és utal a törvényszék által feltett 1.5. kérdés kapcsán adott válaszára.

F/1.5. Egyetért-e a testület azzal, hogy amennyiben

F/1.5.1. az alperes amerikai partnere, a [cég2] által 2016-ban az USA-ban forgalomba hozott rosuvastatin kalcium termékben a rosuvastatin kalcium-só hatóanyag a 8. sz. szabadalom szerinti gyártási eljárással került előállításra, mert a [cég2] a hatóanyagot a [cég4] alapszabadalmában leírt gyártási eljárásához képest eltérő, független gyártási eljárással kellett, hogy

előállítsa, és erre a célra az alperes 8. sz. szabadalmában ismertetett találmány szerinti eljárást vette igénybe, továbbá

F/1.5.2. amennyiben a peradatok alapján megállapítható az is, hogy a rosuvastatin kalciumsó hatóanyagú termék forgalomba hozatalára annak köszönhetően kerülhetett sor, hogy az alperes az A/19 alatt csatolt 2013. március 25-i egyezség szerint vállalásának megfelelően mellőzte a rosuvastatin cinkso hatóanyag USA-beli forgalmazási célú gyártását 2016. május 2-áig, és

F/1.5.3. a mellőzött rosuvastatin cinkso tekintetében a hatóanyag előállítása egyébként a perbeli 2. és 4. sz. szabadalom szerinti találmányok alkalmazásával történt volna, úgy az Szt. 13. § (2) bekezdés a) pont második fordulata és a 13. § (2) bekezdés b) pontja alapján indokolt a rosuvastatin cinkre vonatkozó mellőzött 1., 2. és 4. sz. szabadalom, valamint a hasznosításra engedélyezett 8. sz. szabadalom fedési hányadát az amerikai találmányértékesítés szempontjából egyenlőnek tekinteni?

A testület egyetért a feltett kérdésben szereplő véleménnyel, és utal a törvényszék által feltett 1.5. kérdés kapcsán adott válaszára.

F/2.8. Az alperes újítási és iparjogvédelmi szabályzatának értelmezését illetően adjon választ a testület arra, hogy az újítási és iparjogvédelmi szabályzat 58. pontja folytán alkalmazandó 27. pontja értelmében az alperes mint munkáltató, illetve az általa kijelölt, a szakvéleményt készítő és elbíráló személyek feladata volt-e az alperesnél a munkavállaló feltalálókát megillető találmányi díjak kalkulációja során a fedési hányad meghatározása, amennyiben pedig az alperes, illetve az általa kijelölt hivatkozott személyek fedési hányadot nem határoztak meg, mint a peradatok szerint a perbeli esetben, akkor a fedési hányadot a munkavállaló feltalálókát megillető találmányi díjak meghatározásakor a találmány értékesítéséből befolyt bevétel összege 100%-nak kell-e tekinteni!

A testület utal az F/1.1. kérdésre adott válaszára, miszerint eltérő megállapodás hiányában a fedési hányadot 100%-nak (vagy másként 1-nek) kell tekinteni azzal, hogy amennyiben a gyártási folyamat során know-how/újítás is hasznosításra került, a fedési hányad az iparági vegyes licenciáknál bevett gyakorlatból adódóan 0,75 vagy másként 75% (a törvényszék által feltett 1.5. kérdésre adott válasszal is összhangban).

F/2.9. Az alperes által a rosuvastatin cink találmányok értékesítésével elért gazdasági előny szempontjából az F/8 alatti újítási és iparjogvédelmi szabályzat és az F/6 alatti találmányi díjszerződések alapján meg lehet-e erősíteni, hogy az alperes által értékesített találmányok együttes fedési hányada az amerikai találmányértékesítés tekintetében 100%?

A testület e kérdés megválaszolásakor utal az előző (F/2.8.) kérdés kapcsán adott válaszára azzal, hogy a találmányi díjszerződésben foglaltaknak az F/1.1. kérdésre adott válaszban foglalt okoknál fogva nincs jelentősége.

A/2.1. Állapítsa meg a szakértő – külön a [termék1] és külön a [termék2] gyógyszerkészítményeknél – az alperes gyártási eljárása (a magyarországi törzskönyvezéshez kapcsolódó DMF) alapján, hogy a 2. szabadalomnak (E***; Rozuvasztatin-cink só I. kristályformája)

mennyi a fedési hányada (TSZ 27.) (0 és 1 közötti érték) a találmányi szabályzat (TSZ) (F/8) 66. pontban foglalt szempontok figyelembevételével! A fedési hányad fogalmát a TSZ 27. pontja határozza meg.

A fedési hányad meghatározásához szükségszerű az adott termék, jelen esetben a [termék1] és a [termék2] gyógyszerkészítmények tekintetében meghatározni, hogy azokban mely szabadalom, illetve szabadalmak, továbbá know-how [beleértve az újítás(oka)t is] hasznosul(nak).

Ennek meghatározása azonban – részben a DMF hozzáférhetőségének hiánya miatt – túlmutat a testület rendelkezésére álló információkból levonható következtetéseken.

A testület számára hozzáférhető dokumentumok alapján mindössze az állapítható meg az újítások alkalmazásának tekintetében, hogy a rosuvastatin TBA-só termékre vonatkozó műveleti utasítás tartalmazza mind a ***, mind pedig a *** naplószerű gyártási ismeretként hivatkozott újítást.

A teljes DMF-dokumentációhoz való hozzáférés hiánya miatt azonban a testület nem tud abban a kérdésben állást foglalni, hogy ez a műveleti utasítás részét képezi-e a magyarországi engedélyezett gyártási eljárásnak, és valóban eszerint valósul-e meg a konkrét gyártás. Ennek megállapítása túlmutat jelen szakvélemény keretein.

A testület álláspontja szerint, amennyiben a gyártási eljárás valóban tartalmaz know-how-t (újítást) is, akkor a gyártási eljárás során a hasznosított szabadalmak összesített fedési hányada – amennyiben a felek más értéket nem tudnak igazolni – 0,75-nek tekinthető. Abban az esetben, ha a gyártási eljárás know-how-t (újítást) nem foglal magában, a hasznosított szabadalmak összesített fedési hányada 1 lenne. Ez minden esetben egyenlően oszlik meg a hasznosított szabadalmak között azok száma szerint figyelemmel a felek között létrejött megállapodásra (vö. a törvényszék által feltett 1.5. kérdésre adott válasszal).

Fenti érvelés a két hatóanyagot tartalmazó [termék2] gyógyszerkészítmény esetén a felperes és az alperes azonos véleményével egyező módon azzal egészül ki, hogy a mindenkori fedési hányad a két hatóanyag alkalmazása miatt, mivel csak az egyik hatóanyag gyártása tekintetében érvényes, a kombinációs termék esetében a fentiek alapján kiszámolt értéknek a fele lesz.

*A/2.1. második rész: Állapítsa meg a szakértő, hogy a rosuvastatin cinksóra vonatkozó szabadalom (HU ***, ún. 1. szabadalom), és a 2. szabadalom (E***; rosuvastatin-cink só I. kristályformája) egymáshoz képest milyen arányban járult hozzá a teljes értékteremtő folyamathoz!*

Kérjük, hogy a szakértő ellenőrizze a fedési hányadnak az ellenkérelem (2020. május 6.) 3.3.2. pontjában bemutatott meghatározását, figyelemmel arra, hogy

- *az alperes a gyógyszergyártási folyamatban a hatóanyag-szabadalmak mellett a hatóanyag gyártására vonatkozó know-how-t (védett ismeret) is hasznosítja (a TSZ-ben „újítási javaslatként” meghatározott, az A/7 mellékletben szereplő*** és *** naplószerű gyártási ismeret hasznosítása),*

- a rozuvasztatin 10+ lépéses szintézisében a szabadalommal védett lépések is jelentős ráfordítással járnak, és csak a legutolsó lépés a cink-só előállítása (vö. 1. szabadalom), és ezt követi a Form(I) polimorf előállítása.

A testület hivatkozik az F/1.1. kérdés kapcsán kifejtett álláspontjára. A kérdésben szereplő know-how-ra való tekintettel a szakvéleményben hivatkozott cikkben foglaltakkal összhangban – a szabadalmak összesített fedési hányadát 0,75 értékben állapítja meg, amely érték a fentiekben kifejtettek okán egyenlően oszlik meg a termék gyártása során hasznosított szabadalmak között a teljes értékteremtő folyamat tekintetében.

A kérdésben hivatkozott 10+ lépéses szintézis annyiban veendő figyelembe, hogy a fedési hányad kiszámításakor a cink-só előállítását megelőző lépésekben hasznosított szabadalmakat is figyelembe kell venni a 0,75 fedési hányad szabadalmankénti egyenlő arányban történő felosztásakor.

A/2.3. Állapítsa meg a szakértő, hogy a lajstromozási eljárásban a SZTNH által kiadott írásos véleményben (P***/*), továbbá a P***/*, P***/* és P***/* sz. végzésben (A/15/1, A/15/2, és A/15/3) a találmány oltalomképességére vonatkozó megállapításokra vonatkozóan az alperes szabadalomjogi szempontból szakszerű nyilatkozatokat tett nyilatkozataiban, és az oltalomszerzés érdekében szükséges volt, hogy alperes korlátozza a bejelentését a *** lsz. alatt megadott oltalmi körre!

A P*** szabadalmi bejelentés bejelentéskori 1. igénypontja rosuvastatin TBA-só előállítására vonatkozott, előnyösen szilárd kristályos morfológiájú rosuvastatin metil-, etil- vagy terc-butil-észterből kiindulva.

A 2. igénypont kristályos Form II rosuvastatin TBA-só előállítására vonatkozott rosuvastatin metil-, etil- vagy terc-butil-észterből kiindulva, a (IIb) képletű rosuvastatin etil-észter kristályos Form II módosulatának mint előnyös kiindulási anyagnak a megnevezésével, továbbá a reakció bizonyos paramétereinek definiálásával. A 3. igénypont amorf rosuvastatin TBA-só előállítására vonatkozott az eljárás főbb jellemzőinek megadásával. A 4–8. igénypont az amorf, valamint a Form II kristályos rosuvastatin TBA-sóra vonatkozott. A 9–10. igénypont az 1–3. igénypont bármelyike szerinti eljárással kapott rosuvastatin TBA-só felhasználására vonatkozott rosuvastatin kalcium (2:1) vagy rosuvastatin cink (2:1) előállítására. A 11–15. igénypont a (IIa) képletű kristályos Form II rosuvastatin metil-észterre, valamint annak (IIa) képletű Form I, vagy nem kristályos, adott esetben olajállagú rosuvastatin metilészterből történő előállítására vonatkozott. Hasonlóképpen a 16–20. igénypont a (IIb) képletű kristályos Form II rosuvastatin etil-észterre, valamint annak (IIb) képletű Form I, vagy nem kristályos, adott esetben olajállagú rosuvastatin etil-észterből történő előállítására vonatkozott. A 21., ill. 22. igénypont a korábbi igénypontokban definiált (IIa) képletű kristályos Form II rosuvastatin metil-észter, illetve a (IIb) képletű kristályos Form II rosuvastatin etil-észter felhasználására vonatkozott (III) képletű rosuvastatin TBA-só előállítására. A 23. és a 24. igénypont az amorf és a kristályos rosuvastatin TBA-só mint anali-

tikai összehasonlító anyag felhasználását oltalmazta rosuvastatin TBA-só röntgenkrisztallográfiai vizsgálatára.

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: hivatal) erre az igénypontosorozatra végezte el az újdonságkutatást, amelynek alapján kiadta a P***/* sorszámú írásos vélemény-nyel kiegészített újdonságkutatási jelentést. Ebben a hivatal nem ismerte el az 1., 2. és 9. igénypont újdonságát – és ezáltal feltalálói tevékenységét – a D1 dokumentumra (US*****) hivatkozva, valamint szintén megkérdőjelezte a 23–24. igénypont feltalálói tevékenységét, mivel azok az amorf és kristályos rosuvastatin TBA-só analitikai referenciaként történő felhasználására vonatkoztak, amely alkalmazás a hivatal álláspontja szerint a szakember kötele tudásához tartozik.

Az alperes az írásos vélemény nyomán sem nyilatkozatot, sem igényponti módosításokat nem nyújtott be.

Az érdemi vizsgálati szakaszban a P***/* ügyiratszámú végzésében a hivatal továbbra sem ismerte el az újdonságot az 1. igénypont tekintetében a D1 dokumentum 4. példájára hivatkozva, amely rosuvastatin TBA-só előállítását ismerteti rosuvastatin *terc*-butil-észter kiindulási anyagból, az 1. igénypont szerinti eljárással. A hivatal nem ismerte el továbbá a feltalálói tevékenységet a 3–8. igénypont szerinti amorf, illetve Form II kristálmódosulatú rosuvastatin TBA-sóira és azok előállítására vonatkozóan. Bár a hivatali végzés nem tért ki explicit módon ezen igénypontok tekintetében a kiindulási észterek mibenlétére, azonban mivel a D1 dokumentum 4. példájára hivatkozva vitatja az igénypontok feltalálóságát, nagy valószínűséggel a kifogás kizárólag a rosuvastatin *terc*-butil-észteréből kiinduló eljárást érintette. Szintén nem ismerte el a hivatal a 9. és 10. igénypont (rosuvastatin kalciumsó előállítása TBA-sóból) tekintetében a feltalálói tevékenység meglétét a D1 dokumentum 13. példájában ismertetett eljárásra és termékre hivatkozva.

A hivatal ugyanakkor az igényelt rosuvastatin metil- és etil-észterek kapcsán pozitívan nyilatkozott az újdonság és a feltalálói tevékenység meglétének tekintetében.

2015. július 2-án benyújtott igénypontosorozatában az alperes az újdonság helyreállítása érdekében az 1. igénypontbeli eljárását akképpen korlátozta, hogy a kiindulási rosuvastatin metil-, etil- vagy *terc*-butil-észter morfológiáját szilárd kristályként definiálta. Nyilatkozatában a feltalálói tevékenység alátámasztására előadta, hogy a kiindulási anyag minősége a képződő TBA-só tisztaságát „jelentős mértékben” befolyásolja.

Nyilatkozatában nem említette, de a 2. igénypontot akként módosította az alperes, hogy kiindulási anyagként egyedül a korábbi igénypontosorozatban előnyösként megnevezett (IIb) képletű rosuvastatin etil-észter kristályos Form II-t jelölte meg, ugyanakkor termékigénypontként továbbra is szerepelt a kristályos Form II rosuvastatin metil-észter és a kristályos Form II rosuvastatin etil-észter.

P***/* ügyiratszámú végzésében a hivatal változatlanul vitatta az 1. igénypont újdonságát a D1 4. példájára hivatkozva, ugyanakkor a módosított 2. igénypont tekintetében mind az újdonság, mind a feltalálói tevékenység megléte kapcsán pozitívan nyilatkozott.

A hivatali végzés a találmány összefoglalásakor megjegyezte, hogy „a bejelentő kedvező tulajdonságú intermedier polimorfok szintézisével érte el célját”, amikor előnyösebb eljárást dolgozott ki rosuvastatin kalcium sójának kidolgozására. Ez az utalás nyilvánvalóan az előző P1000637/18 számú végzés azon mondataira utal, amelyek szerint: „A jelen bejelentés 11–22. igénypontjai stabil, kristályos formájú rosuvastatin metil- és etil-észterekre, azok előállítására és felhasználására vonatkoznak. Az említett intermedierek előnyös tulajdonságai a bejelentésben megfelelően fel vannak tárva.”

2016. június 1-jén benyújtott módosított igénypontosorozatban a korábbi 1. igénypont törsre kerül, az alperes a korábbi 2. – kizárólag (IIb) képletű rosuvastatin etil-észter kristályos Form II módosulatból kiinduló eljárást oltalmazó – igénypontot számozta át 1. igényponttá, ezenkívül pedig csak a rosuvastatin etil-észter kristályos Form II módosulatra vonatkozó termékigénypontokat tartotta meg, a többi (így a Form II kristályos metil-észterre és az amorf, illetve kristályos rosuvastatin TBA-sóra vonatkozóakat is) törölte.

A bejelentés oltalmi körét az előzőeket követő levelezés már nem érintette.

A felperes kérdésében említett P^{***}/^{*} sorszámú hivatali végzés már elismerte az előző felhívásra az alperes által benyújtott módosított (szűkített) igénypontok tekintetében mind az újdonságot, mind pedig a feltalálói tevékenység meglétét, ugyanakkor az igénypontok egyértelműségével kapcsolatban emelt kifogásokat: egyrészt az eljárási igénypontokban szereplő lépések pontosítását kérte, másrészt pedig úgy találta, hogy a kristályos Form II rosuvastatin etil-észter jellemzésére szolgáló, a röntgendiffraktogramból az igénypontban az azonosítás céljára megadott csúcsok száma nem elegendő a termék egyértelmű jellemzéséhez. Az alperes a válaszként (2019. január 07-én) benyújtott igénypontosorozatban javította a hivatal által kifogásolt egyértelműségi problémákat, ezáltal pedig megnyílt az út a szabadalom megadása előtt.

A testület álláspontja szerint az alperes a nyilatkozatai alapján szabadalomjogi értelemben okszerűen járt el, nyilatkozataival igyekezett elhárítani a hivatal által emelt kifogásokat, a főbb oltalmazhatósági kifogások (újdonság, illetve feltalálói tevékenység) tekintetében már a második hivatali felhívást követően tisztázta a helyzetet.

A testület abban a kérdésben nem tud állást foglalni, hogy az alperesi nyilatkozatok milyen – esetleg gazdasági vagy egyéb, számára releváns – körülmények figyelembevételével születtek, és mi indokolta az oltalmi körnek – az újdonságkutatásban és a felhívásokban vázolt kifogásokon túlmutató – korlátozását.

A szabadalmi igénypontok módosítására és a módosítások mikéntjére nincs semmilyen „előírás”, a bejelentő az oltalmi kört mindenkor a saját érdekei mentén, szabadon módosíthatja az eredetileg benyújtott szabadalmi bejelentés keretein belül.

E kérdés kapcsán a testület rá kíván mutatni arra, hogy – különösen a gyógyszeripari találmányok esetén – bevett gyakorlat, hogy a szabadalmi bejelentést jóval hamarabb megteszik a bejelentők, mint ahogyan pontosan ismeretes lenne számukra, hogy a bejelentett műszaki megoldások közül melyik lesz az, amelyik végül valóban hasznosításra kerül. Ek-

ként tehát az is bevett gyakorlat, hogy utóbb, a szabadalom megadására irányuló eljárás során módosítják és alakítják az oltalmi kört az akkor már körvonalazódó piacra lépési lehetőségek tudatában akár úgy is, hogy a különböző országokban/régiókban, ahol szabadalmat akarnak szerezni, eltérő oltalmi körrel kerül megadásra a szabadalom. Önmagában az oltalmi körnek a szabadalom megadási eljárás során történő szűkítéséből nem lehet vélelmezni a bejelentőnek a szolgálati találmány feltalálójával szembeni rosszhiszemű eljárást.

Fenti megállapítások mellett a testület ugyanakkor úgy látja, hogy kizárólag az oltalom-szerzés érdekében nem volt feltétlenül szükséges, hogy az alperes a bejelentését a HU*** lajstromszám alatt megadott oltalmi körre korlátozza. Magával a metil-észterrel, és az abból kiinduló reakcióttal kapcsolatban a hivatal kifogást nem emelt. A hivatal az 1. igénypont egésze vonatkozásában tett szabadalomjogi kifogást, azt azonban a D1 dokumentum 4. példájára alapozva tette, amely az abban foglalt rosuvastatin *terc*-butil-észterből kiinduló reakció révén volt újdonságrontó az 1. igénypontra nézve. A bejelentésben szereplő kitanítás alapján elvileg – annak ellenére, hogy kizárólag metil-észterből történő előállításra, illetve csak metil-észterből és etil-észterből kiinduló előállításra vonatkozó igénypont az eredeti bejelentésben nem szerepelt – lehetőség lett volna az oltalmi kör kisebb mértékű szűkítésére is, erre viszont alperes a rendelkezésre álló dokumentumok alapján kísérletet nem tett.

A törvényszék által feltett kérdésekre adott válaszok

1.5. Feltételezve azt, hogy a rosuvastatin cinksó gyártása a 4. szabadalom hasznosításával történik, állapítsa meg, hogy a végterméket eredményező gyártás teljes műszaki folyamatában – azt 100 %-nak tekintve – hány %-ban járul hozzá a termékben megtestesülő érték teremtéséhez a 2. és a hány %-ban a 4. szabadalom hasznosítása! A kérdés megválaszolása keretében válaszoljon az alperes által a 62. sz. beadvány 2.1. pontjában, valamint a felperes által a 64. sz. beadvány 1.1–5. valamint a 2.8–9. pontjában feleltetett kérdésekre is!

A testület álláspontja szerint amennyiben egy szabadalom hasznosításra kerül egy termékben, kijelenthető, hogy a szabadalom hasznosítására alapvetően szükség volt a termék létrehozásánál, anélkül ugyanis az adott termék nem vagy nem úgy lett volna létrehozható, ahogy a szabadalom hasznosításával. Azaz a termékben megtestesülő érték megteremtéséhez a hasznosított szabadalom hozzájárult. Ha egy termékben több szabadalom hasznosítása valósul meg, úgy a szabadalmak együttesen járulnak hozzá az értékteremtéshez.

Ez az állítás minden licenciába adott szabadalomra is érvényes. A feltett kérdés alapján a rosuvastatin cinksó gyártása során alapvetően két szabadalom (a 2. és 4. szabadalom) hasznosításáról, illetve ezeknek a rosuvastatin cinksó termék létrehozásában játszott szerepéről és/vagy arányáról van szó.

A testület álláspontja szerint e két szabadalom között az értékteremtő képesség tekintetében különbség azonban nem tehető, mivel mindkettő nélkülözhetetlen eleme volt a termék, azaz a rosuvastatin cinksó létrehozásának. A termék – iparjogvédelmi szempontból tekin-

tett – létrehozásának tehát mindkét szabadalom egyenként szükséges, de nem elégséges feltétele volt. Ezt a „nélkülözhetetlenséget” ugyanakkor nem indokolt egymás viszonyában, azaz alá- vagy fölérendeltséggel kifejezni, ezek mellérendelt szerepe emelendő ki, vagyis bármelyik szabadalom hasznosításának mellőzése a teljes értékteremtő folyamatot lehetetlenítené el.

A testület megítélése szerint ugyanezt a mellérendelt szerepet kell érvényesíteni az adott licencszerződésben esetlegesen szereplő többi szabadalom tekintetében is (jelen esetben az 1. szabadalomra, melyben a felperes nem feltaláló).

Ilyenformán sem az a felperesi érvelés, miszerint az 1. sz. termékszabadalomban foglalt megoldás kifejlesztése lényegesen kisebb kreativitást és munkamennyiséget igényelt, mint a megfelelő kristályforma, illetve termék megfelelő gyártásához – azaz a gyógyszerként történő értékesítéshez – szükséges eljárás kifejlesztése, sem az az alperesi érvelés, miszerint az 1. szabadalom és a 2. szabadalom egymáshoz való viszonyát azok találmányi szintje (mennyire volt jelentős és meglepő felismerés a találmányi alapgondolat), oltalmi köre és piaci sikert befolyásoló hatása határozza meg a szabadalmak megtestesülési arányát a végtermékben, nem fogadható el. Ezek a felperesi és alperesi érvelések pusztá spekuláción alapulnak, nélkülözik az előnyök-hátrányok számszerűsítését.

A testület álláspontja szerint a szóban forgó szabadalmak mindegyike egy konkrét (adott esetben iparjogvédelmi megfontolásokból kiinduló) műszaki probléma megoldására irányult, ugyanakkor – az egyes szabadalmakban megtestesülő műszaki megoldások egyedi értékét nem vitatva – megállapítható, hogy egyik szabadalom által védett megoldás sem nevezhető olyan úttörő jellegű megoldásnak, mint pl. egy teljesen új hatóanyagcsoport kifejlesztése egy új terápiás területen. Az ilyen úttörő jellegű találmányok esetén indokolt lehet a szabadalmak súlya szerinti különbségtétel (hiszen adott esetben valóban nagyobb lehet az új hatóanyagcsoportot oltalmazó szabadalom értékteremtő képessége, mint egy, a hatóanyag formulázására vonatkozó), de a jelen per nem ilyen jellegű találmányok tárgyában folyik.

A testület véleménye szerint nincs továbbá gyakorlat sem az ilyen viszonyok számszerűsítésének szabályaira.

Fentiekben kifejtettek következtében az egyazon licencszerződésben szereplő szabadalmak fedési hányadát – amennyiben más körülmény ettől való eltérést kifejezetten nem támaszt alá – egyenlően indokolt meghatározni.

Ehelyütt a testület rá kíván mutatni arra, hogy a szabadalmak (egymással azonos) fedési hányadai összegének a know-how csaknem minden esetben szükségeszerű hasznosítására való tekintettel nem kell kitennie az 1-et. A testület – elfogadva a perben A/27 alatt csatolt magánszakértői véleményben foglaltakat, mely magánszakértői vélemény elkészítésére az alperes kérte fel a törvényszék engedélyével – hivatkozik a szakvélemény által hivatkozott cikkekre, amely szerint gyógyszerkészítmények (2834 SIC kód) esetén átlagosan 25% esik a know-how(k)-ra, és 75% oszlik el a licencben hasznosított szabadalmak közt. Ez jelen hely-

zetben – amennyiben 3 szabadalom (1., 2. és 4. számú) hasznosításával számolunk – 0,25-ös (másként 25%) fedési hányadot jelent az egyes szabadalmakra vetítve.

1.6. Feltételezve azt, hogy a rosuvastatin kalciumsó gyártása a 8. szabadalom hasznosításával történik a [cég2-nél], állapítsa meg, hogy (amennyiben meghatározható) a végterméket eredményező gyártás teljes műszaki folyamatában – azt 100%-nak tekintve – hány %-ban járul hozzá a termékben megtestesülő érték teremtéséhez a 2., és a hány %-ban a 8. szabadalom hasznosítása! A kérdés megválaszolása keretében térjen ki a feleknek az előző pontban felsorolt kérdéseinek megválaszolására is!

Amennyiben know-how átadása nem történt, a hasznosított szabadalmak összesített fedési hányada 100%, azaz a termékben megtestesülő érték megteremtéséhez a végterméket eredményező gyártás teljes műszaki folyamatában – azt 100%-nak tekintve – a hasznosított szabadalmak hozzájárulása 100%, amely a hasznosított szabadalmak között – a korábban már kifejtettek miatt – egyenlő arányban oszlik meg. Amennyiben know-how-átadás is történt, ez a %-os arány 75%-ra csökken, összhangban az előző 1.5. kérdésre adott válasszal.

*A HU*** szabadalom korlátozásához és az EP***A1 szabadalmi bejelentésről való lemondáshoz*

1.7. Volt-e szabadalmi jogi akadály a P*** szabadalmi bejelentés eredeti – a rosuvastatin TBA-só rosuvastatin metilészterből kiinduló eljárással való előállítására is kiterjedő – oltalmi körrel való magadásának? Ha igen, mi volt ez az akadály, és ez indokolta-e a bejelentésnek az etilészterből kiinduló gyártásra való korlátozását? A szakértő a kérdést az alperes által A/15 alatt csatolt SZTNH-végzések és a felperes által F/5/4/2, illetve F/5/4/2/2 alatt csatolt EP*** lajstromszámú európai szabadalmi bejelentésre vonatkozó iratok, valamint az F/5/4/4 alatt csatolt US*** lajstromszámú amerikai szabadalom tanulmányozása alapján válaszolja meg! A szakértő legyen figyelemmel az A/15/1 alatti végzés 3. oldal 1. bekezdésében, továbbá az A/15/2 alatt csatolt végzés 3. oldal 3. pont 2. és 4. bekezdéseiben foglaltakra! A kérdés megválaszolása keretében reagáljon az alperes által a 62. sz. beadvány 2.3. pontjában, valamint a felperes által a 64. sz. beadvány 1.1–5. valamint a 2.8–9. pontjában feltett kérdésekre is!

A kérdés megválaszolásakor a testület vissza kíván utalni az A/2.3. kérdésre adott részletes elemző válaszára az SZTNH előtti cselekmények tekintetében.

Az ott kifejtettek tükrében a testület úgy látja, hogy nem volt szabadalmi jogi akadály a P*** szabadalmi bejelentés eredeti – a rosuvastatin TBA-só rosuvastatin metil-észterből kiinduló eljárással való előállítására is kiterjedő – oltalmi körrel való magadásának. A bejelentés bejelentéskori 11–22. igénypontjai stabil, kristályos formájú rosuvastatin metil- és etil-észterekre, azok előállítására és felhasználására vonatkoztak, amely intermedierek előnyös tulajdonságai a bejelentésben megfelelően fel voltak tárva a hivatal megítélése szerint. Mindkét intermedier előállítására és TBA-só előállításában történő alkalmazására is szerepeltek példák a bejelentésben, igaz az etil-észter túlsúlyával. A rendelkezésre álló iratok

alapján a magyarországi eljárásban nem látható olyan ok, amely a *terc*-butil-észterből kiinduló eljárásról való lemondáson túl a metil-észterről és az azon keresztül történő TBA-só-előállításról való lemondást indokolta volna.

Az A/2.3. kérdésre adott választ kiegészítendő és a törvényszék kérdésére is reflektálva a testület álláspontja szerint szabadalmi jogilag nem indokolható, hogy valóban szükség lett volna az alperes szempontjából az oltalmi kör ilyen mértékű szűkítésére, hiszen a metil-észterrel mint (kristályos) termékkel, valamint az abból kiinduló reakcióúttal kapcsolatban a hivatal kifogást nem emelt. A hivatal az 1. igénypont egészére vonatkoztatva tett szabadalmi jogi kifogást, ezt azonban a D1 dokumentum 4. példájára alapozva tette, amely rosuvastatin *terc*-butil-észterből kiinduló reakciója révén volt újdonságrontó az eredeti 1. igénypontra nézve. A bejelentésben szereplő kitanítás alapján elvileg – annak ellenére, hogy kizárólag metil-észterből történő előállításra, illetve csak metil-észterből és etil-észterből kiinduló előállításra vonatkozó igénypont az eredeti bejelentésben nem szerepelt – lehetőség lett volna az oltalmi kör kisebb mértékű szűkítésére is. Ere azonban alperes a rendelkezésre álló dokumentumok tanúsága szerint kísérletet nem tett.

Az EP*** számú európai szabadalmi bejelentéssel kapcsolatban megállapítható, hogy a megadási eljárás során eljutott abba a fázisba, amikor döntés született a megadásról, és elkészült a megadásra szánt változat. Ebben a változatban a szilárd kristályos rosuvastatin észterből történő rosuvastatin TBA-só előállítást védte az 1. igénypont, ahol a rosuvastatin észter kristályos Form II metil-észter, kristályos Form II etil-észter vagy *terc*-butil-észter közül választott. Ezen eljárás során sem merült tehát fel szabadalmi jogi akadály a metil-észter vonatkozásában.

A US***B2 lajstromszámú USA-beli szabadalom igénypontjai szintén védik mindhárom (metil-, etil- és *terc*-butil) rosuvastatin-észterből kiindulva a rosuvastatin TBA-só előállítását.

*1.8. Megállapítható-e az EP*** lajstromszámú (F/5/4/2/2) európai szabadalmi bejelentésből, hogy az abban ismertetett megoldás kiterjedt a rosuvastatin TBA-só rosuvastatin metilészterből kiinduló eljárással megvalósuló előállítására is? Ha igen, volt-e olyan szabadalmi jogi akadály a találmány szabadalmi oltalmának, ami az alperesnek a teljes szabadalmi bejelentésről való lemondását indokolja?*

Ahogy az 1.7. számú kérdésre adott válaszában már kifejtette a testület, az EP*** számú európai szabadalmi bejelentés a megadási eljárás során eljutott abba a fázisba, amikor döntés született a megadásról. A megadásra szánt változat szerinti 1. igénypont a szilárd kristályos rosuvastatin észterből történő rosuvastatin TBA-só-előállítást védte, ahol a rosuvastatin észter kristályos Form II metil-, kristályos Form II etil- vagy *terc*-butil-észter közül választott, vagyis a bejelentés védte a rosuvastatin TBA-sónak rosuvastatin metil-észterből kiinduló eljárással megvalósuló előállítását.

Az EPO 2018. április 11-én kelt, az alperes képviselőjének címzett leveléből az olvasható ki, hogy a szabadalom megadására a megadási díj befizetésének hiánya és az igénypontoknak a további két hivatalos nyelvre történő fordítása benyújtásának elmaradása okán nem

került sor, vagyis adminisztratív jellegű cselekmények elmulasztása miatt nem vált megadott szabadalommal a bejelentés.

Fentiek alapján megállapítható, hogy az EP*** lajstromszámú európai szabadalmi bejelentés megadásra előkészített változatában ismertetett megoldás kiterjedt a rosuvastatin TBA-só rosuvastatin metil-észterből – konkrétan annak kristályos Form II módosulatából – kiinduló eljárással megvalósuló előállítására is. Miután a megadás kérdésében már döntött az EPO, az Iparjogvédelmi Szakértői Testület álláspontja szerint nem volt olyan szabadalmi jogi akadály a találmány szabadalmi oltalmának, ami az alperesnek a teljes szabadalmi bejelentésről való lemondását indokolta.

A testület végül meg kívánja jegyezni, hogy figyelemmel arra a tényre, hogy a törvényszék a testületet az 1.1., 1.2., 1.3. és az 1.4. számú kérdés megválaszolása alól felmentette, egyéb kérdések kapcsán pedig a testület a megfelelő szakértelemmel rendelkezik, nem vált szükségessé az eredeti kirendelő végzésben hivatkozott igazságügyi vegyész szakértő társszakértőkénti bevonására az eljárásba.

Dr. Németh Gábor, az eljáró tanács elnöke
Prohászkané Németh Ildikó, az eljáró tanács előadó tagja
Dr. Mikló Katalin, az eljáró tanács szavazó tagja

Összeállította: dr. Cserhádi-Füzesi Krisztina

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

SZAKIRODALMI MŰ ÉS JOGTULAJDONÁNAK SZAKÉRTŐI VIZSGÁLATA

SZJSZT-06/2022

I. A megkereső törvényszék által feltett kérdések

1. Az irat, illetve a „Felsőoktatási tanulmányokat finanszírozó megtakarítási program” megnevezésű dokumentum szakirodalmi műnek minősülő szerzői mű-e?
2. Igazolható, megállapítható-e, hogy az alperes 62%-os mértékű tulajdonát képezi jelenleg, illetve 2014. szeptember 1-jén az alperes 62%-os mértékű tulajdonát képezte a „Felsőoktatási tanulmányokat finanszírozó megtakarítási program” megnevezésű mű?

II. Az eljáró tanács szakértői véleménye

1. Jogsabályi háttér

A Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről szóló 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet 8. § (1) bekezdése szerint „a Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást”, az eljáró tanács a törvényszék megkeresése és a rendelkezésre bocsátott per iratainak áttekintése alapján hozta meg a jelen szakvéleményét.

1.1. A szerzői mű sajátosságai

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) 1. § (1) és (3) bekezdései alapján szerzői mű minden olyan, az irodalom, a tudomány és a művészet területére eső alkotás, amely rendelkezik a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni és eredeti kifejezésmóddal. „A (szerzői) alkotás és a (szerzői) mű szinonimák azt jelzik, hogy nem a szellemi tevékenységet, hanem annak eredményét, a művet védi a törvény”,¹ amennyiben az megfelel a fogalomba foglalt két konjunktív feltételnek: az irodalom, a tudomány vagy a művészet területére esik, és a szerzőre jellemző egyéni és eredeti jellegű a kifejezésmódja. Az Szt. 1. § (2) bekezdése példálózó felsorolásban rögzíti a leggyakrabban előforduló műtípusokat, és a bekezdés a) pontja szerint az irodalmi művek, ezen belül pedig a tudományos vagy szakirodalmi művek is idetartoznak.

¹ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, p. 86.

A kifejezőmód egyénisége kapcsán a Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) több szakvéleménye is követi azt az egységes szakértői álláspontot, hogy a szerzői művé váláshoz „elegendő az, hogy a műben az egyéni jelleg valamilyen minimuma megnyilvánuljon, azaz ne legyen teljesen meghatározva a körülmények vagy az alkalmazott eszközök által; legyen legalább minimális tere a különböző megoldások közötti emberi választásnak”.² „A feladatból adódó, nyilvánvaló vagy közhelyszerű megoldás nem elegendő.”³ A művé váláshoz szükséges egyéni kifejezőmód tehát a szerző azon szellemi képességén múlik, hogy az adott tartalmat milyen gondolati struktúrába foglaltan közli, a saját egyéniségének jellemzői, sajátosságai megmutatkoznak-e az adott alkotáson. Az eredetiség feltétele pedig végsősorban annak a követelménynek való megfelelés, hogy az adott alkotás ne legyen egy már létező mű szolgai másolata.

A szerzői mű kategóriájába tartozó, eltérő műfajú alkotások esetében a szerző tere, lehetősége az egyéni és eredeti kifejezőmód elérésére, megvalósítására különböző. Ami viszont közös mindenféle alkotás szerzői jogi megítélésében, hogy a szerzői művé „nyilvánítás” nem köthető „mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőkhöz vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értéktételhez”, a védelem tehát nem tehető ezekről függővé az Sztj. 1. § (3) bekezdése szerint.

Vannak viszont olyan kivételek, amelyeket az Sztj. kifejezetten, okkal kivesz a szerzői jogi védelem alól, meghúzva ezzel a szerzői jog tárgyi hatályának határát. Az Sztj. 1. § (6) bekezdése szerint „*valamely ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai művelet nem lehet tárgya a szerzői jogi védelemnek*”, hiszen ezek olyan „építőelemek”, amelyek a későbbiekben akár több mű alapjai lehetnek, de kifejezőmódjukban még nem tud megjelenni a szerzőre jellemző egyéni és eredeti jelleg.

1.2. A szerzői jogok keletkezése, a szerzőségi védelem

Amennyiben egy alkotás szerzői műnek minősül, azon a létrehozatala során *ex lege* keletkeznek a szerzőt megillető szerzői – személyhez fűződő és vagyoni – jogok. Az Sztj. 9. § (1) bekezdésébe foglalt szabályának lényege, „hogy a szerzői jogi védelmet keletkeztető jogi tény a mű létrejötte. Ez másfelől azt jelenti, hogy a védelemnek semmilyen formális követelmény teljesítése (például nyilvántartásba vétel, a hétköznapi nyelvhasználat: 'levédetés') nem feltétele. A művek önkéntes letétele vagy letétel nélküli nyilvántartásba vétele kizárólag azt a célt szolgálja, hogy a mű meglétét és tartalmát bizonyítsa.”⁴

Szerzővé tehát az válik, aki egyéni és eredeti kifejezőmódjával meghatározta a szerzői művet. A szerzőség bizonyítását – jogvita esetekben – a Berni Unió Egyezmény 15. cikkén

² SZJSZT-18/2004; 24/2004; 19/2005.

³ Gyertyánfy: i. m. (1), p. 88.

⁴ Gyertyánfy: i. m. (1), p. 140.

alapuló, az Sztj. 94/B. §-ába foglalt szerzőségi vélelmek segítik. Ez alapján szerzőnek elsődlegesen az tekintendő, aki nevét a művön feltüntette. Amennyiben erre valamilyen oknál fogva nem került sor, az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni, aki a művet sajátjaként a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) által vezetett, közhitelesnek minősülő önkéntes műnyilvántartásba vetette, és ezt az SZTNH által kiállított közokirattal igazolja. A vélelem a lezárt borítékban lévő sértetlen műpéldányhoz és a tanúsítványhoz együttesen fűződik. Azonban a „vélelmek, illetve az azok körében kiállított okiratok természetesen nem keletkeztetnek szerzőséget, csupán jogvita esetére megkönnyítik a jogosultság bizonyítását”.⁵

2. Az eljáró tanács válaszai

2.1. Az irat, illetve a „Felsőoktatási tanulmányokat finanszírozó megtakarítási program” megnevezésű dokumentum szakirodalmi műnek minősülő szerzői mű-e?

Ahogy az eljáró tanács a II.1.1. pontban utalt rá, a szerzői művé válás feltételeként szabott egyéni és eredeti jellegű kifejezőmód az egyes műtípusok esetén eltérő mértéket ölthet, és nem befolyásolja a mű minőségi, mennyiségi, esztétikai vagy színvonalára vonatkozó jellemző.

A szakirodalmi művek körében az egyéni és eredeti jellegű kifejezőmódnak lényeges kereteket, korlátokat szab az adott szakterület ismeretanyaga: olyan adatok, tények, elvek, tételek, módszerek, szokások, amelyeket a szakember szerző kénytelen és köteles figyelembe venni, ám ez csak azt jelenti, hogy az egyéni és eredeti kifejezőmódra nyitva álló mozgástere szűkebb. A szakirodalmi műveket ezért jellemzően funkcionális szerzői műveknek tekintjük, és a szerzői művekkel szemben támasztott egyéni és eredeti jellegű kifejezőmód követelménye ehhez igazodva alacsony.

Mindezt szem előtt tartva az eljáró tanács álláspontja szerint a „Felsőoktatási tanulmányokat finanszírozó megtakarítási program” megnevezésű dokumentum nem minősül szerzői műnek, így szakirodalmi műnek sem.

A dokumentum az „Alapgondolat” című bekezdéssel kezdődik, melyben két mondat erejéig megjelenik a „Felsőoktatási tanulmányokat finanszírozó megtakarítási program” megnevezésű dokumentum háttérében álló *ötlet, elgondolás*. A gondolat megfogalmazása szintaktikai szempontból átlagos, tárgyilagos, a tanúsítványon szereplő kilenc „szerzőtársra” utaló egyéni jelleg nem jelenik meg.

A dokumentum további részét pedig a *módszertan* leírása alkotja. A szöveg megfogalmazása, tagolása, a gondolati szál összefűzése azonban nem éri el a szerzői művé váláshoz szükséges, a szerzőre jellemző egyéni kifejezőmód szintjét. A cél, a megvalósítás módja, a

⁵ Gyertyánfy: i. m. (1), p. 811.

megtakarításra vonatkozó futamidő és díj sajátosságainak, a mű elemeinek praktikus, vázlatyszerű ismertetése nem ugorja meg az ötlet, elgondolás, illetve a módszer szintjét.

Az eljáró tanács az II.1.1. pont utolsó bekezdésében pedig utalt rá, az ötletek, elgondolások és módszerek az Szjt. tárgyi hatályán, így védelmi körén kívül esnek.

Ahogy az alperes jogi képviselője a jegyzőkönyv 2. oldalán kifejtette, a tanúsítványra üzleti titokként, illetve know-how-ként tekintettek, pusztán azért választották az önkéntes műnyilvántartásba bejelentéskor a szakirodalmi mű kategóriát, „mert valamilyen kategóriát a bejelentéshez meg kellett jelölni, és a rendelkezésre álló rovatok közül a szakirodalmi mű megnevezés volt a legközelebb ahhoz, amit tartalmaz a boríték. Üzleti titokként, illetve know-how-ként nem lehetett volna ezt nyilvántartásba venni, mert nincs ilyen rovat a bejelentőlapon.” Ennek pedig az az oka, hogy azok a megoldások, módszerek, ötletek, melyek üzleti titokként vagy know-how-ként védelmet élvezhetnek, nem e minőségükben, hanem csupán abban az esetben illetheti meg őket a szerzői jogi védelem, ha a rögzítésük során alkalmazott megfogalmazás egyéni, eredeti jellegűnek tekinthető.

Tekintettel arra, hogy az SZTNH-nak nem terjed ki a hatásköre valamely alkotás szerzői művé minősítésére, és így feladatát nem képezi a nyilvántartásába önkéntesen bejelentett alkotások szerzői jogi védelemre való alkalmasságának vizsgálata, az „önkéntes műnyilvántartás eljárása útján kiállított tanúsítvány nem alapoz meg szerzői jogi védelmet”,⁶ a bejelentéssel a tanúsítvány nem „vált” szerzői művé, hiszen nem teljesítette azokat, az Szjt. 1. § (1) és (3) bekezdésébe foglalt feltételeket, amik ezt megalapozták volna.

2.2. Igazolható, megállapítható-e, hogy az alperes 62%-os mértékű tulajdonát képezi jelenleg, illetve 2014. szeptember 1-jén az alperes 62%-os mértékű tulajdonát képezte a „Felsőoktatási tanulmányokat finanszírozó megtakarítási program” megnevezésű mű?

Tekintettel arra, hogy az eljáró tanács álláspontja szerint a tanúsítvány nem szerzői mű, ezért arra vonatkozóan az Szjt. 9. § (1) bekezdése szerint nem is éledhetnek fel a szerzők – vagyoni és személyhez fűződő – jogai, nem keletkezik sem szerzőség, sem szerzői jogtulajdon.

Így az eljáró tanács álláspontja szerint – szerzői jogi szempontból – a jogtulajdonra vonatkozó kérdés a tanúsítvány vonatkozásában nem értelmezhető.

*Dr. Lábod Péter Csaba, a tanács elnöke
Dr. Lehóczki Zsófia, a tanács előadó tagja
Érsek Nándor, a tanács szavazó tagja*

* * *

⁶ SZJSZT-30/2006.

SZÁMÍTÓGÉPI PROGRAMALKOTÁS ÉS ADATBÁZIS SZERZŐI JOGI VÉDELME

SZJSZT-07/2022

A megkereső törvényszék által végzésben feltett kérdések

1. Az alperes által létrehozott szoftver – az adatmigráció teljesítéséhez és az adatbázis létrehozásához szükséges számítógépes segédprogramok – az Szjt. 1. § (2) bekezdés c) pontja szerinti egyéni, eredeti jellegű, szerzői jog által védett számítógépi programalkotásnak minősül-e, és ekként megilleti-e szerzői jogi védelem?
2. Az alperes által előállított adatbázis, az alapmigráció (teljes) teljesítése és a pótmigráció (részleges) teljesítése során konvertált és migrált adatok révén létrehozott sajátos, egyéni, eredeti elrendezésű, összeválogatású és szerkesztésű, egyedileg hozzáférhető adatgyűjtemény gyűjteményes műnek minősülő adatbázisnak minősül-e az Szjt. 1. § (2) bekezdés p) pontja, 7. §-a, 60/A. §-a és 61. §-a alapján? Egyéni, eredeti jellegűként minősíthető-e az adatbázis tartalmi elemeinek az összeválogatása, elrendezése és szerkesztése, és így megilleti-e az adatbázist gyűjteményes műként szerzői jogi védelem?
3. Megilleti-e az alperest jogdíj az adatbázis szerzői jogi védettségére tekintettel ezen gyűjteményes szerzői mű felperes általi felhasználási engedély nélkül, jogsértő módon történt felhasználásának esetében az Szjt. 16. § (4) bekezdése alapján?
4. Megilleti-e az alperest jogdíj a szoftver szerzői jogi védettségére tekintettel ezen szerzői mű felperes általi felhasználási engedély nélkül, jogsértő módon történt felhasználásának esetében az Szjt. 16. § (4) bekezdése alapján?
5. A jogsértés Szjt. 94. § (1) bekezdés e) pontja szerinti összeg kiszámítása miként történik az adatbázis és a szoftver esetében? Megegyezik-e ez az összeg az esetleges jogsértő felhasználásból elért áfa nélküli nettó árbevétel a felperes szoftverrel és adatbázissal kapcsolatos közvetlen költségeivel csökkentett összegével?
6. Mi a szerzői jogi jogsértéssel elért esetleges gazdagodás minimuma az adatbázis és a szoftver esetén, amely felperesi nyereség (nettó árbevétel mínusz közvetlen költség) hiányában is fizetendő, valamint a szerzői jogosult alperest az adatbázis és a szoftver felhasználása után megillető szerzői jogdíj összege ekként minősül-e (az alperes 2020. november 16-i viszontkereset-változtatásának 16–23. bekezdésében foglalt számítások alapján)?
7. Milyen módon számítható ki az alperest a szoftver felperes által történt jogsértő felhasználása után megillető, az Szjt. 16. § (4) bekezdésének megfelelő szerzői jogdíj összege?
 - a) Arányos-e és az Szjt. 16. § (4) bekezdésének megfelelő-e a szoftverre 10 millió forint összegű szerzői jogdíj figyelemmel arra, hogy az alap- és pótmigrációhoz szükséges szoftver fejlesztése megtörtént, és annak felhasználási díja a teljes migráció értéke legalább 10%-ának, azaz 12,6 millió forintnak a 80%-a?

- b) Arányos-e és az Szjt. 16. § (4) bekezdésének megfelelő-e az adatbázisra 32 672 160 Ft (béradatadatbázis-migráció) + 19 439 358 Ft (törzsadatadatbázis-migráció), azaz összesen 52 111 518 Ft összegű szerzői jogdíj (az alperes 2021. október 26. napján előterjesztett, 106. sz. beadványának III/11. pontjában bemutatott számítás alapján)?
8. Nyilatkozzon az Iparjogvédelmi Szakértői Testület arra vonatkozóan, hogy
- a) szoftverprogram, adatbázis, specifikáció, felhasználási szerződés, dokumentáció hiányában megállapítható-e a műveknek a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege!
 - b) szerzői jogi védelem alá eső gyűjteményes műnek minősülhet-e olyan adatbázis, amelynek adattartalma létrehozható egy másik megegyező célból (személyzeti és béradatok tárolása) készült adatbázisból!
 - c) adatbázis-védelem alá eső műnek tekinthető-e, melynek feltöltéséhez szükséges adatok megszerzését és ellenőrzését nem az adatbázis szerkesztője végezte!
 - d) amennyiben az adatbázis/szoftver szerzői jogi védelem alatt álló műnek tekintendő, a rendelkezésre álló dokumentumok alapján szerzői jogi jogsértés a felperes részéről megállapítható-e!
 - e) a kizárólagos használatra létrehozott adatbázis és szoftver esetében az írásban megkötött felhasználási szerződés hiányában felhasználási jogsértés megállapítható-e!

A megkereső által végzésben hivatkozott, 144/2. sorszámú alperesi irat I.3. pontjában előterjesztett kérdések

9. A 144/2. sorszámú alperesi irat I.1. szakaszában és az ahhoz tartozó szoftverleírás A/28. számú mellékletében szereplő leírás és szoftverlista alapján a régi vállalatirányítási rendszerből egy új vállalatirányítási rendszerbe történő adatmigráció és adatkonverzió során annak sikeres lebonyolítása érdekében létrehozott, a migráció és a konverzió során a régi rendszerben szereplő historikus adatok új rendszerbe történő betöltésére, a historikus adatok számfejtési eredményének lekérdezésére és összehasonlítására, a régi rendszer és az új rendszer közötti konverzió lebonyolítására szolgáló, az alperes által létrehozott szoftverek, segédprogramok az Szjt. 1. § (2) bekezdés c) pontja szerinti egyéni, eredeti jellegű, szerzői jog által védett programalkotásnak minősülnek-e?
10. Ha a 9. kérdésre a válasz igenlő, megilleti-e az 9. kérdésben szereplő szerzői jogi védelem alá tartozó szoftver szerzői jogosultját jogdíj más személy általi, felhasználási engedély nélkül, jogsértő módon történt felhasználására tekintettel az Szjt. 16. § (4) bekezdése alapján?
11. A 144/2. sorszámú alperesi irat I.2. pontjában szereplő leírás és az ott hivatkozott A/29. alatt csatolt adatbázis-melléklet alapján az ott meghatározott elrendezésű, szerkesztésű, összeválogatású alperesi adatbázis az Szjt. 1. § (2) bekezdés p) pontja, 7. §-a, 60/A §-a és 61. §-a szerinti gyűjteményes műnek minősülő adatbázisnak minősül-e? Egyéni, ere-

deti jellegűként minősíthető-e az ilyen adatbázis tartalmi elemeinek összeválogatása, elrendezése és szerkesztése, és így megilleti-e az ilyen adatbázist gyűjteményes műként szerzői jogi védelem?

12. Ha a 11. kérdésre a válasz igenlő, megilleti-e a 11. kérdés szerinti adatbázis szerkesztőjét jogdíj az ilyen védett adatbázis szerzői jogi védettségére és ezen gyűjteményes szerzői mű más általi, felhasználási engedély nélkül, jogsértő módon történt felhasználására tekintettel jogdíj az Szjt. 16. § (4) bekezdése alapján?
13. Milyen módon számítható ki a jogsértő személy által a szerzői jogi jogsértéssel elért gazdagodás összege az ilyen vállalatirányítási rendszerek közötti migráció során létrehozott és használt köztes adatbázisra és a migrációhoz használt segédprogramot képező szoftverre? Megegyezik ez az összeg az ilyen adatbázis és az ilyen segédprogram jogsértő felhasználásából elért, áfa nélküli nettó árbevétel jogsértő ilyen szoftverrel és ilyen adatbázissal kapcsolatos esetleges közvetlen költségeivel csökkentett összegével?
14. Mi a szerzői jogi jogsértéssel elért gazdagodás minimuma az ilyen, a fenti 11. kérdésben leírt adatbázis és a 9. kérdésben leírt segédprogram esetén, amely a jogsértő személy nyeresége (nettó árbevétel mínusz közvetlen költség) hiányában is fizetendő? Ennek minősül a szerzői jogosultat az ilyen adatbázis és ilyen szoftver felhasználása után megillető szerzői jogdíj összege?

Az eljáró tanács szakértői véleménye

1. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szjt.) 101. § (1) bekezdése értelmében szerzői jogi jogvitás ügyben felmerülő szakkérdésben bármely bíróság vagy hatóság szakvéleményt kérhet a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala mellett működő Szerzői Jogi Szakértő Testülettől (SZJSZT). A Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről szóló 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet 1. § (3) bekezdése szerint a rendelet „alkalmazásában a felhasználási jog gyakorlásával kapcsolatos kérdésnek számít az Szjt.-ben szabályozott vagyoni jog gyakorlásával kapcsolatos kérdés”.
2. Tekintettel arra, hogy a kormányrendelet 8. § (1) bekezdése szerint „a Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, nem tart helyszíni szemlét ...”, az eljáró tanács a megkereséshez csatolt dokumentumok alapján alakítja ki szakvéleményét.
3. Az SZJSZT titkársága a kirendelés kézhezvételét követően tájékoztatta a törvényszéket, hogy a per tárgyává tett szoftver és adatbázis nem került részére átadásra, ami megakadályozza a bíróság által feltett egyes kérdések konkrét megválaszolását. A bíróság a peres feleket felhívta arra, hogy 15 napon belül bocsássák az SZJSZT rendelkezésére a „vizsgálandó szoftvert/adatbázist”. A törvényszék arról tájékoztatta az SZJSZT-t, hogy „az alperes 144/2. sorszámú beadványában foglalt bejelentése szerint nem állnak rendelkezésére

az adatmigráció teljesítéséhez és az adatbázis létrehozásához szükséges számítógépes segédprogramok és az alpmigráció teljes teljesítése, a pótmigráció részleges teljesítése során konvertált adatok révén létrehozott adatgyűjtemény”. A törvényszék e végzésében arra hívta fel az SZJSZT-t, hogy „a 135. sorszámú végzésben foglaltak szerint a rendelkezésre álló adatok alapján terjesszék elő a szakértői véleményt, melyben az alperes 144/2. sorszámú beadványának I.3. pontjában előterjesztett módosított kérdéseire is adjanak választ”. A törvényszék végzéséhez csatolta az A/28. jelű iratot, az A/29. jelű iratot pedig 2022. június 1. napján, utólag adta át az SZJSZT részére.

4. Mivel az a szakértői vélemény kialakításához olyan különleges szakismeretre is szükség van, amellyel az SZJSZT tagjai nem rendelkeznek, az SZJSZT elnöke – tanácskozási joggal – külső szakértő közreműködéséről határozott.

Ad 1. és Ad 9.

- 5.1. Mivel az eljáró tanács számára a per tárgyává tett számítógépi programalkotások, illetve azok dokumentációja nem került átadásra, így az 1. és 9. számon feltett kérdés kapcsán az eljáró tanács megállapítást nem tehet. Az alábbiakban az eljáró tanács ezért csupán értékelési szempontokat ad a bíróság számára.
- 5.2. Az Szjt. 1. § (1) bekezdése szerint szerzői jogi oltalom alatt állnak az irodalmi, tudományos és művészeti alkotások. Az 1. § (2) bekezdés c) pontja szerint szerzői jogi oltalom alatt áll különösen a számítógépi programalkotás és a hozzá tartozó dokumentáció (a továbbiakban: szoftver) akár forráskódban, akár tárgykódban vagy bármilyen más formában rögzített minden fajtája, ideértve a felhasználói programot és az operációs rendszert is. Az Szjt. 1. § (3) bekezdése szerint a szerzői jogi oltalom feltétele, hogy az alkotás a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jelleggel rendelkezzen.
- 5.3. Az eljáró tanács számára átadott 144/2. számú alperesi irathoz csatolt A/28. számú mellékletben megjelölt, négyszáznál is több tétel ott megjelölt funkciójából az eljáró tanács arra következtet, hogy azok ún. scriptnek (segédprogramnak) minősülnek. Az említett alkalmazások olyan adott informatikai környezethez igazított programot takarnak, amelyek célja feltehetően az adatmigráció egyes részfeladatainak ellátása vagy egyéb adatbázisműveletek elvégzése volt. A scriptek jellemzően nem nagy terjedelműek.
- 5.4. A segédprogramok az általános szabályok szerint állnak szerzői jogi oltalom alatt, vagyis a védelem feltétele ebben az esetben is az, hogy a programok egyéni, eredeti jelleggel rendelkezzenek. A segédprogramok esetén ugyanakkor a megvalósítandó funkcionalitás és a működési környezet jellemzően rendkívül beszűkíti az alkotói játéktérteret. Adott szoftveres, hardveres és adatbázis-környezetben egy-egy tömegesen elvégzendő adatbázisművelet megvalósítása jellemzően kisméretű programok megalkotását teszik szükségessé, ami önmagában is korlátozza a szerzői jogi védelemhez

megkövetelt személyesség megjelenésének lehetőségét. Ráadásul egy-egy funkció megvalósítása ugyan nagy szakismeretet igényelhet, azonban a szoftveres, hardveres és az alkalmazni kívánt adatbázisból fakadó külső körülmények sok esetben olyan mértékben determinálják a megvalósítás módját, hogy végső soron elmondható, hogy adott funkcionalitás sok esetben csak egyféleképp végezhető el. Ez utóbbi esetben – az alkotói játéktér hiányából fakadóan – akkor sem illeti meg szerzői jogi védelem a segédprogramot, ha annak megalkotása nagy szakismeretet igényel.

- 5.5. Az eljáró tanács kiemeli, hogy az Európai Unió Bíróságának (EUB) a SAS Institute Inc kontra World Programming Ltd.-ügyben (C406/10.) hozott ítélete rendelkező részének 1. pontja szerint „sem a számítógépi program funkcionalitása, sem a számítógépi program keretében a program bizonyos funkcióinak a használata céljából alkalmazott programnyelv és adatfájlformátum nem minősül e program kifejezési formájának”, és ekként számítógépi programként nem áll a szerzői jog védelmében.
- 5.6. Mivel az egyes programokat az eljáró tanács nem vizsgálhatta meg, a 144/2. számú alperesi irat alapján pedig az egyes segédprogramok pontos funkciója és annak megvalósítása nem volt az eljáró tanács számára felfejthető, nem zárható ki az sem, hogy az említett segédprogramok között komplex, minden tekintetben egyéni, eredeti programok is vannak. Ilyesmire utalhat az alperes említett beadványának 12. pontja például, amely szerint egyes esetekben szükséges volt a bérszámfejtést utólag reprodukálni. A bérszámfejtés mint funkcionalitás szoftveres megoldása nyilvánvalóan alkalmas arra, hogy annak megoldására egyéni, eredeti jellegű szoftvert hozzanak létre.

Ad 2. és Ad 11.

- 6.1. Az eljáró tanács számára a per tárgyává tett adatbázis nem került átadásra. Az eljáró tanács számára utólag átadott A/29. jelű irat összesen nyolc képernyőképet tartalmaz, ami alkalmatlan arra, hogy az adatbázisban eltárolt adatok elrendezését visszatükrözzön. E körülményekből következően a 2. és 11. számon feltett kérdés kapcsán az eljáró tanács megállapítást nem tehet. Az alábbiakban az eljáró tanács ezért csupán értékelési szempontokat ad a bíróság számára.
- 6.2. Az Sztj. 1. § (2) bekezdés *p*) pontja szerint szerzői jogi oltalom alatt áll a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis. Az Sztj. 7. §-a szerint a gyűjtemény akkor áll szerzői jogi védelem alatt, ha tartalmának összeválogatása, elrendezése vagy szerkesztése egyéni, eredeti jellegű (gyűjteményes mű). A védelem a gyűjteményes művet megilleti akkor is, ha annak részei, tartalmi elemei nem részesülnek, illetve nem részesülhetnek szerzői jogi védelemben. Az Sztj. 60/A. § (1) bekezdése szerint az adatbázis önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye, amelynek tartalmi elemeihez – számítástechnikai eszközökkel vagy bármely más módon – egyedileg hozzá lehet férni. Az Sztj. 61. §-a kimondja, hogy a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis szerzői jogi oltalmat élvez.

- 6.3. Az SZJSZT következetes gyakorlata szerint a gyűjtemény összeválogatása akkor tekinthető egyéninek, „ha a gyűjtemény valóban válogatás eredményeként született meg, vagyis egy műveket, adatokat tartalmazó nagyobb halmazból a szerkesztő valamilyen egyéni, eredeti szempont alapján válogatja össze gyűjteménye egyes elemeit. Ez alapján az összeválogatás nem rendelkezik egyéni, eredeti jelleggel, ha az valamennyi, bizonyos tulajdonsággal rendelkező elemet (művet, adatot) tartalmaz (például valamennyi budapesti telefon-előfizető adatai). Ugyancsak nem tekinthető összeválogatásnak a 'gyűjtemény', ha az csupán egy, vagy az összes elem számához képest elenyésző számú tételt tartalmaz” (SZJSZT-28/2006). Ha tehát a konkrét ügyben úgy valósították meg az adatmigrációt, hogy a forrásadatbázis valamennyi elemét átemelték a céladatbázisba, úgy ilyen, szerzői jogot keletkeztető egyéni szerkesztői munkára nem kerülhetett sor. Ugyancsak nem teszi lehetővé az egyéni szerkesztői döntések meghozatalát, ha az adatbázis tartalmát külső körülmények, például jogszabályok vagy megrendelői elvárások teljes egészében meghatározták. Ilyen esetben nem marad olyan alkotói játéktér, amely a gyűjtemény létrehozása során lehetővé tenné a szerkesztő személyiségének megjelenését.
- 6.4. Az SZJSZT következetes gyakorlata szerint az „elrendezés elsősorban akkor tekinthető egyéninek, eredetinek, ha az meghaladja a nyilvánvaló sorrendbe illeszthető tulajdonságok alapján (például kezdőbetű, súly, hossz) történő automatikus rendezést” (SZJSZT-28/2006). A konkrét ügyben a kérdés megválaszolásához így elsősorban annak vizsgálatára lenne szükség, hogy a per tárgyává tett adatbázis szerkezetének kialakítását milyen mértékben determinálták jogszabályok, megrendelői igények, a forrásadatbázis szerkezete, illetve a céladatbázis technológiai felépítése. Ha e külső körülmények mellett is adott volt az alkotói játéktér, vagyis az adatbázis több módon is kialakítható volt, továbbá a választott megoldás meghaladja a nyilvánvaló elrendezést, úgy az adatok elrendezése alapján a céladatbázis szerkesztőjét illeti a szerzői jogi védelem. Az eljáró tanács számára átadott képernyőképek az adatbázisban kialakított logikai kapcsolatokról (elrendezésről) nem, csupán azok vizuális megjelenítéséről tartalmaznak információt. Ez utóbbi kapcsán az eljáró tanács azt tudja megállapítani, hogy az adatok képernyőn való elrendezése szigorúan követi a funkcionalitást, továbbá a hasonló célú adatbázisok által alkalmazott megoldásokat, így az adatok vizuális megjelenítése nem tekinthető egyéni, eredeti jellegűnek.
- 6.5. Adatmigráció az a folyamat, melynek keretében egy forrásrendszer adatbázisaiból, illetve kezelt és tárolt adatköréből egy azzal azonos vagy részben hasonló funkciójú célrendszer szerinti üzleti logikát valósítanak meg. Az adatmigráció szükségessé teheti az adatstruktúra kisebb-nagyobb mértékű átalakítását a célrendszer technológiájának való megfelelés érdekében. Az adatmigráció jellemzően újonnan bevezetett rendszerek esetén elvégezett folyamat, de adatmigráció szükséges lehet szoftverek, adatbázisok verzióváltásakor, rendszerek összevonásakor, technológiai változásokkal

összefüggésben is. Történhet manuálisan vagy automatizált folyamatként – különösen nagy átfogó, összefüggő adattárak esetén –, az egyik legkritikusabb költség- és erőforrás-igényes tényező egy informatikai megoldás kialakításakor. Jelen per tárgya végső soron két cég által fejlesztett platformok közötti adatmigráció, illetve annak elmarádása.

Az adatmigráció kulcsfontosságú szempont egy informatikai megoldás megvalósításában, frissítésében vagy konszolidálásában. Az adatkörök forrás- és célterületeinek megtervezése után az adatmigrációt jellemzően automatizált módon végzik, és az adatok áttételének helyességét ezt követően ellenőrzik.

Az ellenőrzés keretében tisztázni kell, hogy az adatokat pontosan átfordították-e, azok teljesek-e, és támogatják-e az új rendszer folyamatait. Az ellenőrzés során szükség lehet mindkét rendszer párhuzamos futtatására a különbségek, a hibák, az adatvesztés elkerülése érdekében. A munka során jellemzően részletes dokumentációt és jelentést készítenek az áttelepítési projektről, és miután az áttelepítés sikeresen befejeződött a régi rendszerek is leállíthatók. Jellemzően a migrációs folyamatok lezárásáról, tesztek-ről az érintett projektszereplők közös záródokumentumot fogadnak el, melyben kifejezetten rögzítik a migráció eredményességét, hiszen ennek hiányában a célrendszer is hibásan működhet, vagy akár annak teljes működése is meghiúsulhat, és érdemben nem lesz használható.

Az adatmigrációk további fontos eleme az adattisztítási munkálatok, melyek akkor szükségesek, ha a rendszerben hibás adatok szerepelnek, hibák tapasztalhatók az adatbázisokból való átvétel során. Az adatmigráció tervezési fázisában vizsgálni szokták az egyes adatok átvételének szükségességét is.

A perben érintett adatmigráció szempontjából a piacon elérhető két legkomplexebb, legsokoldalúbb és egyben legbonyolultabb adatbázis-technológia, műszaki megoldásuk által alapvetően forrás-cél kapcsolatban determinált eszközök. A technikai folyamatok kötöttségét tovább növeli, hogy a migrálandó adatok körét és szerkezetét nemcsak az adatok tartalma, jelentése, összefüggése, hanem a megrendelő számára jogszabályok és belső szabályozások által determinált jogi környezet, és egyéb, a célrendszerrel kapcsolatos felhasználói igények is meghatározzák.

E kötöttségek miatt valószínűsíthetően leszűkült az az alkotói játéktér, ami az adatbázis szerkezetét meghatározó személy rendelkezésére állt, és ezért valószínűsíthetően nem jött létre olyan adatbázis, amely gyűjteményes műként oltalom alatt állhat. Az eljáró tanács azonban hangsúlyozza, hogy mindezek az adatbázis szakértői vizsgálatával lennének megállapíthatóak.

Ad 3.

- 7.1. A konkrét ügyben az eljáró tanács nem tudta megvizsgálni a per tárgyává tett adatbázist, így annak szerzői jogi oltalmáról megállapítást nem tehetett. Mivel az Szjt. szerint kizárólag a szerzői jogi oltalom alatt álló adatbázis felhasználásához szükséges engedélyt kérni, így a feltett kérdés sem válaszolható meg.
- 7.2. Ha a per tárgyává tett adatbázis szerzői jogi oltalma megállapítható lett volna, úgy a jogsértés megállapításához következő lépésben annak igazolására lett volna szükség, hogy az adatbázis szerzői jogi felhasználására sor került, és azt (a felhasználást) az adatbázis vagyoni jogaival rendelkező személy nem engedélyezte. A jelen ügyben az eljáró tanács számára nem volt egyértelműen megállapítható, hogy sor került-e, és ha igen, milyen módon került sor az adatbázis felhasználására. A törvényszék által hivatkozott, 144/2. sorszámú alperesi irat 1. oldala azt tartalmazza, hogy az adatbázist a „perben nem álló intézmény telephelyén, az intézmény által rendelkezésre bocsátott eszközökön hozták létre, és azok az intézmény szerverein kerültek tárolásra és futtatásra”. Ebből az eljáró tanács arra következtethet, hogy a tároláson és futtatáson (amelyek többszörözést jelentenek) túlmenően minden bizonnyal nem került sor az adatbázis többszörözésére, terjesztésére, nyilvánossághoz közvetítésére... stb., vagyis az iratok alapján nem volt azonosítható olyan felhasználási mód, amelyhez a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis szerkesztőjétől engedélyt kellett volna kérni.

Ad 4.

- 8.1. Az eljáró tanács a szoftver esetleges jogellenes felhasználása tekintetében sem tehet megállapítást, mivel azt nem adták át számára vizsgálatra.
- 8.2. Miként az adatbázis esetén, úgy a szoftver esetén sem volt egyértelműen azonosítható olyan felhasználás, amely esetén a szoftver vagyoni jogaival rendelkező személytől engedélyt kellett volna kérni. Ennek oka, hogy az alperes által az A/28. mellékletben megjelölt segédprogramok jellemzően célhoz kötöttek abban a tekintetben, hogy azokat nem futtatják ismételten, hanem egy adott adatbázis-művelet egyszeri elvégzésére készítik. Ha a megjelölt segédprogramok funkciója valóban az adatmigráció elvégzése volt, úgy feltételezhető, hogy e segédprogramokat nem a megrendelő, hanem maga az alperes futtatta (az adatmigráció mint szolgáltatás teljesítése érdekében), így annak engedélyköteles felhasználását a felperes vagy más személy nem végezte el. (Természetesen van olyan segédprogram is, amelyet visszatérően futtatnak valamilyen funkció megvalósítása érdekében.)

Ad 5.

- 9.1. A jogsértéssel elért gazdagodás összegének megállapítása nem szerzői jogi szakkérdés, ráadásul a jelen ügyben az eljáró tanács azért sem tehet megállapítást, mivel a

tényállást – a vizsgálandó szoftver és adatbázis hiányában – nem lehetett teljes mértékben feltárni.

- 9.2. Az Sztj. Nagykommentárja e tekintetben azt az álláspontot képviseli, hogy „objektív jogsértés esetén a szerző vagyoni igényének *legalsó határa* [kiemelés az eljáró tanácstól] az elmaradt jogdíj”. Azt is a Nagykommentár rögzíti, hogy a „gazdagodás” kifejezésnek – a Ptk.-tól eltérő – sajátos jelentéstartalma van, amely azonos „a jogsértéssel elért bevétel, mínusz igazolt költségek plusz jogdíj egyenlege” eredményével. [Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez, Wolters Kluwer, Budapest, 2020, p. 574.]. Ez úgy értelmezendő, hogy az igazolt költségek között a jogdíj nem vonható le az elért bevételből. Ilyen módon a szerzői jogi jogsértéssel elért gazdagodás összege alapvetően a jogsértéssel elért bevétel, mínusz az igazolt költségek egyenlegével egyenlő. Amennyiben pedig ez az érték alacsonyabb a felhasználás után a szerzőt megillető szerzői jogdíjnál, akkor a gazdagodás a szerzői jogdíj összegével egyenlő.
- 9.3. Az eljáró tanács felidézi, hogy az SZJSZT 11/2012 számú szakvéleménye szerint a „gazdagodás/elmaradt haszon egyenlő azzal a jogdíjjal, ami a megfilmesítési engedély fejében a jogosultat illette volna. Ez szabad megállapodás tárgya; a szokásos összegekről az eljáró szakértői tanácsnak nincsen számszerű ismerete.” Az eljáró tanács ezenfelül más hazai bírósági határozatokat is megvizsgált, amelyekben szintén találhatók olyan megállapítások, amelyek alapján arra lehetne következtetni, hogy a gazdagodást a bíróságok a jogdíj mértékével egyenlően, a jogdíj analógiájára állapítják meg. Az eljáró tanács azonban a Nagykommentár és az 1998. évi IX. törvénnyel kihirdetett TRIPS-megállapodás – amelyre a gazdagodási igény intézménye visszavezethető – alapos vizsgálatával arra a következtetésre jutott, hogy a helyes álláspont a Nagykommentárból olvasható ki. Az eljáró tanács álláspontja szerint tehát a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítése [Sztj. 94. § (1) bekezdés e) pontja] címén a szerző, illetve a vagyoni jogok jogosultja nemcsak a meg nem fizetett jogdíjat követelheti, hanem a jogsértő jogdíj feletti profitjának igazolt költséggel nem fedett részét is.
- 9.4. Az eljáró tanács felidézi azt is, hogy az SZJSZT-31/2003. számú szakvélemény szerint a „jogdíj mértéke meghatározható számítással vagy becsléssel. ... [Sz]ámítással lehet meghatározni az elmaradt licenciadíj (jogdíj) mértékét például olyan esetben, amikor kereskedelmi forgalomban kapható ún. 'dobozolt' szoftverek engedély nélküli felhasználása tárgyában kell dönten. ... Egyösszegű, tehát nem a bevétel százalékában meghatározott jogdíj mértékét rendszerint csak becsülni lehet.”
- 9.5. Mind a gazdagodás, mind a szerzőt illető jogdíj számításának – amelyre később térünk ki – elengedhetetlen lépése azonban a jogsértéssel elért bevétel összegének meghatározása. A jelen tényállás alapján azonban nem tárható fel, hogy az alperes tevékenységének eredménye(i) szerzői jogi oltalomban részesült(ek)-e, ahogy az sem, hogy felperes megvalósította-e ezek engedélyköteles felhasználását a szerző engedélye nélkül, így nem állapítható meg, hogy felperes részéről történt-e jogsértés. Amennyi-

ben pedig történt jogsértés, szükséges lenne megállapítani azt is, hogy felperes milyen módon hasznosította az alperesi alkotásokat, a felhasználás milyen szerződés szerinti tevékenységeket érinthetett, és a felhasználás volt-e olyan jelentőségű, hogy az esetlegesen érintett tevékenységekért kapott bevétel jogsértéssel elért bevételnek minősüljön. Az eljáró tanács véleménye szerint ezek a kérdések a számára átadott iratok alapján nem megítélhetőek, ezért az eljáró tanács a gazdagodás összegére nézve nem tud megállapítást tenni.

Ad 6.

- 10.1. Ahogy az 5. számon feltett kérdés kapcsán kifejtettük, az esetleges jogsértéssel elért gazdagodás minimuma a szerzőt megillető szerzői jogdíj, amely a jogsértő tevékenységgel elért nyereség hiányában is követelhető.

Ad 7.

- 11.1. Az Szt. 16. § (4) bekezdése szerint ha a törvény másképp nem rendelkezik, a vagyoni jogok jogosultját a mű felhasználására adott engedély fejében díjazás illeti meg, amelynek – eltérő megállapodás hiányában – a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia. Ez a jogdíj meghatározható átalánydíjként, forgalomarányosan (royaltýtípusú jogdíj) vagy a felek által meghatározott bármilyen más módon is. *Olyan szoftverek és adatbázisok esetében, amellyel a hasznosító üzleti szolgáltatást végez, bevett gyakorlat a fizetendő jogdíj forgalomarányos meghatározása.*

A hasznosítónál történő belső felhasználásra vagy tömeges (nem egyedi) értékesítésre fejlesztett szoftverek és adatbázisok esetében a fejlesztő (szerző) jellemzően vagy egy-szeri/egyszerű szoftverlicencia-díjat szed a felhasználótól a szoftver műpéldányának átadásáért és a felhasználásához szükséges jogok megadásáért (amelyhez társulhatnak további, szolgáltatásjellegű díjak, mint szupportdíj, frissítési díj stb.), vagy időszakokra fizetett előfizetési díjat szed a szoftver/adatbázis időszakos elérhetővé tételéért. Ilyen esetekben az árképzés jellemzően a fejlesztő árképzési stratégiájának függvénye, és nem a felhasználó forgalmának nagyságától függ, így ez nem tekintendő royaltýtípusú jogdíjnak akkor sem, ha az árazás tartalmaz a használat mértékétől függő (például az egyidejű hozzáférések számától függő) elemeket is. Mivel a szoftver/adatbázis ilyen esetekben több felhasználónak kerül értékesítésre, a jogdíj mértéke a fejlesztés költségeivel is legfeljebb csak közvetett kapcsolatban van.

Az egyedi igényekre fejlesztett szoftverek/adatbázisok esetében, amelyek egyetlen felhasználóra specifikusak, és ezért azonos formában másnak nem értékesíthetőek, a költség + profitalapú árazás számít bevett gyakorlatnak. Megjegyezzük, hogy ilyen szoftverfejlesztésre vonatkozó szerződésekben a felhasználó által fizetett ellenérték jellemzően a fejlesztésért járó munkadíjjal áll összefüggésben, vagyis az elsősorban nem jogdíjkarakterű, hanem a tevékenység fejében járó díj összegszerűen vagy

%-osan meghatározott, vagy konkrétan meg sem határozott része [... a fizetendő díj az átengedett felhasználási jog ellenértékét, amely a fizetendő díj ...%-a/.....Ft (+áfa) magában foglalja.... vagy a fizetendő díj az átengedett felhasználási jog ellenértékét is magában foglalja].

- 11.2. Az alperes állítása szerint a felperes az alperes fejlesztésének szerzői jogi oltalmat élvező eredményével szolgáltatást nyújtott. Az alperes viszontkeresetét az általa fejlesztett bővítések, a felperes általi jogosulatlan felhasználása utáni gazdagodás, illetve jogdíj-igényre alapozta, és az általa elvégzett számítások és előadott érvelések a felperes által elért forgalom arányában meghatározott összegeket tartalmaznak. Jelen vélemény 11.1. pontjában írtak szerint az alperes által állított helyzetre a royaltytípusú jogdíj lenne jellemző piaci körülmények között.
- 11.3. A szellemi tulajdon-értékelés területén leggyakrabban használt jövedelemalapú értékelési módszerek logikájának alapja, hogy abból a nyereségből, ami a szellemi tulajdon hasznosításával érhető el, meg kell határozni, hogy mennyi köszönhető az értékelt szellemi tulajdonnak, és mennyi más eszközöknek (az esetek többségében ugyanis az értékteremtésben más eszközök is részt vesznek). Ebből a teljes nyereségből a szellemi tulajdon által megtermelt rész kiszámításának több jó gyakorlata is ismert a szellemi tulajdon-értékelés szakirodalmában (price premium method, excess earnings method, greenfield method stb.), az esetek többségében azonban ennek az aránynak a megállapítása a licenciananalógiát követve történik, a royaltymérték (escape royalty) módszer logikáját követve, amely szerint a szellemi tulajdon által termelt érték az, amit a felhasználónak piaci körülmények között fizetnie kellene a jogszerű használatért a jogtulajdonosnak. A royaltymérték módszer tehát pontosan a piaci viszonyok között a jogtulajdonosnak járó royaltytípusú jogdíj meghatározásán keresztül állapítja meg a szellemi tulajdon értékét, így a royaltymérték módszerből a szerzőt illető (royaltytípusú) jogdíj kiszámításának helyes gyakorlata megismerhető. A módszer előnye, hogy részben jól hivatkozható piaci adatokra támaszkodik, és relatíve kevés bemeneti adat szükséges az alkalmazásához, ezért a magyar bírói joggyakorlatban is valószínűleg ez a legtöbbször alkalmazott módszer a jogdíj kiszámítására.
- 11.4. A piaci körülmények között fizetendő jogdíj meghatározása jó gyakorlat szerint korábbi, összehasonlíthatónak minősülő felhasználási szerződések adatai alapján történik (elsősorban ezek díjkulcsai alapján, amelyek segítségével a vizsgált esetre vonatkozó jogdíj kiszámítható), amelyek esetenként erre szakosodott, korlátozottan hozzáférhető adatbázisokban¹ kutathatók. Az adatbázis-keresések és -szűrések elvégzése, az összehasonlíthatósági elemzés elvégzése és a beszerzett adatok megfelelő felhasználása minden esetben jelentős szakértői tapasztalatot igényel. A 11.5. pontban

¹ Pl. royaltyrange.com, royaltysource.com, ktmine.com.

jelzett problémák miatt az eljáró tanács véleménye szerint nem vezetne eredményre az említett adatbázisok vizsgálata jelen ügyben.

A szoftverrel történő szolgáltatás esetében a megfelelő díjalap meghatározása további problémát jelent, mivel jellemzően eltérő költségszerkezetű és nyereségű bevételek keverednek (előfizetési díj, implementáció, betanítás, szupport stb.), amelyek közül csak a szoftver megalkotásáért járó díj és a felhasználási engedély ellenértéke tekinthető jogdíjnak, ezek mellett számos olyan szolgáltatási elem is lehet, amelynek a díja nem is licencdíj, hanem egyéb megbízási, vállalkozási tevékenység ellenértéke. A jogdíjjal ellentételezett szolgáltatások sem homogének, ezért jellemzően azok sem terhelhetők azonos jogdíjjal, ezért az ügyletekben nagy egyediséget mutat, hogy mely bevételek után kell, illetve nem kell jogdíjat fizetni, illetve eltérő díjkulcsok megállapítása is bevett gyakorlat az eltérő bevételtípusokra.

- 11.5. A jelen esetben külön kihívást jelentene az értékelés során, hogy egyedi célszoftverről és adatbázisról van szó, amely más kontextusban nem lenne alkalmazható, ebből eredően pedig a korábbi ügyletekkel való összehasonlíthatóság nagy valószínűséggel sérül, mivel egy nagymértékben ügyfélspecifikus problémára fejlesztett szoftver-, illetve adatbázis-megoldás – mint amilyenek az alperes által elvégzett bővítések – rendkívül valószínűtlen, hogy piaci forgalomba kerül. Ha fellelhetőek lennének is releváns piaci adatok, amikből következtetést lehetne levonni a jelen ügyre, ennél is lényegesebb akadály lenne a jogdíj esetleges megállapításának folyamata során, hogy a pernek az eljáró tanács rendelkezésére bocsátott iratanyaga alapján nem mondható meg, hogy a felperes által elvégzett szolgáltatáshoz az alperes által készített bővítések milyen mértékben járultak hozzá (sőt az sem, hogy a felperes egyáltalán felhasználta-e azokat), enélkül pedig a jogdíj nem lenne megállapítható.
- 11.6. Az eljáró tanács ezért, utalva arra, hogy az értékelés alapját jelentő tényeket, azaz azt sem tudta megállapítani, hogy a perben szerepel-e szerzői jog által védett alkotás (szoftver, illetve adatbázis), és azoknak milyen felhasználása történt meg, jelzi, hogy a rendelkezésére bocsátott tényállás alapján a fentebb leírt szempontoknak megfelelő értékelést sem tudná elvégezni. Az eljáró tanács szakvéleménye e körben tehát ismét az értékelés általános szempontjainak megadására szorítkozik.
- 11.7. Az eljáró tanács ilyen lényeges szempontként emeli ki, hogy az alperes által létrehozott bővítések olyan egyedi célszoftver és céladatbázis, amelyek teljes mértékben specifikusak arra az együttműködésre, amelyben létrejöttek, és kizárólag egy az adott helyzet által determinált probléma megoldására használhatók (amennyiben használhatók arra). Ebből eredően az eljáró tanács véleménye szerint a per szerinti helyzettől idegen a forgalomarányos jogdíj-meghatározás, és nem alkalmazhatóak rá a royaltytípusú jogdíj kiszámítására alkalmas módszerek. Ahogy jelen vélemény 11.1. pontjában kifejtettük, specifikus célszoftverek esetében a piaci gyakorlat szerint a felek jellemzően fejlesztési/vállalkozási elemekkel vegyes felhasználási szerződést kötnek egymással,

amelyben a költség + profit elven meghatározott, jellemzően a fejlesztési időigény és a fejlesztő aktuális mérnökóradíja szorzataként előálló fejlesztési díjat fizeti meg a megrendelő, a létrehozott szerzői művek felhasználási engedélye pedig a megrendelőre a fejlesztési/vállalkozási díj részeként meghatározott (de külön jellemzően nem meghatározott, kimutatott) jogdíj megfizetésével száll át. Az eljáró tanács azt is megjegyzi, hogy ilyen esetekben nincs jogi akadálya annak, hogy az átadott szerzői művek ellenértékét a felek teljes egészében jogdíjként határozzák meg, de ennek a számítása az elnevezésétől függetlenül költség + profit elvű, és nem royaltyelvű. A piaci viszonyoknak megfelelő jogdíj számítása ezért jelen esetben az eljáró tanács véleménye szerint a bővítések fejlesztési időigényéből, illetve költségéből (pl. ráfordított mérnökórák és azok óra/napdíja) kell, hogy kiinduljon, nem pedig a felperes – mint fővállalkozó – bevételeiből.

11.8. Az eljáró tanács hangsúlyozza azonban, hogy a piaci viszonyoknak megfelelő szerzői jogdíj számítása akár költségalapon, akár jövedelemalapon történik, először az ezzel kapcsolatos előkérdéseket szükséges megvizsgálni. Ugyanez igaz a szerzői jogi jogsértéssel elért gazdagodás számítására is. Addig ugyanis nincs értelme a számítás mikéntjét tárgyalni, amíg nem bizonyított, hogy fizetendő-e egyáltalán jogdíj, illetve gazdagodás. Az esetlegesen fizetendő jogdíj/gazdagodás számítását ezért csak akkor van értelme elkezdeni, ha az alábbi kérdések mindegyikére IGEN válasz adható:

1. Valóban létrejöttek-e a kérdéses szoftverek és az adatbázis?
2. Szerzői jogi védelem alá tartoznak-e
 - a) a szoftverek,
 - b) az adatbázis,
3. A felperes megvalósította-e az engedélyköteles felhasználását a
 - a) a szoftvereknek,
 - b) az adatbázisnak?
4. A felperes esetleges felhasználása túlterjedt-e azon, amit számára a felhasználási szerződés engedélyez (figyelembe véve a felperes pénzügyi teljesítéseinek megtörténtét vagy meg nem történtét és a kifizetett díj bíróság által elrendelt visszatérítésének hatását a felperes által megszerzett felhasználási engedélyre, illetve a felperes által esetlegesen megvalósított engedélyköteles felhasználás idejét és a felhasználás jogának esetleges határozott idő eltelte utáni megszűnését.)

11.9. Amennyiben az 1–4. kérdésre nem adható egyértelmű IGEN válasz, a fizetendő szerzői jogdíj összege nulla forint, a jogsértéssel elért gazdagodás összege szintén nulla forint.

11.10. A fentiek alapján a 7. kérdés a) pontjára *[„arányos-e és az Szjt. 16. § (4) bekezdésének megfelelő-e a szoftverre 10 millió forint összegű szerzői jogdíj figyelemmel arra, hogy az alap- és pótmigrációhoz szükséges szoftver fejlesztése megtörtént, és annak felhasználási díja a teljes migráció értéke legalább 10%-ának, azaz 12,6 millió forintnak a 80%-a?”]*

az a válasz adható, hogy az eljáró tanács sem a védelem fennállását, sem védett alkotás felhasználását nem tudta megállapítani. Ettől függetlenül, a felvetett számítási mód nem tekinthető a jogdíj helyes kiszámításának.

- 11.11. A fentiek alapján a 7. kérdés b) pontjára [„*arányos-e és az Szjt. 16. § (4) bekezdésének megfelelő-e az adatbázisra 32 672 160 Ft (béradatadatbázis-migráció) + 19 439 358 Ft (törzsadatadatbázis-migráció), azaz összesen 52 111 518 Ft összegű szerzői jogdíj (az alperes 2021. október 26. napján előterjesztett, 106. sz. beadványának III/11. pontjában bemutatott számítás alapján)?*”] az a válasz adható, hogy az eljáró tanács sem a védelem fennállását, sem védett alkotás felhasználását nem tudta megállapítani. Ettől függetlenül, a felvetett számítási mód nem tekinthető a jogdíj helyes kiszámításának.
- 11.12. Az eljáró tanács jelzi, hogy felek eltérő rendelkezése hiányában a jogdíj csökkentésére az Szjt. 49. § (4) bekezdése által meghatározott esetben kerülhet sor, vagyis akkor, ha a jövőben elkészítendő mű – az Szjt. 60. § (4) bekezdésében meghatározott időn belül jelzett – hibáinak kijavítását követően sem alkalmas a felhasználásra.

Ad 8/a)

- 12.1. Egy mű *eredetisége* kizárólag a mű ismeretében elemezhető szakértői vizsgálat keretei között. Ebből is következően az eredetiség vizsgálatához szükséges egy műpéldány megléte, de általában nem szükséges a dokumentáció, illetve a felhasználási szerződés pótlólagos megismerése.
- 12.2. Az, hogy egy mű rendelkezik-e *egyéni jelleggel*, elsősorban a mű ismeretében elemezhető szakértői vizsgálat keretei között. E vizsgálat elvégzéséhez sem szükséges dokumentáció, illetve felhasználási szerződés.
- 12.3. Ha maga a mű nem áll rendelkezésre, az egyéniség tekintetében közvetett bizonyítékok – például képernyőképek, leírások – alapján is lehet esetenként következtetni. A jelen ügyben azonban nem állt olyan közvetett információ sem az eljáró tanács rendelkezésére, amely alapján megalapozott valószínűsítést lehetett volna állítani

Ad 8/b)

- 13.1. Miként az eljáró tanács a 2. kérdésre adott válaszában kifejtette, az Szjt. 7. §-a alapján egy gyűjtemény akkor áll szerzői jogi oltalom alatt, ha tartalmának összeválogatása, elrendezése vagy szerkesztése egyéni, eredeti jellegű. Egy adatbázis tartalmának összeválogatása nyilvánvalóan nem lehet eredeti, ha a tartalom egy másik adatbázisból került átmásolásra. Ebben az esetben a szerkesztő ugyanis szolgai módon lemásolja a forrásadatbázis tartalmát. Egy számviteli adatokat tartalmazó adatbázis jellemzően egyéni jelleggel sem rendelkezik, hiszen annak tartalmát jellemzően a jogszabályok és belső szabályok olyan mértékben determinálják, hogy a szerkesztő számára nem marad alkotói játéktér.

- 13.2. A gyűjtemény szerzői jogi oltalom alatt áll azonban akkor is, ha az adatok összeválogatása ugyan nem volt sem egyéni, sem eredeti, az adatok elrendezése azonban egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik. Önmagában az a tény, hogy két adatbázis esetleg teljesen azonos adatokat tartalmaz, semmit nem mond el arról, hogy azok elrendezése egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik-e.
- 13.3. Nagy mennyiségű és összetett összefüggéseket leképező adatok elrendezése jellemzően egyéni jellegű. Ennek elsősorban az az oka, hogy az adatbázis-tervezés során olyan sok egyéni változót és logikai kapcsolatot szükséges kezelni, hogy az szükségszerűen megteremti azt az alkotói játékkeret, amelyet az adatbázis szerkesztője szabadon kitölthet. Egy nagylétszámú állami intézmény személyzeti és béradatsora vélelmezhetően nagy mennyiségű és összetett összefüggéseket leképező adatbázisban tárolható el. A jelen ügyben azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy abban az értelemben nem egy új adatbázist hoztak létre, hogy a kialakításra került adatbázisba a korábbi adatbázis adattartalmát át kellett (volna) tölteni. A forrásadatbázishoz való igazodás szükségszerűen korlátozza az elrendezésben megmutatkozó alkotói játékkeret.

Ad 8/c)

- 14.1. Az Szjt. 7. §-a és 60/A. §-a akként értelmezendő, hogy az adatbázis mint gyűjteményes mű szerzői jogi oltalma semmilyen módon nem függ attól, hogy az adatbázisban eltárolt adatok megszerzését, illetve ellenőrzését az adatbázis szerkesztője vagy más személy végezte-e el.
- 14.2. Az eljáró tanács jelzi, hogy a bíróság a felperes kérdését akként emelte át a kirendelésbe, hogy az eredeti kérdés elején található „sui generis” jelzőt elhagyta. Az eljáró tanács erre tekintettel a kérdésre annak eredeti formájában is kitér.
- 14.3. Az Szjt. 84/A. § (5) bekezdése szerint az adatbázis előállítóját akkor illetik meg a 84/A. § (1)–(3) bekezdésben szabályozott jogok, ha az adatbázis tartalmának megszerzése, ellenőrzése vagy megjelenítése jelentős ráfordítást igényelt. A tartalom megszerzése és ellenőrzése tehát nem az adatbázis mint gyűjteményes mű, hanem az adatbázis-előállítót esetleg megillető, az Szjt. 84/A. §-a szerinti sui generis oltalom szempontjából nyer jelentőséget.
- 14.4. Az Szjt. 84/A. § (6) bekezdése szerint azt a természetes vagy jogi személyt kell az adatbázis előállítójának tekinteni, aki (amely) saját nevében és kockázatára kezdeményezte az adatbázis előállítását, gondoskodva az ehhez szükséges ráfordításokról. A bíróság által átadott tényállás szerint a jelen ügyben megrendelői pozícióban a perben nem álló intézmény állt, így feltehető, hogy nem a peres feleket, hanem az intézményt kell az adatbázis előállítójának tekinteni. Bár erre kérdés nem irányult, az eljáró tanács megjegyzi, hogy az EUB a British Horceracing kontra William Hill (C-203/02. számú) ítélet rendelkező részének 1. pontja szerint a ráfordítások között nem

vehetők figyelembe azok a pénzeszközök, amelyeket az adatbázis tartalmát alkotó elemek létrehozására használtak fel.

Ad 8/d)

- 15.1. Mivel az eljáró tanács sem az adatbázis, illetve a szoftver szerzői jogi oltalma, sem pedig az engedélyköteles felhasználás tekintetében nem tudott megállapítást tenni, e kérdésre az eljáró tanács nem tud választ adni.

Ad 8/e)

- 16.1. Kétségtelen, hogy az Szjt. 45. § (1) bekezdése szerint a felhasználási szerződést írásba kell foglalni, vagyis a szerződés írásba foglalása a szerződés érvényességi feltétele. Az írásba nem foglalt felhasználási szerződés semmis. Az alakiság megsértésével kötött szerződés orvosolhatóságát az Szjt. 3. § (1) bekezdése útján felhívott Ptk. alapján kell megítélni.
- 16.2. A szerzői jogok megsértésére ugyanakkor természetesen akkor is sor kerülhet, sőt, elsősorban akkor szokott sor kerülni, ha a felek között nem jött létre az Szjt. szabályainak megfelelő felhasználási szerződés. Ebből következően nem jelenti akadályát a szerzői jogok megsértése megállapításának önmagában az, ha a felek között nem jött létre esetleg írásbeli felhasználási szerződés.

Ad 10. és Ad 12.

- 17.1. Mivel az eljáró tanács a szoftver szerzői jogi oltalma kapcsán megállapítást nem tett, ezért e kérdéseket sem tudja megválaszolni.

Ad 13.

- 18.1. A kérdés értelmezésünk szerint megegyezik az 5. számon feltett kérdéssel, így az arra adott válaszuk jelen kérdés tekintetében is irányadó.

Ad 14.

- 19.1. A kérdés értelmezésünk szerint megegyezik a 6. számon feltett kérdéssel, így az arra adott válaszuk jelen kérdés tekintetében is irányadó.

Dr. Kabai Eszter, a tanács elnöke
Dr. Békés Gergely, a tanács előadó tagja
Mamuzsics Gábor, a tanács szavazó tagja
Pethő Levente, külső szakértő

* * *

SZÁMÍTÓGÉPI PROGRAMALKOTÁS ÉS ADATBÁZIS SZERZŐI JOGI VÉDELME

SZJSZT-07/2022/02

A megkereső törvényszék végzése az alábbiakat tartalmazza: „A bíróság megküldi a Szerzői Jogi Szakértő Testület részére szakértői vélemény tárgyában a felperes 190. sorsszámú és az alperes 191. sorsszám alatt érkeztetett beadványaiban előterjesztett észrevételeket. A bíróság felhívja a Szerzői Jogi Szakértői Testületet, hogy felek által feltett, a szakértői kompetenciájába tartozó kérdésekre 30 napon belül választ terjessze elő.”

A felperes által feltett kérdések

1. A szerzői jog területén megszerzett páratlan tapasztalata alapján elfogadja-e az SZJSZT, hogy a világ egyik legnagyobb szoftverfejlesztő vállalata és az azt képviselő három jó nevű, egyébként a szerzői jogban is jártas ügyvédi iroda csak az SZJSZT szakvéleményéből tudja meg, hogy a szoftverek (elektronikus kód + dokumentáció) művizsgálatának elengedhetetlen feltétele azok rendelkezésre állása?
2. Megállapíthatja-e az SZJSZT a szakértő által ilyen feltételek mellett „fellelt” szoftverekről, hogy azok szerzői jogi védelem alá esnek, és ezen szerzői jogok birtokosa az alperes?
3. Felülbírálhatja-e az SZJSZT a Pp. 360. § (1) bekezdésben foglalt rendelkezést, azaz megállapíthatja-e jogerősen (res iudicata) nemlétezőnek ítélt szoftvertermékek (itt adatbázis és szoftverek) szerzői jogi védelmét, illetve ennek a jognak az esetleges megsértését?
4. *A perben nem álló intézménynél* indítványozott esetleges szakértői vizsgálat vagy bármi más alapján felülbírálhatja-e az SZJSZT a felek akaratukkal egyezően aláírt, a 11.3. és a 11.4. paragrafusban foglalt szerződéses rendelkezéseket?
5. *A perben nem álló intézménynél* indítványozott esetleges szakértői vizsgálat vagy bármi más alapján felülbírálhatja-e az SZJSZT a felek akaratukkal egyezően aláírt, a 11.5. paragrafusban foglalt szerződéses rendelkezést, helyt adva az alperes bármiféle szerzőijogdíj-követelésének?
6. A fentebb leírt szakértői munka esetleges (eredményes) elvégzése után megillet-e valakit, és ha igen, kit a szerzői jogi védelem? (i) A felperest, mert a *perben nem álló intézmény* rendszerén található elektronikus kódok csak a felperes teljesítései lehetnek; (ii) a szakértőt, aki előállította a specifikációt és a felhasználói dokumentációt; az alperest, aki nem csinált semmit?
7. Az eljáró tanács a most csatolt dokumentumok (jelen felperesi észrevételek és azok mellékletei) alapján elfogadja-e, hogy az A/28. és A/29. melléklet valótlán adatokat tartalmaz, így bármiféle szerzőijog-sértésre alapozott követelések bizonyítására alkalmatlanok, főleg hogy utólagos előterjesztésük súlyosan sérti a Pp. 3. §-ban megfogalmazott

perkoncentráció elvét, és bizonyítottan nem felel meg a Pp. 220. § (1) bekezdésben meghatározott utólagos bizonyítást megengedő feltételeknek?

8. A fentiekben leírt ténymegállapítások, bizonyítékok alapján megváltoztathatja-e egy *perben nem álló intézménynél* végzett szakértői vizsgálat a SZJSZT-szakvélemény megállapításait, és ha igen, hogyan, különös tekintettel az SZJSZT-szakvélemény 5.3. és 5.4. paragrafusában tett alapvető jelentőségű megállapításukra?

Az alperes által feltett kérdés

9. Az alperes nem tesz fel új kérdést a SZJSZT-nek. Az alperes az SZJSZT-szakvélemény olyan irányú kiegészítését indítványozza, hogy az SZJSZT az SZJSZT-szakvéleményben feltüntetett 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14. számú kérdést ismételten válaszolja meg az alperesi 2022. július 13. napján kelt utólagos bizonyítási indítványában foglalt, az informatikai igazságügyi szakértő által az alperes által létrehozott Segédprogramok és adatbázisok tekintetében a *perben nem álló intézménynél* lefolytatott helyszíni szemle eredménye és az az alapján az igazságügyi szakértő által összegyűjtött adatok, információk, és az azok alapján kialakított szakértői megállapítások alapján.

Az eljáró tanács szakértői véleménye

1. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) 101. § (1) bekezdése értelmében szerzői jogi jogvitás ügyben felmerülő szakkérdésben bármely bíróság vagy hatóság szakvéleményt kérhet a hivatal mellett működő Szerzői Jogi Szakértő Testületől (a továbbiakban: SZJSZT).
2. Tekintettel arra, hogy a 156/1999. kormányrendelet 8. § (1) bekezdése szerint „a Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, nem tart helyszíni szemlét ...”, az eljáró tanács a megkereséshez csatolt dokumentumok alapján alakítja ki szakvéleményét.
3. A jelen ügyben eljáró tanáccsal azonos összetételű tanács 2022. június 10. napján fogadta el SZJSZT-07/2022 szakértői véleményét, amelyet az SZJSZT megküldött a törvényszék számára.
4. A törvényszék 2022. november 21-én kelt végzésével arra hívta fel az SZJSZT-t, hogy az válaszoljon a felek által feltett, szakértői kompetenciájába tartozó kérdésekre. A törvényszék a végzése mellett az SZJSZT rendelkezésére bocsátotta a felperes 190. sorszámu és az alperes 191. sorszám alatt érkezett beadványait.
5. Az eljáró tanács az SZJSZT-07/2022 szakértői véleményét minden tekintetben fenntartja.

Ad 1.

6. Az eljáró tanács megítélése szerint a feltett kérdés nem szerzői jogi szakkérdés.

Ad 2.

7. Az eljáró tanács megítélése szerint a feltett kérdés hipotetikus. Mivel a kérdés szerinti szakvéleményt a törvényszék nem adta át az SZJSZT számára, sőt, az SZJSZT-nek arról sincs tudomása, hogy az említett szakvélemény egyáltalán elkészült, így nem adható válasz arra a kérdésre, hogy annak alapján az SZJSZT lenne-e hivatott bármilyen kérdést megválaszolni, illetve az alapján milyen megállapítás lenne tehető.

Ad 3.

8. Az eljáró tanács megítélése szerint a feltett kérdés nem szerzői jogi szakkérdés.

Ad 4.

9. Az eljáró tanács megítélése szerint a feltett kérdés nem szerzői jogi szakkérdés.

Ad 5.

10. Az eljáró tanács megítélése szerint a feltett kérdés nem szerzői jogi szakkérdés.

Ad 6.

11. Az eljáró tanács megítélése szerint a feltett kérdés hipotetikus. Mivel a kérdés szerinti szakvéleményt a törvényszék nem adta át az SZJSZT számára, sőt, az SZJSZT-nek arról sincs tudomása, hogy az említett szakvélemény egyáltalán elkészült, így nem adható válasz arra a kérdésre, hogy annak alapján az SZJSZT lenne-e hivatott bármilyen kérdést megválaszolni, illetve az alapján milyen megállapítás lenne tehető.

Ad 7.

12. Mivel a kormányrendelet már idézett 8. § (1) bekezdése szerint az SZJSZT a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, az A/28. és A/29. irat valóságát tekintetében az eljáró tanács megállapítást nem tehet. A feltett kérdésnek a Pp. értelmezésére irányuló részei nem minősülnek szerzői jogi szakkérdésnek.

Ad 8.

13. Az eljáró tanács megítélése szerint a feltett kérdés hipotetikus. A szakvélemény kérdésben hivatkozott szakaszai a konkrét vizsgálat tárgya tekintetében mindösszesen annyit tartalmaznak, hogy az eljáró tanács megítélése szerint az „A/28. számú mellékletben megjelölt, négyszáznál is több tétel ott megjelölt funkciójából az eljáró tanács arra következtet, hogy azok ún. scriptnek (segédprogramnak) minősülnek”. Mindaddig, amíg az említett szakértői vizsgálatot nem végzik el, és annak eredményét az eljáró tanács

nem ismerheti meg, további megállapítás nem tehető. A szakvélemény hivatkozott bekezdései ezen túlmenően olyan általános jellegű megállapításokat tartalmaznak a segédprogramok szerzői jogi védelmének vizsgálati lehetőségeiről, amelyekkel az SZJSZT a hiányos tényállás mellett a vizsgálat általános és lehetséges kereteit kívánta megvilágítani. Minden bizonnyal egy esetleges újabb szakértői vizsgálatról ezen általános vizsgálati keretek felülírása nem várható, így a kérdéses pontokban foglalt iránymutató megjegyzések megváltoztatása sem valószínűsíthető.

Ad 9.

14. Az eljáró tanács megítélése szerint a feltett kérdés hipotetikus. Mivel a kérdés szerinti szakvéleményt a törvényszék nem adta át az SZJSZT számára, sőt, az SZJSZT-nek arról sincs tudomása, hogy az említett szakvélemény egyáltalán elkészült, így nem állapítható meg az sem, hogy indokolt lenne-e a szakvélemény adott pontjainak az alperes által indítványozott felülvizsgálata (kiegészítése vagy esetlegesen akár a szakértői vizsgálat újbóli elvégzése). Az alperes által kért szakértői vizsgálat így nem végezhető el.

Dr. Kabai Eszter, a tanács elnöke

Dr. Békés Gergely, a tanács előadó tagja

Mamuzsics Gábor, a tanács szavazó tagja

Pethő Levente, külső szakértő

Összeállította: dr. Szilágyi Zsombor Máté

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Reidar Müller: Tűz és jég. A földi éghajlat története. Typotex, 2024; ISBN 9789634933168

Előhang: Az ember okozta globális felmelegedés kérdésköre ma gazdasági és politikai csatater. Valós tény, amelyhez nagy áldozatok árán is alkalmazkodnunk kell, vagy az öldöklő versenyekben nagyhatású gazdasági és politikai eszközül szolgáló állítás? A tét abszolút sorsdöntő! Müller könyve sokat ad ahhoz, hogy jobban tudjunk eligazodni, netán véleményt formálni ebben a napi létünket is alapvetően formáló kérdéskörben.

A *Typotex ajánlójából*: „Bolygónk évmilliárdok óta kering a Naprendszer lakható övezetében, de a leheletfinom egyensúly tűz és jég között valójában imbolygó kötélranc: az éghajlat mindig is a 'melegház' és a 'hűtőház' állapota között ingadozott. Reidar Müller lenyűgöző könyve végigvezet bennünket ennek a kozmikus színjátéknak a felvonásain, a földtörténeti idő hatalmas távlatából közelítve rá az emberi történelmet is befolyásoló, jelenleg is zajló változásokra. Naprakész magyarázatai megvilágítják az éghajlatunkat alakító, hol felfoghatatlanul lassú, hol drámaian gyors folyamatokat, miközben a Föld egzotikus és vad tájain barangolva azoknak a kiváló kutatóknak a munkáját is nyomon követhetjük, akik olvashatóvá teszik az éghajlat múltját és jövőjét.”

A szerzőről a *Typotex*: „Norvég geológus, az Oslói Egyetem földtudományi tanszékének kutatója. Évtizedek óta ír természettudományos témákról a norvég nemzeti napilap, az *Aftenposten* hasábjain. Több nagy sikerű non-fiction könyv szerzője.”

Oslo Literary Agency: Müller *Ezzé lett Norvégia* c. könyve (2014) nagy érdeklődést váltott ki a nyilvánosságban és a kritikusok körében, számos utánnnyomása is készült, és őt keresett előadóvá tette (ismertetőjük nyilvánvalóan e könyv 2022-es megjelenése előtt készült.)

Innentől idézetek a könyvből, kiemelések a recenzió szerzőjétől.

„Az éghajlat *színpada* – A földtörténetet gyakran hiányos adatok alapján kényszerülünk rekonstruálni, áthidalva a szédítő időszakadékokat, és elfogadva, hogy a 'bizonyítékok' többsége már rég megsemmisült. Sokszor csak jelekre vagy közvetett bizonyítékokra hagyatkozhatunk. Az idő mélyének térképén továbbra is sok a fehér folt, de archívumunk egyre bővül, és gyorsan dolgozunk ki új vizsgálati módszereket is. Ezáltal egyre több színt tudunk vinni a történetbe. Még messze nem járunk az út végén, mivel ismereteink – az éghajlathoz hasonlóan – állandóan változnak. Ennek tudatában ez a könyv azt is vizsgálja majd, hogyan változtak az éghajlattal kapcsolatos ismereteink.

Az ember évmilliók alatt fejlődött ki. Éltük kis életünket. Az éghajlat úgy volt jelen benne, mint valami láthatatlan kéz, amely megadta a kereteket elődeink élete számára. Néha váratlan lehetőségeket teremtett, máskor viszont katasztrófákat okozott. Ez teremtette meg az emberi igényt arra, hogy megpróbáljuk értelmezni és megérteni a történeteket, és ennek nyomait megtaláljuk a világvallásokban. Ugyanez a törekvés a modern éghajlattudomány hajtóereje is. A

látómezőnket azonban ennél tovább is tágíthatjuk: az éghajlat sok tekintetben meghatározó volt az evolúció szempontjából is. *Nemcsak társadalmunk, hanem testünk, sőt, tudatunk működése is a változó éghajlathoz való evolúciós alkalmazkodás eredménye.*

Ez a könyv időutazásra hív az éghajlat történetének utolsó 600 millió évén át. Ebben az időszakban az éghajlat a két véglet között csapongott. A változások néha lassan, évmilliók alatt mentek végbe a kontinensek lassú vándorlása következtében, máskor viszont gyorsan, hatalmas vulkánkitörések, aszteroidabecsapódások vagy hirtelen lelassuló tengeri áramlások hatására következtek be.

Az éghajlat története hullámokat ver az éghajlatváltozásról folyó vitában, amelynek szemben álló résztvevői folyamatosan hivatkoznak rá. Egyesek azt emelik ki, hogy a Föld korábban a mainál melegebb volt, és úgy vélik, hogy a jelenlegi felmelegedés teljesen normális és problémamentes. Mások – ezzel szöges ellentétben – azt állítják, hogy a bolygó éghajlati rendszere mindaddig stabil és paradicsomi volt, amíg mi, emberek ki nem billentettük az egyensúlyából. Ez a könyv arról szól, miként változott a Föld éghajlata a bolygó hosszú története során. Voltak benne óriási hóhullámok, szárazságok és pusztító jégkorszakok is. És a mindenkori éghajlat törekenynek bizonyulhat: hirtelen változások is bekövetkezhetnek, amelyek drámai hatást gyakorolhatnak a bolygó élővilágára. De a fő kérdés, ami mindvégig foglalkoztat, hogy mit taníthat nekünk a földtörténeti múlt éghajlata a jövő globális felmelegedéséről. A múlt mélységeit feltárva a jövőbe keresek betekintést. A múlt bizonyos értelemben a jövő megértésének a kulcsa.

Müller a tartalomról: „A földtörténet éghajlatváltozásairól kívántam nagy vonalakban felvázolt, könnyen emészthető kalauzt készíteni. Ha a teljes történetet [próbálnám] elmondani, az több könyvtárat töltene meg, számtalan szakterületet érintene, többek közt a régészetet, a geológiát, a biológiát, a meteorológiát, a glaciológiát, a történettudományt és a csillagászatot. Egyszerűsíteniem és rövidíteniem kellett az anyagot, és az éghajlattörténet eseményeiből csak egy reprezentatív válogatást tudtam ismertetni.

Azok számára, aki alaposabban el szeretnének mélyedni az éghajlat történetében, bőségesen soroltam fel ajánlott irodalmat és hivatkozásokat. Jó néhány kutatási témáról kiegészítő információkkal szolgálnak a könyv végjegyzetei is. E könyv megírása céljából több ezer cikket és könyvet tekintettem át, és igyekeztem a lehető legpontosabban összegezni a kutatók fő megállapításait.”

Rhode Island-i közjáték: „Mikor lesz a következő jégkorszak? 1972-ben negyvenkét kutató gyűlt össze Rhode Islanden, a Brown Egyetemen tartott találkozón. A következő jégkorszak kezdetét tervezték megvitatni. Vészjósló eredményre jutottak: 'Valószínű, hogy ha az ember nem avatkozik közbe, a jelenlegi meleg időszak hamarosan véget ér' – összegezték a Quaternary Research című folyóiratban. A csapatban a kor kutatóinak krémje, a legnagyobb egyesült államokbeli és európai egyetemek professzorai gyűltek össze. Úgy vélték, hogy a jelek egyértelműek: az éghajlat hidegebbre fordul. 'Kétségkívül közel járunk a meleg

időszakunk végéhez’ – írták, és arra figyelmeztettek, hogy a következő jégkorszak ’a következő pár ezer évben vagy akár évszázadban bekövetkezhet’.”

Amikor az éghajlat elszabadul: „A globális felmelegedéstől való félelem korában felmerül a kérdés: vajon hogyan történhetett meg ennek a szöges ellentéte, az, hogy az egész Föld megfagyott? A magyarázat nagyrészt egyetlen szóban összefoglalható: erózió. 850 millió éve a Rodinia nevű, kopár szuperkontinens az Egyenlítőnél helyezkedett el, és semmiféle élet nem létezett rajta. Majd lassanként több kis kontinensre repedt szét. Ezek különválva terültek el az Egyenlítőnél. A tenger irányából nedves levegő hatolt a szárazföld felé. Az intenzív és tartós trópusi esőzések a talaj erőteljes kémiai eróziójához vezettek. A légkörből nagy mennyiségű szén-dioxid került ki, és szénssavvá alakulva a tengerbe jutott. A szén ott, a tengerben lerakódó mészkőben kötődött meg. *Ez az egyik legfontosabb mechanizmus, amely bolygónk éghajlatát szabályozza, ezért gyakran a Föld saját termosztátjának is nevezik.* Röviden összefoglalva a következőképpen működik: ha az éghajlat meleg és nedves, az erózió erőteljesebb. A nagyobb szén-dioxid-felvétel hozzájárulhat a hőmérséklet csökkenéséhez. Ha az éghajlat hűvös és száraz, az ellenkezője történik: az erózió gyengül, a szén-dioxid-szint emelkedik, ami pedig a hőmérséklet növekedéséhez vezet. Így járul hozzá a kémiai erózió ahhoz, hogy a Föld hőmérséklete évmilliókon át egy nagyjából élhető tartományban maradjon. Ez lassú folyamat: a Föld időjárási termosztátja azonban több tízezer vagy több millió éves távlatokban működik.”

„*A hógolyó Föld*’ (alfejezet címe – Osman P.): Mintegy 700 millió éve a szén-dioxid-szint rekord alacsony értékre süllyedt, vélhetőleg a jelenlegi érték fele volt, így a hőmérséklet csökkent, a sarkvidékek jégtakarója pedig megnőtt. Aztán katasztrofális dolog történt – ’szerecsére’ azóta nem ismétlődött meg –, amely tönkrevágta a termosztátot: a Föld albedója elszabadult. A Föld albedója azt fejezi ki, hogy a Nap sugárzásának mekkora része verődik vissza a világűrbe – a hó és a jég, azaz a fehér felületek sok sugárzást vernek vissza, míg a nyílt tengerek és az erdők, azaz a sötét felületek megtartják a hőt. A Föld nagyjából 700 millió éve valószínűleg ördögi körbe került, mivel a nagyobb mennyiségű hó és jég fokozta a visszavert sugárzást, ami a hőmérséklet visszaeséséhez vezetett – mígnem végül a teljes földgolyót jég borította. Ez olyan katasztrófát idézett elő, amely az akkori földi élet nagy részét elpusztította. A földgolyó addigi történetének hőmérsékleti mélypontjára jutott.

A jégkorszakok sokáig elhúzódtak. Egy fagyott bolygót hoztak létre, amely szinte örökre úgy maradhatott volna, ha bolygónk számtalan kifinomult és zseniális mechanizmusa közül nem érvényesülne egy másik is.” Heisenberg híres tétele: „A természettudományok kelyhéből az első korty ateistává tesz, a pohár alján azonban Isten vár rád.” (Werner Heisenberg, *Across the Frontiers*, New York, 1974). A modern tudós Heisenberg pedig talán nem is tételes istenhitre utal, hanem egy, a tudomány állása alapján megmagyarázhatatlan rendre a dolgok működésében. „Bolygónk számtalan kifinomult és zseniális mechanizmusa” – ezekkel a jelzőkkel, amelyek itt helyénvaló voltát Müller megmutatja, felsőfokú alkotásokat szok-

tunk jelölni. Az igazi kérdés nyilvánvalóan nem a jelző értéke, hanem hogy miként jöhettek létre ezek a mechanizmusok.

Mészköben az igazság – szén-dioxid és a billenőpont: „A moelvi tillit (moréna törmelékéből keletkezett agyagsávos üledékes kőzet – Osman P.) egy szögletes, fehér közettöredéket foglal magában. Ez egy mészkőrétegből származik, amely meleg éghajlaton alakult ki. Mivel a mészkő közvetlenül a jégkori lerakódások alatt található, ez az éghajlat gyökeres megváltozására utal. Paul Hoffman, a Harvard Egyetem professzora 1998-ban úttörő tanulmányt jelentetett meg a Science folyóiratban. Namíbiában ugyanis meleg éghajlaton lerakódott mészkövet talált a jégkorszaki tillitek fölött és alatt is. Ennek alapján azt állította, hogy miután a Földet jég borította, katasztrofális következményekkel járó olvadás következett be, talán mindössze pár ezer év alatt. Az éghajlat gyorsan felmelegedett, és a tengerben mészkő képződött. A Föld tűz és jég, a hűtőház és az üvegház világa között ingadozott. E változások bekövetkezésének módja visszavezet bennünket a Föld különös éghajlati termosztátjához. Noha a Föld felszíne teljesen befagyott, a vulkánok aktívak maradtak, és nagy mennyiségű szén-dioxidot bocsátottak ki a légkörbe. Mivel a földgolyót jég és hó borította, az üvegházhatású gáz nem használódott el a kőzetek eróziója során. A szén-dioxid-szint ezért évmilliók alatt lassanként újra megnőtt. Végül elérkezett egy éghajlati billenőpont, és gyors, katasztrofális erejű olvadás következett. Az éghajlat kibillent az egyensúlyából, és a hőmérséklet akár az 50 Celsius-fokot is elérhette. Ilyen kiterjedt jégkorszak és utána ilyen gyors felmelegedés talán nem hamar fog újra bekövetkezni a Földön, *de az, hogy ez megtörtént, azt jelzi, hogy a bolygó éghajlata rendkívüli mértékben ingadozhat* – megfelelő feltételek esetén.”

Élet és éghajlat: „Ha a múltból tanulhatunk valamit a jelenről, akkor a prekambrium időszakban bekövetkezett hirtelen éghajlatváltozásoknak kell az első helyen állniuk. Mert bár a hűtőház és az üvegház váltakozása minden egyes éghajlatváltozás során teljesen új életformák megjelenését tette lehetővé, szinte minden élet elpusztult’ – írja Robert Hazen geológus The Story of Earth c. könyvében (idézi Müller – Osman P.). Míg az evolúció haladt tovább, a légkör a hógolyókorszak után megváltozott (Amint itt következik, épp annak következtében. Egyes elméletek szerint a Föld első oxigénatmoszféráját is óceáni kürtők kénbaktériumai állították elő – Osman P.). Hazen szerint a jelentős éghajlatváltozások hatalmas algavirágzást eredményeztek. Az algák szén-dioxidot vontak ki a légkörből, és növelték az oxigén mennyiségét, ami szükséges feltétele volt annak, hogy az élet az úgynevezett kambriumi robbanás során gyorsan fejlődjön. A Föld történetében ezt többször is láthatjuk: az egykori éghajlati válságok nemcsak a fajok tömeges kihalását és pusztulását vonták maguk után, hanem az új életformák kialakulását is. Ahogy Robert Hazen is írja, a különös az, ahogy az élet megváltoztatta a bolygót. A prekambriumi hatalmas algavirágzások nemcsak a légköri oxigén mennyiségének növekedéséhez járultak hozzá, hanem megteremtették a megfelelő feltételeket a fejlettebb életformák, az ízeltlábúak és a gerinchúrosok kialakulása számára – azaz végső soron az ember számára is. A bioszféra a bolygó történetének egyik legfontosabb eseménye idején is beavatkozott az éghajlat alakulásába: amikor a növényvilág

meghódította a szárazföldet. A növényeket a szárazföldre terelő evolúciós változások nélkül ma egészen más lenne az élet és az éghajlat is.

Az erdők átalakították a Földet, ami jól példázza, hogy az élet maga – a bioszféra – hosszú idő alatt miként változtatja meg az éghajlatot azáltal, hogy a szerves anyag kölcsönhatásba lép a szervetlennel. Az első erdők egyúttal élőhelyet teremtettek a szárazföldre kimerészkedő első állatok számára, a fákról lehulló törmelékek és a talajszint kis méretű növényei alatt apró élőlények nyüzsgöttek. Mindez párhuzamosan zajlott azzal, hogy a növények meghódították a szárazföldet. Ha nem lettek volna, miből éltek volna az állatok?

A Föld történetének e mérföldkövével, az állatvilágnak a tengerből a szárazföldre való áttérjedésével kapcsolatban sok a bizonytalanság. A szárazföldi állatok legrégebbi kövületei egyelőre mintegy 420 millió évesek. Más ízeltlábúakkal, többek között ugróvillásokkal, pókokkal és skorpiókkal együtt ezek az állatok uralták a szárazföldet, majd az első erdőket. Az ember és szárazföldi gerinces rokonai szempontjából az a folyamat játszotta a legfontosabb szerepet, amely a devon időszakbeli erdők tengerparti mocsaraiban játszódtott le, 375 millió évvel ezelőtt. Ekkor alakultak ki a halak és a kételtűek közötti első átmeneti élőlények, például a hatalmas, szalamandrához hasonló, már végtagokkal rendelkező élőlény, az Ichthyostega.

Az erdők fordulópontot jelentettek a Föld történetében. Jelentős szerepük volt a földi éghajlat megváltozásában, ami lassan, több tíz millió év alatt következett be. A devon időszaktól kezdve a karbonon át hozzájárultak ahhoz, hogy a légkör szén-dioxid-tartalma nagyjából 50 millió év alatt 4000 ppm-ről 300 ppm-re csökkenjen. A mai érték 420 ppm. A Föld korábban üvegházként működött, majd lassan hűtőházzá változott, a karbon időszakban pedig a gleccserek a déli féltekére is kiterjedtek a kontinenseken. Eközben a légköri oxigénszint 4-ről 35 százalékra emelkedett, a Föld történetének legmagasabb értékére, a mainak csaknem a kétszeresére.

A bolygó nem lenne élhető számunkra, ha nem alakultak volna ki ezek az ősi erdők. De milyen módon változtatta meg a légkört az erdők megjelenése? [A magyarázatból:] A gyökerek fokozták a kőzetek mechanikai és kémiai erózióját, ami – leegyszerűsítve – még inkább elősegítette a légköri szén-dioxid-szint csökkenését. A nagy mennyiségű szén kőszén formájában való elraktározódása mellett vélhetőleg ez a folyamat is közrejátszott abban, hogy a Földön a karbon időszak végén jégkorszak alakult ki.”

„Az ember ma beavatkozik a geoszféra, a bioszféra és a légkör (atmoszféra) közötti, összetett kölcsönhatásokba. Azt a hatalmas mennyiségű szenet, amely a karbon időszakban ’kikerült’ a légkörből (növényté lett – Osman P.), ma rekordgyorsasággal juttatjuk oda vissza. Ez a szén ma a globális felmelegedés hajtóereje. A jelenlegi tempót tartva mindössze pár ezer év alatt olyan magas légköri szén-dioxid-szintet érhetünk el, mint amilyen 400 millió évvel ezelőtt volt jellemző. Még a földtörténeti idő végtelenül hosszú folyamatai sem érnek fel azzal, ahogy az ember gátlástalanul elégeti a fosszilis erdőket. A jelenlegi erdőknek is kíméletlenül nekiestünk.”

Szénrejtélyek: „Stevens Klint [Dánia] legendás szikláin egy katasztrófa nyomai láthatók. A szikla magasságának felénél vékony, zöld csík kanyarog a kőzetben. Élet és halál választóvonal, egy régi és egy új világa. A zöld sáv egy 66 millió éve lerakódott agyagréteg, amely a kréta és a paleocén határát jelöli. 1978-ban az amerikai Walter Alvarez azt akarta kideríteni, hogy mi okozta az ökoszisztémák összeomlását 66 millió évvel ezelőtt. Különösen izgalmas felfedezést tett. A Stevens Klintnél található zöld agyagréteg százhuszszor több irídiumot tartalmaz, mint az alatta és felette lévő rétegek. Azt feltételezte, hogy a magas irídiumszint a Földre csapódó aszteroida következménye. Amikor 1980-ban közzétették a kutatásuk eredményeit a Science című folyóiratban, nagy felbolydulás támadt. A többséget csak 1991-ben sikerült meggyőzni Alvarez igazáról: geológusok ekkor találták meg egy becsapódási kráter maradványait a mexikói Yucatán-félszigeten. A korát 66 millió évre tették, és hatalmas volt: az átmérője mintegy 180 kilométer. Az aszteroida, amelytől származik, percek leforgása alatt teljesen kibillentette az éghajlatot az egyensúlyából. A becsapódástól és az azt követő erdőtüzekről óriási mennyiségű por és hamu került a légkörbe. A por beárnyékolta a Napot, és tíz évig tartó nukleáris telet okozott. Modellszámítások szerint a globális hőmérséklet 10 vagy akár 66 Celsius-fokkal csökkent, a tenger pedig 11 Celsius-fokot hűlt. A hatalmas mennyiségű por felmelegítette a légkör felső rétegeit, ami a vízgőzzel párosulva tönkretette az ózonréteget. A tökéletes kataklizma nyomán elkerülhetetlen volt a tömeges kihalás. A földtörténet számtalan más átmeneti időszakához hasonlóan ez sem csak veszteségekkel járt. *Bár az aszteroida rengeteg fajt kipusztított, a nagy emlőscsoportok közül egy sem halt ki.* A kisebb, patkányszerű állatok vélhetőleg beásták magukat a földbe, és ott rejtőztek, amikor a katasztrófa bekövetkezett. Miután a hideg alábbhagyott, szó szerint egy új világ emelkedett ki a hamvakból. *Ha nincs ez a katasztrófa, az emberi faj valószínűleg sosem alakult volna ki.* Ez az esemény jelentette a kainozoikum, a földtörténeti újkor kezdetét. Különös időszak ez: *a földgolyó az üvegház- és hűtőházállapot között csapongott, és ez az ingadozás mindmáig jellemzi a világot.*

Svante Arrhenius 1903-ban kémiai Nobel-díjban részesült (az elektrolitikus disszociáció elméletének kidolgozásáért – Osman P.). Későbbi elismertségét azonban azzal a munkával vívta ki, amellyel kiszámította a szén-dioxid éghajlatra gyakorolt hatását: a szén-dioxid a vízgőzzel együtt hogyan akadályozza a Nap melegének távozását, és ezáltal hogyan befolyásolja a Föld éghajlatát.

Figyelme a Föld őstörténetére is kiterjedt. Vajon változhatott-e annyit a szén-dioxid-szint, hogy az magyarázatot adhat ezekre a hőmérséklet-változásokra? Világosan rámutatott, hogy az alacsony szén-dioxid-szintet mutató időszakokban a hőmérséklet csökkent, magasabb szint mellett pedig emelkedett. Vajon mennyire érzékeny az éghajlat a szén-dioxid-szint növekedésére? Kiderült, hogy Arrhenius kivételesen pontos becsléseket készített: számításai szerint a légköri szén-dioxid mennyiségének megkétszereződése 4 Celsius-fokkal növeli a Föld felszínének hőmérsékletét.

Arrhenius A világok keletkezése c. könyvében döbbenetesen naprakész képet festett a Föld rendkívül fontos szénkörforgásáról. Leírta, hogy a tenger és különösen az erózió hogyan vonja ki a szén-dioxidot a levegőből, és az hogyan raktározódik el a kőszénben és a mészkőben. Arra a következtetésre jutott, hogy csupán a világ összes mészkőjében 25 ezer-szer több szén található, mint a levegőben. Kifejtette, hogy minél több szén-dioxid lenne a légkörben, annál többet nyelne el a tenger, és annál több vonódna ki az erózió révén. De hogyan jut vissza az üvegházhatású gáz a légkörbe? Nos, vulkánkitörések alkalmával nagy mennyiségű szén-dioxid szabadul fel. Hosszú távon többek között ez a mechanizmus – a Föld termosztátja – szabályozza a Föld éghajlatát. Ezek az Arrhenius által nagy vonalakban felvázolt elképzelések a mai napig a tudományos kánon részét képezik.

Vajon ki lehet-e kapcsolni ezt a termosztátot? Sokan attól tartanak, hogy az üvegházhatású gázok jelentős kibocsátása eszkalálódó felmelegedést okoz, és egymás után lépjük majd át az éghajlati küszöbértékeket és billenőpontokat. 56 millió évvel ezelőtt pontosan ez történt. Akkor a hatalmas üvegházhatású gáz kibocsátás miatt a Föld gyorsan felmelegedett, és egy úgynevezett hipertermális esemény következett be. Mintha valaki hirtelen bekapcsolta volna a fűtést a már amúgy is forró bolygón.

A vulkánok a globális szénkörforgás fontos motorjai. Míg a kémiai erózió, a tenger és a nagy erdők és mocsarak megkötik a szént a légkörből, a vulkánok visszaadják. Arrhenius már több mint száz éve felvetette, hogy több mint 50 millió évvel ezelőtt, amikor az erdők elterjedtek az Északi-sarkvidéken, éppen a fokozott vulkáni tevékenység váltotta ki a melegebb éghajlatot. Az 1980-as években a kutatók a paleocén és eocén korszak levegőjének magas széntartalmát a kontinensek gyorsabb távolodásával is összekapcsolták. Ez ugyanis a vulkáni tevékenység fokozódásához vezetett, és több szén-dioxid került ki a légkörbe, ami hozzájárult ahhoz, hogy a bolygó üvegházidőszakokba sodródjon.

Ha a bolygó éghajlatának történetét igyekszünk megérteni, ritkán találunk egyszerű és vitathatatlan válaszokat. Néhány éve az Oslói Egyetem kutatói újabb csavarral álltak elő arra vonatkozóan, hogy mi okozta a gyors felmelegedést. Több ezer robbanásokrátért térképeztek fel a Norvég-tengerben, amelyek átmérője akár 10 kilométer is lehet. Feltételezték, hogy az üvegházhatású gázok nem közvetlenül a vulkáni magmakamrákból származnak, hanem akkor szabadultak fel, amikor a forró magma – a folyékony kőzet föld alatti folyamaként – áthatolt a szerves szénben gazdag üledékeken. A rétegekben hatalmas nyomás alakult ki, és a gázok robbanásszerűen törtek ki a légkörbe. A kutatók szerint a vulkanizmusból eredő kibocsátások vezettek néhány ezer év alatt a drámai mértékű globális felmelegedéshez.”

Következik „A metánszörnyeteg” és benne, hogy „a gázhidrátokban elegendő szén van ahhoz, hogy a Földet egy új hipertermális esemény felé taszítsa”, utána „Egy jövőbeli éghajlati bomba?” ezzel indítva: „Egyesek ‘az ítéletnap lyukainak’ nevezik azokat a krátereket, amelyekből a közelmúltban többet is felfedeztek Szibériában. Hatalmas, több tíz méter mély bombakráterekként tátonganak a terepen. Úgy jöttek létre, hogy a talajban felgyűlt metán

a permafroszt olvadásának eredményeképpen felrobbant”, majd „*Egy hidegebb világ felé*” és „*Tevék az Északi-sarkon*”.

Nézzük innen a mondandó további ívét a fejezetcímekkel:

- *A Nagy Fagy* – benne: A klagenfurti sárkány / Rejtélyek a norvég hegyek között / Vízilovak Londonban / Ad undas – összeomlanak a jégsapkák / Az ítéletnap gleccsere / A gondnok, aki megoldotta a jégkorszakok rejtélyét / Utazás az univerzumba / A Föld pulzusa / Az éghajlat mint az ember evolúciójának hajtóereje? / Exit Afrika / Mikor lesz a következő jégkorszak?
- *Az éghajlat a billenőponton* – Ezer évszázadnyi éghajlatváltozás / A természet egy seggfej / A jégkorszak hirtelen vége / A billenőponton / A nagy szállítószalag / Elérkezett az ítélet napja
- *Az utolsó paradicsom* – Erdő a kopár hegyen / A gleccserek összeomlása / A zöld Szahara / Áradások / Halál a gleccseren / Az ember, aki kivágatta a világ legöregebb fáját / Világtörténelem a tenger fenekéről nézve
- *Éghajlati válságok* – A holtak tava / A világ legrosszabb éve / A Valhalla felé / Az összeomlás / Nedvesség és hideg mindenütt / Vulkánok, napfoltok és rút kiskacsák / Egy rettentően magas jéghegy / Kis jégkorszak – csak hőmérsékletek? / A jég és a hideg vége
- *Az ember kora* – A pszichozoikum felé / Vissza az eocénba / Lakhatatlanná válik a bolygó? / Az éghajlat jelentette fenyegetés
- *Utószó*

Jöjjön néhány szemelvény!

Az autodidakta skót, a földpálya és az albedo: „1859-ben a csaknem negyvenéves James Croll gondnoknak vették fel a glasgow-i Anderson Egyetem múzeumába. Itt dolgozott gondnokként, amikor megírta korának egyik legfigyelemreméltóbb tudományos művét, hogy megfejtse, hogyan érték egymást a Földön a jégkorszakok. Croll úgy vélte, a folyamat a Földet érő napsugárzás szabályozza, nem pedig a Föld belsejéből kiáradó hő, ahogy akkoriban sokan állították. „Megismerkedett a precesszió (a Föld forgástengelyének körkörös mozgása – Osman P.) földi éghajlatra gyakorolt hatásával. A precessziót és a Föld pályájának változásait összesítve kiszámította, hogyan jöttek-mentek a jégkorszakok. Elsőként ő foglalta egységes rendszerbe, hogy a Föld univerzumon belüli mozgása hogyan befolyásolja az éghajlatot.

Croll úgy vélte, az éghajlat változásai nem indokolhatók egyedül a Föld Nap körüli pályájának apró váltoásaival. Úttörő módon megemlített egy másik fontos szempontot, az albedót. Úgy látta, hogy ha több kemény tél követi egymást, a hó nyáron nem olvad el (több

napsugárzás verődik ezért vissza a világűrbe – Osman P.), és beindul egy új jégkorszakhoz vezető spirál. Majd egy másik innovatív ötlettel is előállt: a tengeráramlatok, például a Golf-áramlat, hőt juttatnak el délről északra, és ez a hatás az átlagosnál hidegebb teleken enyhül. Ez is szerepet játszik abban, hogy a Föld egymás után több jégkorszakot él meg.”

„*A természet egy seggfej*” – e címet Jørgen Peder Steffensen klímakutatótól (a Koppenhágai Egyetem professzora, vele mutatja be Müller a jégmaggal történő kutatást – Osman P.) idézi Müller, a beszélgetésükből: „Emellett megjegyzi, hogy nem feltétlenül minden éghajlatváltozás rossz. 'A természet jó ideje egy seggfej – mondja. – *A Föld dinamikus bolygó: a holnap soha nem olyan lesz, mint a ma vagy a tegnap.* Ha nem a globális felmelegedés miatt aggódnánk, akkor az ellenkezője, a globális lehűlés aggasztana minket.” – Itt az éghajlatkutatás egy talán nem annyira közismert ágát mutatja be: jégmagokat emelnek ki mélyfúrással, s azok rétegeinek elemzésével állapítják meg, mikor milyen éghajlat uralkodott az adott helyen, ami természetesen a változásokat is megmutatja. „A jégmagok egyre részletesebb történetről mesélnek. A kutatók nemcsak az oxigénizotópokat elemzik, hanem egy sor más összetevőt is. A por a hideg időszakokra jellemző, szárazabb éghajlatra utal, a nátrium azt jelenti, hogy a tengerjégben több a sós vizes por, a kalcium arról tanúskodik, hogy merről jönnek a szelek, a hidrogénizotópokból a csapadék eredetére lehet következtetni, a hamuszemcsék vulkánkitörések jelei, a kénsav és folyosav szintén vulkánkitörésre utalnak. Vizsgálják továbbá a nehézfémek és az ólom, és nem utolsósorban a gázok, például a szén-dioxid és a metán koncentrációját. A jégmagkutatók ezeket az úgynevezett proxykat tanulmányozzák, és a sok információból bámulatos módon az éghajlat történetét állítják össze.

A jégmagokban a világtörténelem egyes részeit különböző ólomizotópok segítségével rekonstruálták. Ezek a gázokban fordulnak elő, és messzire eljutnak. Róma gazdaságának minden hullámhegyét és hullámvölgyét látjuk. Amikor jó idők járnak, sok az ólom, amikor rosszabbak, kevesebb. Egy kicsit hasonló módon, mint ma az üvegházhatású gázok kibocsátása esetében: gazdaságilag kedvező időszakokban emelkedik, hanyatló időszakokban pedig csökken.”

A billenőpontra: „A jégmag tanúsága szerint 14.700 éve *’döbbenetesen rövid idő, három év alatt’ gyors, több mint tízfokos felmelegedés* következett be. Igen, az éghajlati rendszer a feje tetejére állt. Az erdő e hőmérséklet-emelkedés miatt hódította meg újra Európa nagy részét, és az állatok és az emberek is emiatt vándoroltak észak felé. Már nem arról van szó, hogy a gyors változások ezer, száz vagy akár tíz év alatt következnek be. Steffensen szerint ez néhány év alatt is megtörténhet.

11.700 éve lépett be a Föld a mostani, holocénnek nevezett interglaciális időszakba. Ezek a gyors éghajlat változások elsősorban a jégkorszakokat jellemzik, nem az interglaciális időszakokat, amilyenben most élünk – magyarázza a dán professzor, de nemsokára így folytatja: – *A leginkább az aggaszt, hogy a változásokat semmilyen éghajlati modellel nem lehet szimulálni. Annyira hirtelenek és hatalmasak. A rendszer olyankor válságba kerül.*”

Világtörténelem a tenger fenekéről nézve: „A por civilizációk felemelkedéséről és hanyatlásáról mesélhet. Az 1990-es években amerikai kutatók az Ománi-öbölben végeztek fúrásokat a tengeraljzaton. Felhoztak egy mindössze pár méteres üledékmagmintát, és megvizsgálták, hogyan változik benne a por mennyisége. A sok por szárazságra utal, a kevesebb por nedvesebb időre – ilyen egyszerűen. A mezopotámiai por különleges jellemzőkkel bír, és a samal nevű szél a Perzsa-öbölbe és az Ománi-öbölbe fújja ki. Évente 100 millió tonna port juttat ki a tengerbe. A magminták elemzésével a kutatók elsősorban azt állapították meg, hogy a legutóbbi jégkorszak hideg időszakaiban különösen sok por került oda. A hidegben csökkent a párolgás, és általában szárazabb is volt az éghajlat, mint a meleg időszakokban. A kutatók leginkább arra keresték a választ, hogy a szárazság egybeesett-e a hatalmas Akkád Birodalom összeomlásával. A birodalom nagyjából 4300 éve jött létre, de pár száz évnyi gazdagság és virágzás után összeomlott. Hanyatlásának oka az emberiség történelmének egyik rejtélye. Az Ománi-öbölben felhozott magmintában a kutatók találtak egy porréteget, amely körülbelül az akkád civilizáció bukásának idejéből származik. Ezt egy hosszan, 300 évig tartó száraz időszakhoz kötötték. A kutatók szerint a szárazság hozzájárult a birodalom összeomlásához. A kevesebb csapadék miatt az állatok elpusztultak, a termés pedig gyenge lett.”

Vulkánok, napfoltok és rút kiskacskák: „Benjamin Franklint politikusi pályája mellett kiemelkedő tudósként is számontartjuk. 1783-ban azt tapasztalta, hogy a nyár rendkívül hideg, Európában és az Egyesült Államokban is. 1784-ben elsőként jutott arra a következtetésre, hogy összefüggés van a vulkánok és a globális éghajlat között. Az izlandi Laki vulkán kitörésének következményeit tapasztalta meg, amely 1783. június 8-án kezdődött, és nyolc hónapon át tartott. A földkéreg 25 kilométer hosszú repedéséből hatalmas mennyiségű láva folyt ki. A vulkáni hamu sűrű ködként eltakarta a napot. Emellett óriási mennyiségű kéndioxid, hidrogénklorid és fluorgáz került a levegőbe. Ez a kicsinyített mása volt annak, ami a kutatók szerint 251 millió évvel ezelőtt sújtotta a földet. Akkor a vulkánok hatalmas mennyiségű mérgező gázt juttattak a levegőbe, amelyek a bolygón lévő élet nagy részét elpusztították.

Franklin annak akart a nyomára akadni, hogy ezek a tűzhányók hogyan szórják ki magukból a hamut és a szulfátokat, amelyek aeroszolok formájában mintegy 'naptejjel' vonják be a bolygót. A légkörbe került parányi cseppek és részecskék miatt a napfény visszaverődik a világűrbe, ezáltal pedig csökken a felmelegedés. *A kis jégkorszak is olyan periódus volt, amikor különösen sok vulkán tört ki.* A grönlandi jégmagokban a kutatók megmérték a jég rétegek kémhatását, amely a vulkánok jelentős kénkibocsátását követi. A leletek szerint az 1250 és 1815 közötti időszakban jóval több nagy vulkánkitörés történt, mint a meleg középkorban – és a 20. században.

A homok nem csak homok: a közettől függő sajátosságokkal bír, olyan, mint egy postabélyegző. Ezért használhatjuk fel annak meghatározására, hogy az uszadékjég honnan származik. A kutatók ennek segítségével alkottak képet a tengerjég éghajlati rendszerben betöltött fontos szerepéről: a meleg középkorban Délkelet-Grönlandon időszakonként a

letöredező gleccserek miatt sok uszadékjég volt. A kutatók modellezték ennek hatását az éghajlatra nézve: az enyhébb éghajlat idején a tengerre kiáramló uszadékjég meggyengítette a területre meleg vizet hozó tengeráramlást. Ez az alacsonyabb napfolttevékenységgel és a vulkánkitörésekkel párosulva hozzájárult az éghajlat destabilizálásához, nemcsak Grönland partjai mentén, hanem az Atlanti-óceán északi területén mindenütt. *A tanulmány azt mutatja, mennyire ellentmondásos lehet az éghajlat: egy meleg időszak lokálisan hideget is kiválthat – aminek a jövőbeli éghajlati modellek szempontjából nagy jelentősége lehet, különösen amikor a gleccserek olvadnak és a tengerjég zsugorodik.*

És hogy a dolog még bonyolultabb – és talán ijesztőbb is – legyen: a kutatók nemrégiben új tézist állítottak fel. Azt vizsgálták, hogy a hatalmas mennyiségű tengerjég hogyan változtatta meg a Grönland körüli tengeráramlatokat, ami feltevésük szerint egyszersmind a kis jégkorszakot is beindíthatta. A tengerjég mennyisége anélkül is megváltozhatott, hogy az éghajlati rendszert akár vulkánkitörések, akár a naptevékenység gyengülése megrendítették volna. Amikor az éghajlati rendszer eredendő változékonysága vált ki ilyen előre nem látható eseményeket, azokat az éghajlat-modellezők 'rút kiskacsáknak' nevezik. – Az éghajlat magától, külső behatások nélkül is megváltozhatott. „Rút kiskacsák” – ismeretes a „fekete hattyú” ezzel azonos jelentésű fogalma, amelyet Nassim Nicholas Taleb, a pénzügytan világhírű alakja hozott be *A fekete hattyú – avagy a legváratlanabb hatás* címmel megjelent könyvében. A rendkívül valószínűtlen, előre nem látható események jelképeként használják. Michele Wucker egy másik „ikonikus állattal” állt elő: ez a *szürke rinocérosz*, és olyan figyelmeztető jelzéseket, veszélyeket jelöl, amelyek az orrunk előtt vannak, mégsem ismerjük fel őket. (Michele Wucker: *A szürke rinocérosz – Hogyan ismerjük fel a világunkat fenyegető nyilvánvaló veszélyeket, és hogyan szálljunk szembe velük* – Athenaeum Kiadó, 2016. – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2017/4. sz.) S bár mai világunk igencsak hangos a klímavédelem és a fenntarthatóság hivatkozásaitól, bőven akadnak e téren szürke rinocéroszok, nem kis hányaduk gondosan rejtve a közfigyelem elől.

Egy felvetés és egy vitathatatlan állítás a végszóból: „Valószínűleg még sosem voltak jobb lehetőségeink arra, hogy kezeljük az instabil éghajlatot, amelynek őseink csak tehetetlen elszenvetők voltak, illetve hogy alkalmazkodjunk hozzá.” És „[b]ár az éghajlat jelentette kihívás megoldásai nem e könyv lapjaira tartoznak, nincs okunk halogatni a fogyasztás csökkentését, a Föld (feltehetően az emberiség – OP) energiarendszereinek forradalmasítását és egy fenntartható világ megteremtését, és akkor talán egy valamennyire ismerős éghajlati terepen tudunk maradni.”

Dr. Osman Péter

* * *

Fritz Breithaupt: A narratív agy. Miért gondolkodunk történetekben? Typotex, 2024 – Test és lélek sorozat; ISBN 9789634933144

Előhangszerű gyanánt: A világ egyik régóta megoldatlan rejtélye, amely valószínűleg még egy darabig megoldásra váró kihívás marad, hogy miként működik a fejünkben az a kb másfél kilónyi szupersűrű bioprocesszor – agyunk, amely neurális perifériáival együtt (azaz a központi idegrendszer) a legújabb becslések szerint kb 85 Mrd neuront tartalmaz, az ezek hálózati kapcsolatait alkotó szinapszisok száma pedig nagyságrenddel nagyobb. A modern képalkotó rendszerekkel már egyre jobban megismerjük a „hardverének” működését, így egyebek közt látni, milyen neuroncsoportok lépnek működésbe a különféle szellemi tevékenységeknél, de messze nem ilyen jó a helyzetünk a „szoftver” működésének megismerésében – pl. miként szervezi az agy az emlékezet működését, a beírást, tárolást, lehívást, miként hozzuk elő egy-egy ismerős archoz a nevet és vizont, és így tovább, legfőképp pedig, hogy milyen információkat tartalmaz és milyen gondolatokat formál az agytevékenység. A képalkotókkal már többé-kevésbé látni, milyen neuroncsoportok vesznek részt a különféle tevékenységekben, ám azt nem, mi ennek az informatikai tartalma, miként tárolja és adja vissza agyunk a tudást, s ehhez miként kódolja, milyen információk rejtőznek benne, s milyen gondolati tartalmak születnek.

Manapság divat lépten-nyomon a mesterséges intelligenciát felemlegetni, mindenfélet tulajdonítani neki. Ez erősen emlékeztet arra, amikor a '70-es évek második felétől úgy bekerült a közbeszédbe az innováció (nyilvános fórumon itt először '74 december elején szólt róla, mibenlétéről és gazdasági potenciáljáról egy konferenciaelőadás), hogy onnantól, különösen a politikai/közületi megszólalásokban, boldog-boldogtalan hivatkozott rá, jóllehet sokuk azt sem tudta, eszike vagy isszák. Mindez pedig azért érdemel itt szót, mert nem tűnik alaptalannak azt várni, hogy az igazi nagy áttörést az agy teljes működésének megismerésében az MI hozhatja el szinte korlátlan információbegyűjtési és -feldolgozási kapacitása révén. Ne feledjük, agyunk belső kapcsolatainak száma nemcsak nagyságrenddel meghaladja a galaxisok csillagainak átlagos számát, hanem ehhez még az agyműködés dinamikusan alakítja ezeket a kapcsolatokat, olyannyira, hogy még képes a „hardverét” is átrendezni a változó funkcióihoz. (Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2011/3. szám: Norman Doidge: A változó agy – Elképesztő történetek az agy kutatás élvonalából; Park Könyvkiadó, 2011; Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2017/1. szám: Norman Doidge: Hogyan gyógyul az agy? – Figyelemre méltó felfedezések és gyógyulások a neuroplaszticitás világából; Park Könyvkiadó, 2016)

Hogyan lesz a neuronok kisüléséből gondolat, cselekvést indító, meghatározó, vagy épp leállító döntés, miként lesz magatartás – ennek megfejtésére talán csak a MI, valószínűleg sok MI együttműködése lesz képes, s majd általuk megtudja, netán az ő felismeréseikből megfejtje az ember tudománya.

Sajnos vagy szerencsére – célok kérdése –, még ha sikerül is az utolsó neuronig feltárni az agy teljes szerkezetét (ami, ahogy utaltunk rá, a neurális kapcsolatok változékony alakulása miatt csak pillanatnyi állapotot mutat), még mindig nem valósítható meg a sci-fik nagy álma, az agy letöltése mesterséges intelligenciába. Agyunk működése ugyanis nemcsak a neuronok egymás közti tevékenységéből áll, hanem hat rá még egy vezérlőrendszer: a biokémiai, a belső elválasztású mirigyeké. A teljes tudat, a teljes személyiség „átültetéséhez”, „megörökítéséhez” ez is kellene.

Ahogy a dolgok haladnak a világunkban, az utolsó személyes védvonalunkat fenyegeti annak eshetősége, hogy az agy kutatás a gépek révén képessé tesz kiolvasni a gondolatokat is. A modern tudomány exponenciálisan gyorsuló fejlődése láttán teljes joggal tehető a „soha se mondd, hogy soha többé!” (never say never again!) mai változatává a soha se mondd, hogy soha nem lesz!

Az utóbbi időkben a vezetéstudomány és a marketing is erősen felkapta a narratívák gyakorlati szerepét a vezetésben, a célirányos kommunikációban, s ezzel természetesen azok eszközként történő felhasználását is. Kiemelést kíván, hogy ezeknél a narratívák másoknak szóló közléseket jelentenek. Carmine Gallo írja *Storytelling* – a történetmesélés ereje (HVG Könyvek, 2016) c. könyvében, hogy a történet (narratíva-) -előadást mindinkább az üzleti- és a közéletben a meggyőzés egyik igen hatékony, ezért fontos eszközeként használják, s így tanít könyvében annak művészetére és technikájára.

Az ilyen értelemben vett narratívák egyik legkiemelkedőbbként becsült seregszemléje a TED-előadásorozat. Gallo írja TED-előadások – az inspiráló nyilvános beszéd 9 titka (HVG Könyvek, 2014) c. könyvében: „Amíg élünk és teszünk valamit, addig lehetnek céljaink, és még bármit elérhetünk. Ne szabjunk hát gátat a saját lehetőségeinknek azzal, hogy nem tudjuk átadni a gondolatainkat!”.

Jöjjön innentől Breithaupt könyve! (Kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

Felettébb érdekes könyv! *Olyanokat mond el rólunk, a gondolkodásunkról, a vele szoros kapcsolatban lévő érzelmeinkről, magatartási formáinkról, amikre a pszichológia e terén járhatlanok aligha gondolnának.* „Gondolkodom, tehát vagyok” – de miként gondolkodom, s ettől milyen vagyok? Hogyan tudunk gondolkodni, következtetésekre jutni arról, hogy miként gondolkodunk, s ez mit tesz velünk? Breithaupt nagyon is meglepőket mond, könyvéből sokat tanulhatunk erről.

Breithauptról: könyve eredeti kiadója, a *Suhrkamp Verlag Berlin* oldaláról: „Breithaupt (1967) hírneves irodalomtudós, kognitív tudós, a kognitív tudományok és a germanisztikai tudományok professzora és a kísérleti bölcsészettudományi laboratórium igazgatója a bloomingtoni Indiana Egyetemen.”

A Suhrkamp a könyvről

„Ausztriában A 2023. év non-fiction könyve (orvostudomány, biológia kategóriában). Az ember újradefiniálása narratív lényként.

Az életet intenzívebben tapasztaljuk meg, ha történetekben találkozunk vele – elbeszélék, tehát vagyok. Ám nemcsak a saját életünket fokozzák fel a narratívák, hanem általuk képesek vagyunk az egyéni tapasztalatot másokkal megosztottá változtatni. Hogy ezt elérhessük, az agyunkat és a módokat, ahogyan történeteket mondunk, egymásához kell hangolnunk. Ám ponzosan miként is történik ez? Fritz Breithaupt remek könyve újradefiniálja az emberket narratív lényekként, akik narratívák révén horgonyozzák le magukat a világban.

Kiaknázva a történetekben gondolkodás leglényegét, Breithaupt a legújabb tudományos kutatásból merít, beleértve az idegtudományt, valamint kísérleteket, ahol a kísérleti személyek ezrei játszanak telefonos játékokat, szintúgy regények, Grimm-mesék és mindennapos hivatali pletykák irodalmi elemzésére. Kiderül, hogy a narratív gondolkodás jutalma érzelmi, és mi azért éljük az életünket úgy, ahogyan tesszük, mert követjük a narratívák specifikus jutalomsémáit. Ám ugyanakkor a dolgok mindig alakulhatnak eltérően a narratívákban, és pontosan e tény teszi lehetővé számunkra, hogy az élet különféle változatait kipróbáljuk.”

Könyve kapcsán a spanyol El Pais nagyinterjút közölt Breithaupt-tal (2023. okt. 24.), ebből:

„Az Indiana Egyetem professzora publikált egy könyvet, amely kifejti, miként segítették elő a narratívák az emberiség fejlődését, az együttműködést és az élettervezést.

Breithaupt hiszi, hogy a narratívák emberi voltunk leglényegéhez tartoznak. A történetmondás segít bennünket szervezni a világot, emlékezni a történetekre és megosztani ezt másokkal, és jobban tervezni a jövőt. A történetek szintúgy eszközül szolgálnak, hogy mások helyébe képzeljük magunkat, és hogy mások ezt tegyék velünk (azaz empátiát ébresztenek – Osman P.) *Az együttműködés csodálatos emberi képessége történeteken épült fel.* Breithaupt úgy képzei, hogy a narratíváknak csaknem rituális szerepe volt a törzsi életben, és arra szolgáltak, hogy az emberek fejlesszék történetmondó lépcségüket, empátiájukat, és történetek révén szervezzék a világukat.

Kérdés: Ön a történetek fontosságáról is beszél az empátia fejlesztésében, a tapasztalatok megosztásában, az identitás és az értékek építésében. Ez pozitív dolog, de negatív is lehet, nemde? Sok történet, amely megerősíti a kötelekeinket és a közös értékeinket egy csoportban, ezt úgy teszi, hogy szembeállítja ezeket más csoportéival.

Válasz: Az empátia elvben oly csodás, mert mindenkinél működik. Hasonlóképp vannak a narratívák. Ha Ön elmondja nekem bárki tőlem távoli személy tapasztalatainak történetét, s ez lehet valaki, aki politikailag, földrajzilag, történelmileg messze távol van tőlem, én így is átérzezhetem a helyzetét. Így számomra az empátia a mások helyzetének átérzéséről szól. És ezért áll az olyan közel a narratívákhoz. Evolúciós tekintetben nem annyira azért fejlesztettük ki a nagy agyat, hogy problémákat oldjunk meg, hanem az átérzés képességéért. (Ehhez képest az ember egyéni és a különféle csoportszinteken is alapvetően igen önző

jószág! Amúgy pedig, a fejlesztés tudatos, célorientált tevékenység. Breithaupt nyilvánvalóan hatásos kifejezésként írja, hogy fejlesztettük az agyunkat, ám aláhúzendő, hogy ez nem helytálló. A Teremtő vagy az intelligens tervezés koncepciója szerint azt ilyennek kaptuk; evolucionista felfogásban pedig az evolúciós versenyben a nagyobb agyteljesítményre képes egyedek jutottak előnyhöz, s így adhatták tovább génjeiket, így fejlődött az agyunk. Az már egyaránt biztató és rémisztő, mit hoz, mit művel az emberiséggel a legmodernebb evolúciós verseny ama ága, amely az ember agyát neurális kiegészítőkkal turbózza fel – Osman P.)

És itt jön a csapda... A narratívák rávehetnek, hogy rokonszenvezzünk bárkivel. Ám az empátia egyik általános kiváltója az oldalválasztáshoz kapcsolódik. Ha látunk emberek közti ütközést, tesszük, amire az emberek hajlamosak: oldalt választunk, még ha nem is ismerjük őket. Látjuk a helyzetet az ő nézőpontjukból, lemásoljuk az érzelmeiket (sem az interjúban, sem a könyvben nem esik szó a tükroneuronok ebbéli lehetséges szerepéről – Osman P.). A másikat így az ellenségnek látszanak, a rosszfíúknak. De ennek az alapvető kiindulópontja gyakran az oldalválasztás, midőn konfliktussal találkozunk. Így az empátia remek az egyéni tapasztaláshoz, hogy meghaladjuk a sajátjainkat. Így nem vagyunk bezárva a saját agyunkba, s ott helyet adunk másoknak is. És ez azt jelenti, hogy az empátia igencsak rossz is lehet a konfliktusok megoldásában. Csökkentendő a konfliktusok hatóerejét, általában hátrébb kell lépniük, s eltolni magunktól az empátiát. Az empátia azt teszi velünk, hogy beleragadunk valamelyik narratívába, egyik vagy másik oldalon, és nem könnyű kitörni ebből.... A humán evolúciós biológusok ma alapvetően megegyeznek abban, hogy agyunk egy empatikus agy.

(A szerzőnek a Typotexnél korábban megjelent könyve Az empátia árnyoldalai – Osman P.)

„Kérdés: Vajon lehet-e számos mentális problémánk forrása is a narratívák képessége felidézni a múltat és előre jelezni a jövőt, amilyen az ember múltjának csapdájában ragadás okozta depresszió, vagy a jövő bizonytalansága keltette szorongás?

Válasz. A narratívák szuper erőteljesek, mert érzelmi jutalmat ígérnek, amit sokunk pozitív kimenetelnek képzel. Győzelem, szerelem, a dolgok minden fajtája... Így sok esetben ez egy pozitív dolog. Ám egyes emberek beragadnak egy negatív térbe. Az ilyenek egy helyzet láttán tudják (tudni vélik – OP), hogy az rosszul végződik. Ők mindig a rossz emlékekhez térnek vissza. Az mindig rossz lesz. Vagy emberek szintűgy nagyon aggódnak mindama dolgok miatt, amelyek megtörténhetnek. Túl sok narratívaváltozat van az elméjükben. Ez nem csak a szűk értelemben vett jövődőlő agy... Olyan sok különböző dolgot jövődölünk, s ez egy veszélyes térré válhat. Sok esetben e probléma megoldása szintűgy narratív lehet, nevezetesen, hogy megtanuljuk a saját történeteinket mondani, ezzel magunkra öltjük a befolyásolás képességét. Különböző stratégiák is vannak, miként tegyük ezt. Egyesek igyekeznek megváltoztatni a nagy történetet – ez nehéz. A terapeuták, valamint az emberek a politika mezején, akik meg akarják változtatni a rossz narratívákat, ahhoz folyamodnak, ha szorongsz a túl sok lehetőség miatt, amelyektől félsz, összpontosíts egy kis dologra, s ez gyakran segít, és, mondjuk úgy, kinyit egy jobb ajtót.

Kérdés: Történetek, regények, mozifilmek és show-k vesznek körül, amelyeket hivatásos történetmondók alkottak. Lehetséges, hogy mostanság ritkábban mondjuk a saját történeteinket?

Válasz: Ezt határozottan egy nagy veszélynek látom a számunkra: elveszítjük az egyéni történetmondást. Egyike a sok helynek, ahol reményeim szerint több történetmondás esik meg, az iskola. A fiatal gyerekeknek többé már nem annyira kell a saját történeteiket mondaniuk. Nincs oly sok helyünk, ahol ez történe, s az iskola nagy szerepet játszik ebben. Ott azonban teljesítménykényszer van, s ha nem is hangzik nagy teljesítménynek, hogy a gyerekek elmondják történeteiket arról, mit tettek a hétvégén, ez fontos. Ez tényleg nagy gyakorlati jelentőségű út a felnőtté fejlődéshez.

Természetesen az emberek állandóan a közösségi médián lógnak, s annak köze van a történetmondáshoz, de ez egészen más, mert nem élőben megy. A közösségi média engedi, hogy az emberek messzi távolból mondják a történeteiket. Így az emberek találhatnak közösségeket, ahol az övéikhez hasonló tapasztalatokhoz kapcsolódhatnak. Ám az igazi kérdés nem a közösségi média maga, hanem a rajta töltött idő – az az idő, amelyet távol töltenek attól, hogy a való életben valódi emberekkel kapcsolódjanak és megosszák a tapasztalataikat. Van valami abban, hogy egyazon helyen vagyunk, és mondjuk egymásnak, szia, hogy vagy.

Kérdés: Vannak-e bizonyos történetek, amelyek természetesebbek a többinél? Vannak-e univerzálisak, amelyek mindentől függetlenül tűnhetnek fel különböző időkben, emberek különálló csoportjaiban?

Válasz: Nem gondolom, hogy létezne univerzális alaptörténet. Azonban – a folklór kezei közt – tudjuk, hogy valószínűleg vannak történetek, amelyek régóta az emberiséggel vannak. Éppenséggel lehet, hogy ugyanazokat a történeteket mondták újra és újra sok különböző területen. Ezért, úgy vélem, ezek ténylegesen nem függetlenek egymástól, hanem visszamennek valami korábbi történetmondásra. Ez a spekulatív rész. Úgy gondolom, afrikai őseinknek, ha még nem is volt beszélt nyelvük a modern értelmezésünk szerint, már volt valami alapszintű, kéz-mimika közlési módjuk. Így volt valamijük, mint egy pár történet, tapasztalatok, amelyeket megosztottak... vadásatról, társadalmi dolgaikról... halálról és ilyesféléről. Tehát azt hiszem, oka van annak, hogy sok történet hasonlít egymásra.. és a történetek jól terjednek.”

S most lássuk a medvét! Innentől a könyvből

Erről szól: „Miért töltünk ennyi időt narratívákkal? És itt nemcsak filmek nézésére és könyvek olvasására gondolok, hanem az arról szóló beszélgetéseinkre is, hogy ki kivel mit csinált; a közösségi médiában közzétett bejegyzéseinkre; valamint az akörül forgó gondolatainkra, mit tegyünk bizonyos helyzetekben, ami rövid videóklip formájában pereghet le előttünk. Erre az első kérdésre egyszerű a válasz: a narratívákban átéljük mások élményeit, és osztozunk a tapasztalataikban. Ez azért lehetséges, mert a narratívákban az ő helyzetükbe képzelhetjük magunkat, és magunkévá tehetjük a tapasztalataikat. Nem kell megfognunk

a forró főzőlapot, bankot rabolnunk vagy félrelépünk, hogy rájöjjünk, ez nem valami jó ötlet. A visszatartó erő nem az erkölcs vagy a bölcsesség, hanem a már megszerzett tapasztalat. A narratívák jóvoltából egyúttal megadatik az az élvezet is, hogy megizleljük a tiltott gyümölcsöt. *A narratíva pont erre jó: úgy szerezhethünk (narratív, mentális) tapasztalatot, hogy nem kell az adott dolgot megtennünk.* Megkettőzzük az életünket. Még egyszer átélhetjük a történeteket, vagy megtervezhetünk egy cselekedetet – a legapróbb reakcióktól a sorsfordító döntésekig. (Itt megjelenik Breithaupt fentebb már idézett bővítő értelmezése: agyunk narratív tevékenységként kezeli múltunk felidézését, jövőnk tervezését – Osman P.) Ilyen értelemben *a narratív gondolkodás a tapasztalatszerzés és a tervezés remekbe szabott eszköze.* Nem kell evolúcióbiológusnak lenni, hogy belássuk, milyen óriási előnyt jelent a túlélés szempontjából. Segítségével több élethelyzetre készülhetünk fel, és eltervezhetjük a jövőbeli tetteinket. Mind tanulunk egymástól, aminek során valami egészen elképesztő dolgot valósítunk meg: egy ember tapasztalatai mások tapasztalataivá válnak. *Nem különálló lények vagyunk, hanem egyének hálózata.* A szivacsok, a hangyák és az emlősállatok csak közvetlen veszély esetén tudják a tapasztalataikat továbbadni vakrémület formájában. Mi viszont folyamatosan megsokszorozzuk azokat.” – Vajon nem túloz itt? A fejlett emlősök legalábbis utánzás útján tanulnak másoktól. Vegyünk egy mézrabló majmot, amely láthatóan tudatosan eltört ágdarabbal kotor bele a fa kérge alatt rejtőző méhkasba mézért. Elégé valószínű, hogy ezt nem mindegyikük magának találta ki, hanem látta és célorientáltan utánozza. Vajon nem másnak a tapasztalatát hasznosítja, hogy így lehet mézhez jutni? Az elefántcsapatokat a matriarcha vezeti, sok egyéb közt vizet találni szárazság idején. Vajon a leendő matriarchák nem a csapatban tanulják meg ezek mikéntjét? Úgy tudni, az elefántok, szintúgy a delfinek segítik sérült társaikat. A DNS-ükbe kódolt ösztön vagy tanult – jó, utánzott – viselkedés? S ez csak három a sok felhozható példa közül. Alighanem még sok meglepő felfedezés vár ránk az állatvilágban...

„Ez azonban felvet egy másik kérdést: miért gondolkodunk narratíván? *Ez a könyv ezzel a második kérdéssel, a narratív gondolkodás mértékével foglalkozik.* Már ezen a ponton adunk rá egy egyszerű választ: *azért gondolkodunk narratíván, mert ez érzelmekkel jutalmaz meg minket.* Az érzelmeket önmagukban is pozitív dolgoknak tartjuk, ugyanakkor a legtöbbször megvan a maga stop gombja is, amely lehetővé teszi, hogy kilépjünk a narratívából. Az ebben a könyvben tárgyalt narratív érzelmek határozzák meg az életmódunkat és a jóllétünket. Ez a tézis elvezet bennünket egy *harmadik gondolathoz. A narratívák bizonyos értelemben függővé tesznek minket.* Óvatosabban fogalmazva: egyes narratívák annyira belevésődnek az emlékezetünkbe, hogy újra meg újra elővesszük őket, és rájuk szokunk. Mindenkinél megvan a maga gyengéje. Egyesek hősnek akarják látni magukat, mások pedig olyan áldozati szerepekben tetszelegnek, amelyekkel érzelmileg azonosulni tudnak. Felmerül a kérdés, hogy a narratív gondolkodás, amely kiszakít a saját szűkös létezésünkéből, és lehetővé teszi, hogy mások életét éljük, nem ejt-e fogságba minket. Meg tudjuk változtatni a narratíván-

kat? Ezzel megérkeztünk az utolsó nagy kérdéshez: *Kik vagyunk attól, hogy narratívákban gondolkodunk, tapasztalunk és élünk? Narratív lények?*”

Itt egy fordulatosságot következik arról, miként ragadhatunk bele a saját gondolatvilágunkba, s hogy „mind beleragadhatunk a látásmódunkba. E mögött azonban nemcsak holmi homályos világnézet rejlik, hanem konkrét elvárások azzal kapcsolatban, kik vagyunk, hol tartunk, és hogyan képzeljük a jövőnket. A narratívánk fogságában elvárunk bizonyos dolgokat, és addig vergődünk az elvárásainkban, amíg ezek be nem következnek. És ha nem, várunk, amíg mégis. Várakozás közben pedig úgy formáljuk át a valós eseményeket a fejünkben, hogy megfeleljenek a nézeteinknek. Számos olyan kollégám van az indianai egyetemen, akik ragaszkodnak a kamaszkori elképzeléseikhez [amelyek nem jöttek be]. Ezek mind szép célok, amelyek munkára serkentenek. Ugyanakkor nem tesznek boldoggá. A kollégáim megkeseredettek, frusztráltak és irigyek mások eredményeire. A választott narratíva már nem illik az életükhöz. Mégsem tudják elengedni.”

„Ezek a példák olyan magatartásformák széles spektrumát tárják eléink, amelyekben az *én-kép csapdává válik*. Ezek az énképek csak azért létezhetnek, mert konkrét mininarratíváként állnak előttünk. Csak azért látjuk magunkat hősnek, áldozatnak, meggyőződésből ténykedő embernek, szuperanyának vagy hősszerelmesnek, mert el tudjuk képzelni, hogy az adott módon cselekszünk – vagyis képzeletben magunkra találunk a narratívában (amihez viszont már bennünk kell élnie a választott szerep narratívájának és vonzerejének! – Osman P.). A narratívák megjelenhetnek vezérfonálként, de a lehetséges események hirtelen felvilanásaiként is.

Bizonyos narratíváktól és az ezekre épülő énképektől nem könnyű megszabadulni. *A narratíva az a forma, amelyben az agyunk a magunk és mások cselekedeteit szimulálja.* (Újabb vetület. Agyunk maga alkotja meg a narratívát, amely aztán hat ránk, sőt, meg is határozhat? Bár ez megfelel a normál működésnek: agyunk megismer, következtet, tanul, elképzel, majd mindezek alapján irányít – Osman P.) *Mivel ezeket a szimulációkat alkalmasnak tartjuk arra, hogy leképezzék a tetteinket, nagyon valóságosnak érezzük őket.* És ki akarna szakítani a valósággal?” – Breithaupt itt említetlenül hagyja, hogy nem akármilyen valósággal, hanem amelynek pozitív hozadéka van számunkra a magunk beállítottsága szerint. Pl. vesztes csak egy mazochista akarna lenni. „*De van kiút. Az érdekes az, hogy a narratívák egyrészt a társadalmi környezet leképezései és szimulációi, vagyis modellezik a helyzetünket, döntéseinket, tetteinket és érzelmeinket, másrészt csupán a képzeletünk szüleményei.*” Agyunk, illetve képzeletünk szüleményei – ez mintha ugyanaz lenne. A kritikus kérdés, mennyi a valóságalapja az így létrehozott és felhasznált narratívának. Ha elszakadnak a valóságtól, kezdődik a baj...

„*A narratíváknak formájuk van.* A formáknak pedig megvannak a maguk törvényszerűségei, amelyek nem úgy táncolnak, ahogy a valóság fütyül. Ezekbe a formákba helyezzük bele a magunk és mások megfigyelt cselekedeteit. Amikor másokat megfigyelünk, gyorsan bizonyos indítékokat és érdekeket tulajdonítunk nekik, hozzásegezük őket valami-

hez (agynk így igyekszik takarékoskodni a megismerés munkájával! – Osman P.) Az eseményeket kis szekvenciákban és epizódokban kísérik figyelemmel, amelyekben minden szerepet diádokba vagy triádokba rendezünk: gazember, tettes, hős, vetélytárs, segítőtárs, hazug, áldozat, bíró, barát, hamis barát, áruló, szociopata, tanú, tanító, élőlőködő... Ezek a szerepek csak a fejünkben léteznek, mert természetesen az emberek többféle hajlammal rendelkeznek, és bármelyik szerepet felvehetik. Egy társas helyzet megfigyeléséhez azonban roppant praktikus egyszerűsítés, hogy az egyik vagy a másik szereppel ruházzuk fel az embereket. Áttekinthetővé és ezáltal elképzelhetővé teszi a szimulációt. Így a narratíva filmszerűen pereghet a gondolatainkban, és utólag könnyűszerrel felidézhetjük. Egyszerűbben fogalmazva: *a narratívák rendkívül vonzó tájékozási pontokat kínálnak a komplex valóságban.* Ki mondana erre nemet? Az agynk biztosan nem szalasztja el az alkalmat. *A narratívák lehetővé teszik, hogy feltételezésekkel és jóslatokkal éljünk a társas környezetünket illetően, emlékezzünk rájuk és beszéljünk róluk. Ez nem pusztán kényelmes, hanem nagyon is racionális, és általában ragyogóan működik. De pont így ragadunk bele a nyomvályába.* Ha egyszer kialakul egy narratíva, az olyan meggyőző, hogy képtelenek vagyunk lerázni magunkról. Ez a fogságba esés messze túlmutat az énképen, és sok magatartásformát felölel. Többnyire persze hasznunkra válik, ha tudjuk, hogyan kell viselkedni bizonyos helyzetekben, és mire számíthatunk. Csakhogy a helytelen viselkedés számos szélsőséges változata is abba a tartományba esik, amelyet legalább részben a narratív gondolkodás vezérel.”

Gondolkodjunk el ezen! Így olvasva meghökkentő, már már hihetetlen. Honnan a formák és azok törvényszerűségei? Mit ér a narratíva, ha a formához illesztés/illeszkedés lényegesen torzíja a tartalmat? A bevezetést követő első fejezet az *Epizódokban gondolkodás – A káosztól a rendig*, ennek alcíme pedig *Szegmentálás – Az eleje és a vége (Idegtudomány)*, az expozíció ehhez: „A tudomány egyik nagy rejtélye, hogyan képes a csecsemő az őt érő rengeteg érzékszervi benyomást rendszerezni és a fizikai-társadalmi környezetében eligazodni. Azért nem teljesen felkészületlenül jövünk a világra. Az ember és valószínűleg a legtöbb gerinces állat számos veleszületett preferenciával rendelkezik. (Vajon miként kerülnek az alapszoftverünkbe? Mai tudásunk szerint mi másként, mint belekódolva a DNS-ünkbe? – Osman P.) Sok tekintetben azonban meg kell tanulnunk kezelni a környezetünket.” Magyarázat következik. „Először a saját testi funkcióinkat kell megismernünk...”, majd „[a] következő lépés a külvilág megértése...”, s jön a témánkhoz kulcskérdés: „[h]ogyan tanulják meg a csecsemők rendszerezni és megérteni a külvilágot?” és a kulcsválasz „[f]eltételezhetjük, hogy a csecsemők a tájékozódás érdekében osztályozzák és szegmentálják ezt a sokféleséget.” – És honnan e képességük? Innen pedig a témánk tekintetében általános érvényűre vált a fejtegetés, kilépve a csecsemők világából.

„A zárt egységek képzése olyan alapelv, amellyel az ember és sok más állat a környezetét megérti és rendszerezi. A szegmentálás és a kis időbeli egységekbe való csoportosítás a tapasztalatokat felidézhetővé, kezelhetővé és többször felhasználhatóvá teszi. Az így képzett időbeli egységek az általánostól az egyediig terjednek... Az összetartozó folyamatok az

egyéni tapasztalatoktól teljesen függetlenül járnak együtt. Aki megtanulta ezeket, bátran hagyatkozhat és automatikusan számíthat rájuk. Akkor lepődünk meg, és tudatosul bennünk, mit is vártunk, ha valami más történik.” A folytatódó magyarázat elvisz odáig, hogy „[m]ielőtt levonnánk a végkövetkeztetést, milyen folyamányai lehetnek a szegmentációnak a narratívára és a narratív gondolkodásra, meg kell jegyeznünk, hogy az epizódok szegmentálása kognitívan igen költséges, és sokba kerül az energiaháztartásnak, különben nem lehetne ilyen egyértelműen kimutatni az agyi aktivitás mérésével. Így aztán feltételezhetjük, hogy komoly előnyökkel jár. De vajon miben állnak ezek az előnyök?” A fejtegetés következő ugrópontja: *„Hogyan vezérlik hát a narratívák az elvárásainkat, és mikor tekintünk egy narratívát lezártnak?”*

A gondolatmenetet és a fejezetet lezáró összefoglalás így indul: „A narratív gondolkodás narratív epizódokhoz igazodik. Az epizódok egységekre és eseményterekre tagolják a folyamatokat, és jobb emlékezést biztosítanak. Idegtudományi kutatások igazolják, hogy az epizódok elhatárolása során az agy sok energiát használ fel. (Az agyi képalkotó technológiákkal látjuk, hogy milyen neuroncsoportok működnek, így látható az energiateljesítmény, ám – a kutatás számára sajnos, az ember számára szerencsére – az nem, hogy az agy milyen gondolatokat állít elő – Osman P.) Egy epizódnak van eleje, közepe és vége. Az epizódban a főhős vagy belső motivációból cselekszik egy cél elérése érdekében, vagy külső körülményekre reagál. Mind aktív cselekvőként, mind passzív reagálóként megjelenik. Az epizód közepén vált át egyikből a másikba. Ez az átfordulás feltárja az érzelmeit, ami lehetővé teszi a befogadó számára a közös átélést. Az epizódnak akkor van vége, amikor az átfordulás az egyikből a másikba végbement, mert akkor tud a közös átélésben részt vevő megfigyelő vagy befogadó visszatérni önmagához.”

Az eddig vázoltak, felvetettek leginkább arra szolgálnak, hogy beleéljük magunkat a narratívák mibenlétébe, szerepébe életünkben. Breithaupt természetesen a pszichológia tudományára támaszkodva tisztába teszi a dolgokat: könyve második fejezetének címe, tárgya *Mi a narratíva?*

Ezután roppant érdekes intellektuális (ön)felfedezőút következik! A fejezetcímekkel: Sűgőposta / Az érzelmek mint a narratív gondolkodás jutalmi / A narratíva mint a válságra adott válasz / Az identitás mint patológia / Multiverzionális valóság, többretegű narratíva / A narratív agy evolúciója – a színpad mint a tudatmobilitás szülőhelye / Kilábalás a narratív kiskorúságból.

Az ember rácsodálkozik: ez mind rólam szól, én lennék? S engedtessek meg egy közbevetés, egy itt feltolakodó gondolat: ha a test és lélek szerves egységből indulunk ki, s nem valamiféle testtől független tudat létezéséből, úgy aligha kétséges, hogy az öntanuló, önfejlesztő általános mesterséges intelligencia [MI] gyorsuló pályán van afelé, hogy tudatra ébredjen. Ha pedig ez megtörténik, vajon mikor áll neki, hogy felfedezze a saját pszichológiáját? Az ember evolúciója részben pókerjátzsma volt: a versengő fajok azzal dolgozhattak, amit a véletlen dobott nekik, értve ezen a mutációkat. Más mutációkból talán más emberi

fajok alakulnak ki, s ma más működési módú, más képességekkel bíró ember kutatná most a maga világát. Vajon milyen fejlődési pályát fut be, s azon milyenné alakul a kérdéses MI? Aligha kétséges, hogy meglesz a maga pszichéje, és vajon mennyiben lesz hasonló, és mi mindenben más – és miként az –, mint az emberé? A mindenre elszánt optimizmus azt mondatja, hogy ezt majd az MI és az ember együtt kutatják ki (az optimizmus vajon a merészek gondolkodása, vagy menekülés a félelemtől, esetleg mikor melyik?), ám vajon tényleg így lesz? Fel-felbukkannak becslések, hogy agyunk kapacitásának hány százalékát használjuk ki, ami, talán némi egyszerűsítéssel, a szellemi képességeink kihasználási fokát is jelenti. Tudunk-e ebben fejlődni – s a válaszból most zárjuk ki a neurális kiegészítők alkalmazását! Az bizonyosnak tűnik, hogy magát a fejünkben lakozó agyat tekintve kell lennie egy plafonnak, amelynél többre ez a hardver nem képes, még ha akár messze fölötte is a szintnek, amelyen a legkiválóbb zsenik és a legdöbbenetesebb Savant-szindrómás emberek működnek. Vajon az MI-nél alkothat-e majd bármi is valami képesség-/teljesítményplafont?

Plafonja sajnos az itt lehetséges terjedelemnek is van. Ezért Breithaupt végkövetkeztéseinek velejéhez ugrunk. Záró fejezete így indul: „Nagy lépést tettünk ebben a könyvben a narratív gondolkodás pontosabb meghatározása és megértése felé. De mihez kezdünk vele? Jó dolog egyáltalán? Nincs jobb választásunk?” És következik egy igen alapos, sokszempontú, soktényezős, fordulatgazdag fejtegetés, benne, egyebek közt: „A narratív gondolkodás előnyeinek se szeri, se száma. ... Aki képes epizódokban elmesélni a mindennapjait, jobban fel tudja dolgozni és le tudja zárni azokat. Sok negatív tapasztalatból is lehet profitálni. (Senki sem igazán viharálló vezető addig, amíg pár nagy bukásából nem vonta le a sorsdöntő tanulságokat! – Osman P.) Egy narratívák és történetek nélküli világ, ahol az emberek nem tudják, hogy történetekben élnek, boldogtalan és unalmas, mert ez egy alternatívák, értelem, jelentések és mélységek nélküli világ. ... Bizonyára *egy beláthatatlan fejlődés küszöbén állunk*. De az állandó jelenben zajló élet valóban alternatívája lehet a narratív gondolkodásnak? Szerintem nem ez a helyzet. A jelenlét és a narratív gondolkodás nem áll ellentmondásban, hanem feltételezi egymást.”

És a csattanó: „Ez a könyv egy egész egyszerű következtetésre jut: támogatnunk kellene a narratív gondolkodást, mert magától nem virágzik, és furcsa vagy veszélyes irányokat vesz. A legjobban úgy segíthetjük elő, hogy mi magunk mesélünk, narratív formát adunk a mindennapoknak vagy korunk nagy kérdéseinek. Minden mesélésben és újrameselésben ott rejlik a lehetőség, hogy új történetté, azaz új alternatívává váljon. Iskolás gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt izgalmas élmény felismerni, hogyan változtat meg egy eseményt a látszólag valósághű újramesélése. A kilátástalan helyzetek, a boldogtalanság és a régóta valótlan kollektív narratíva is a visszájára fordulhat, amint a saját szavainkkal adjuk elő, és játszhatóvá tesszük. Ez persze nem azt jelenti, hogy minden történethez egy jobb, hollywoodi befejezést kell költenünk, vagy hogy az igazság és a tények nem számítanak, és kedvünk szerint alakíthatjuk a világot. Hanem azt, hogy észrevevessük a lehetőségeket, és közösen felvesszük mások nézőpontjait. Homo narransként nemcsak olyan lények vagyunk, akiknek

történeteket mesélnek, hanem olyanok is, akik maguk is történeteket mesélnek és újrame-sélnek. Minden elbeszélés többes számú. Egy narratíván felvilágosult tudat előszeretettel hagyja, hogy a narratívák lebilincseljék és vezessék, eközben ismeri a történetek 'felszaba-dító erejét', és a saját értelmezésében szövi tovább a narratívát. *Minden történetben benne rejlik a lehetőség, hogy kiszabaduljunk egy túl szűknek érzett világból. Ha kihasználjuk ezt a potenciált, intenzívebb, gazdagabb élet nyílik meg előttünk.*"

Dr. Osman Péter

SUMMARIES

COPYRIGHT PROTECTION OF ARCHITECTURAL WORKS AGAINST ALTERATION AND DEMOLITION IN THE LIGHT OF HUNGARIAN AND GERMAN CASE LAW

Professor dr Judit Barta

The paper deals with two legal issues that are noteworthy in the case law. A significant proportion of construction projects involve the modernisation, conversion or extension of existing buildings, which entails changes from a copyright point of view, which mostly affect the author's rights relating to persons. The first part of the study deals with the complex copyright legislation and the conflict between property rights and copyright. In recent times, a number of architectural works and technical installations have been condemned for demolition, which have provoked the disapproval of both the author and the public. In each case the question has arisen whether copyright can provide protection in such cases. The second part of the study seeks to answer this question, also in the light of the results of German case law.

COPYRIGHT ASPECTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Adrienn Nagy

These days, the artificial intelligence has gained and is gaining popularity, becoming a dominant player in many areas of life and gradually expanding. Catching up with the legal framework is essential for the take-up of AI and therefore regulatory efforts in this field have accelerated in most parts of the world. The paper aims to contribute to solving the most pressing issues of copyright law, which may include: the question of the authorship or originality of AI-generated works, the possibilities for copyright protection of AI works, and the analysis of the possibility of establishing copyright infringement of works used to teach AI.